

BOHUMÍR INDRA

Město a panství Hranice za třicetileté války

I.

Konfiskace města a hranického panství Molovi 1621 císařem. Dar hranického a lipenského panství kardinálu Dietrichštejnovi 1622, slib poddanství. Vyšetřování vydání města nepříteli 1621 a počátek rekatolizace města. Vyšetřování a potrestání účastníků stavovského odboje. Mola, Žampacha aj., konfiskační protokol. Nová válka s Bethlenem Gábornem 1623, Uhři u Hranic. Ležení Poláků ve městě 1624 a zbídačení města a panství. Mor v Hranicích 1623 - 1624. Dosazení katolického faráře 1625 a škola, zabránění pozemků bratrského sboru, zřízení tzv. farářův dvůr. Vybytí evangelických kněží ze země 1624. Konfiskace dvorů a mlýna rytíře Alexandra Holuba 1624.

Porážka stavovských vojsk v krátké bitvě na Bílé hoře u Prahy 8. listopadu 1620, která přivodila vítězný obrat konfliktu ve prospěch císaře, byla jen přirozeným výsledkem sobecké politiky vůdců povstání sledující vlastní zájmy, cizí velké většině národa. Vojenské síly císařské a finanční i vojenská pomoc jeho spojenců vzrostly během r. 1620 ve zjevnou převahu proti silám českých stavů, jejichž vojska byla slabá, nedostatečně vyzbrojená i placená, proto také jejich bojová morálka byla nevalná. Vůdcové povstání nebyli ochotni k osobním obětím a příliš spoléhali na pomoc ze zahraničí, která však zcela zklamala. Nedovedli však a ani se nesnažili včas zmobilizovat a stmelit domácí síly pro společný postup. Hned po nešťastné bitvě se projevila malomyslnost a zbabělost mnoha předních vůdců odboje, žádajících císaře o milost, když král Fridrich opustil Prahu. Po příkladu hlavního města Prahy otevřela pak bez boje i jiná města v Čechách brány vítězným císařským vojskům, jež využila všeobecné skleslosti a dezorganizace k obsazení převážné části Čech a Moravy. Už v prosinci 1620 byly menší jednotky císařských vojsk Španělů a Neapolitanců až na východní Moravě a obsazovaly dočasně všechna města, která se vzdávala bez odporu, mezi nimi města Lipník a Hranice. Počátkem r. 1621, kdy měl císař vojensky české země už pevně ve svých rukou, ustanovil

v Čechách svým plnomocným zástupcem Karla z Liechtenštejna, knížete opavského, a na Moravě olomouckého biskupa kardinála Františka z Dietrichštejna jako gubernátora. Jejich předním úkolem bylo vyšetřit účast šlechty na odboji a potrestat viníky. Vyšetřování postupovalo na Moravě pomalu a provinilí šlechtici doufali v mírné tresty a pokuty. Když se však na jaře 1621 začaly v zahraničí opět formovat protihabsburské síly, rozhodl císař rázně likvidovat všechny domácí odpůrce a tvrdě potrestat vůdce stavovského odboje. Krvavým vykonavatelem císařských rozkazů v Čechách se stal 21. června 1621 kníže Karel z Liechštejna. Také na Moravě provedl Dietrichštejn rázná opatření. V květnu 1621 vydal náhlý příkaz k zatčení provinilých moravských šlechticů. Tehdy byli též zatčeni v Hranicích na svém zámku Václav Mol z Modřelic, pán na Hranicích, člen direktorské vlády na Moravě za stavovského povstání, Adam Šťastný Žampach z Potenštejna na svém panském domě v Hranicích, za povstání komisař pro konfiskaci a prodej církevních statků, i lipenský Jiří Bruntálský z Vrbna, rovněž direktor stavovské vlády, a uvěznění v Olomouci. Zatčen byl i rytíř Alexandr Holub z Nadějova, který měl na hranickém předměstí dvůr a mlýn a za povstání byl velitelem oddílu stavovského vojska, s nímž obsadil r. 1619 biskupský hrad Hukvaldy. Jen několika provinilým šlechticům se podařil včasný útěk. V té době utíká před španělským vojskem z Fulneka s fulneckou vrchností Janem starším Skrbenským z Hříště i Komenský a spolu s nimi i Mikuláš Drábík, přítel Komenského a správce bratrského sboru v Drahotuších, který se uchýlil s několika dalšími bratrskými kněžími ke Komenskému. Také Holub, jako voják - důstojník stavovského vojska se brzy dostal z olomouckého vězení.

Podle rozkazu císařského gubernátora Dietrichštejna ujali na to císařští komisaři panství Hranice a Drahotuše s oběma městy, panství helfenštejnské s městem Lipníkem i jiná panství vůdců moravského povstání k ruce císařské. V Hranicích sepsali 6. července všechen majetek Molův na zámku i ve dvorech, který propadl konfiskaci ve prospěch císaře.¹ Obdobně byl sepsán i movitý majetek Adama Šťastného Žampacha z Potenštejna a uprchlých kompromitovaných členů stavovské vlády Ctibora Žernovského a Ctibora Chorynského v jejich domech v Hranicích. Cenné služby konal tehdy císařským v Hranicích rytíř Vilém Bravantský z Chobřan, ustanovený za komisaře, který držel svobodný dvůr ve vsi Velké u Hranic.² Zabavené cennější movitosti byly po inventarizaci odváženy hned do Olomouce, protože na východní Moravě hrozilo nebezpečí nových vojenských srážek. Zatímco hlavní síly císařských vojsk byly z Čech a Moravy odveleny na Slovensko a bojovaly tam proti vojskům sedmihradského knížete Bethlena Gáboru, spojence českého krále Fridricha, zorganizoval kníže krnovský, markrabě Jan Jiří Hohenzollernský, vyloučený císařem z generálního pardonu daného slezským stavům, jako generál a zplnomocněný komisař krále Fridricha nový proticísařský vojenský odpor v Kladsku a Nise. Opanoval v létě 1621 s pomocí Valachů a emigrace

celou východní Moravu, zničil v červenci za tažení do Uher španělskou vojenskou jednotku v bitvě u Nového Jičína. Hlavní sbory Jana Jiřího se pak spojily v Pováží s vojskem Bethlena Gáboru. Na severovýchodní Moravě zůstala však část markraběcích vojsk s emigranty, které pak posílila uherská jízda vyslaná na Moravu. Nenadálým vpádem zmocnili se spolu s valachy vedenými emigrantem rytířem Janem Adamem z Víckova dne 17. září 1621 i města Hranic, přičemž pobili něco císařských vojáků, kteří tam právě zapisovali kvartýry. Hofmistr Albrechta z Valdštejna Ayster, který přijel do Hranic mustrovat kompanii jízdy Viléma Bravantského, se zachránil jen s několika vojáky v noci pěšky útekem do Lipníka. Neapolitánská jízda, ležící posádkou v Lipníku, vyslaná do Hranic proti Valachům se vrátila s nezdarem. Koncem září utíkaly už pod tlakem uherských vojsk Bethlena Gáboru, jež se tlačila ze Slovenska na Moravu a do Slezska, i španělské posádky z Valašského Meziříčí a Těšína, jež měly za úkol střežit jablunkovský a vsatský průsmyk.³ V říjnu otevřelo i město Lipník brány markraběcímu vojsku, vzdala se i posádka hradu Helfenštejna. Město Přerov bylo však včas obsazeno silnou císařskou posádkou, která město uhájila, když Valaši podnikli 5. a 7. října na ně útok. Ze zprávy lipenského primátora Martina Zikmundka o vydání města Lipníka nepříteli, vyžádané později kardinálem Dietrichštejnem, se dovídáme, že mnozí měšťané hraničtí a lipenští byli ve spojení s nepřitelem.⁴ V jeho řadách bojovali jako velitelé menších vojenských oddílů i někteří drobní šlechtici místní, v kraji dobře známí, např. nám už známý bývalý vrchnostenský úředník hranický a později důstojník stavovského vojska rytíř Alexandr Holub z Nadějova, osedlý v Hranicích, Ctibor Žernovský na Přílepech, který měl měšťanský dům ve městě Hranicích, pan Kozlík z Kašenavy, majitel svobodného dvora ve vsi Hluzově. Jan Rousecký z Ejvaně měl dvůr v Hranicích a Podhoří a jiní. Byl tu i bělotínský fojt Jan Brustman, rovněž bývalý vrchnostenský úředník v Hranicích, proslulý později r. 1627 při obraně města Hranic proti císařskému vojsku, i několik měšťanů z Hranic a Lipníka, kteří jako prostředníci hráli značnou úlohu při vydání obou měst. Celá severovýchodní Morava, včetně města Lipníka a hradu Helfenštejna, zůstala pak v držení markraběcího vojska až do února 1622, v Přerově ležela však už silná císařská posádka.

Hlavní vojska knížete krnovského v síle asi 12 000 mužů oblehla pak s vojsky Bethlena Gáboru hlavní město tehdejších Uher Bratislavu, aby po jeho dobytí vytrhla k Vídni. Obléhání však bylo marné, neboť uherské vojsko nemělo silnější dělostřelectvo a bylo tím ztraceno mnoho času. Zatím přitáhly na pomoc Vídni a na jižní Moravu císařské posily. Na naléhání spojenců obrátil se proto Bethlen na Moravu, aby upevnil dobyté pozice na severovýchodní Moravě a ve Slezsku. Spojená vojska měla pak hlavní stan v Uherském Brodě, dobyla několik měst a městeček na jižní Moravě, na dobytí větších a významnějších, obsazených již císařskou posádkou, si však netroufala.

Brzy nastaly ve vojsku i zásobovací potíže a hlad, neboť celá krajina byla vypálená a soustavné zásobování uherského vojska nebylo vůbec zajištěno. Neutěšená situace se ještě zhoršila, když přitáhly Bethlenovi na pomoc početné sbory turecké a tatarské lehké jízdy, zásoby získávaly již jen z plenění. Vojska slezských stavů, stojící již na císařské straně, obsadila mezitím všechny průmysly a hraniční města Slezska proti Moravě, aby znemožnila Uhrům a markraběcímu vojsku vstup do Slezska. Velitel slezské jízdy hrabě Karel Hanibal z Donína vytáhl dokonce v říjnu proti městům Novému Jičínu a Valašskému Meziříčí, jež byla nástupišťem odbojných Valachů, aby je ztrestal. Zmocnil se obou měst, neobsadil je však trvale, protože jeho vojsko si vynutilo návrat do Slezska, k jehož obraně bylo svoláno. Když se přiblížila zima a nastaly první mrazy a markraběcí vojska na jižní Moravě nedostávala ani žold, začala rebelovat. Jan Jiří Krnovský poslal proto část pluků s uherskou jízdou zpět k hranicím Slezska, aby mu vynutila a zajistila volný vstup do země a donutil tak slezské stavy k věrnosti na konfederaci. Počátkem prosince po zprávách o vpádu polských vojsk do Sedmihradska ustoupil však Bethlen se svým vojskem z jižní Moravy na Slovensko a ním musel opustit Uherský Brod i Jan Jiří Krnovský. Odešel s nejlepšimi pluky k Bethlenovi, neboť na samostatnou akci ve Slezsku byla jeho vojska již příliš slabá. Z deníku mladého Jiříka Rudolfa Prženského, syna zabitého purkmistra veselského Pavla Prženského, zajatého markraběcím vojskem po dobytí městečka Veselí na jižní Moravě, se dovídáme, že vojsko táhlo i se všemi zajatci z Bánova podhůřím Karpat na Lipník a Hranice, kde mělo první kvartýry a vojáci i zajatci dostali už maso a chléb.⁵ Před vánocemi se pak hnuli dále do Oder. Posílené markraběcí vojsko na severovýchodní Moravě se pokusilo zmocnit Olomouce, bylo však odraženo. Město Hranice stalo se v té době markraběcímu vojsku výchozí základnou při dobývání hraničních měst slezských. Spolu s Uhry a Valachy dobyla tato vojska měst Bílovce a Bruntálu, pokus o dobytí města Budišova se však nezdařil a několik set Valachů bylo při útoku pobito posádkou. V polovině prosince překvapila markraběcí vojska náhlým nočním pochodem z Lipníka slezské vojenské posádky u Krnova, pobila dvě kompanie vojáků, zajala i jejich velitele podplukovníka Davida Rohra a vrátila se s kořistí a se zajatci do svých kvartýrů v Hranicích a Lipníku. Všechny tyto akce byly však již bezvýznamné a nezáleželo ani na jejich výsledku. Slibně započatá válka končila úplným nezdarem. Zklamaný Bethlen Gábor, který očekával podle slibu od svých spojenců ze západu značnou vojenskou i finanční pomoc pro společnou akci proti císaři, která se však nedostavila, začal již v prosinci po marném obléhání Bratislavy tajně vyjednávat s císařem. Dne 6. ledna 1622 uzavřel pak prostředkováním kardinála Dietrichštejna, moravského gubernátora, na jeho zámku v Mikulově příměří s císařem za výhodných podmínek pro obě strany. Markrabě krnovský a česká emigrace se svým vůdcem hrabětem Thurnem byli však z jednání a císařského pardonu zcela

vyloučeni. Uherská vojska vyklidila pak Moravu i Pováží. Koncem ledna 1622 opustily vojenské posádky knížete krnovského města Lipník a Hranice, v únoru i Valašské Meziříčí a města východní Moravy. Valaši se stáhli do hor, emigrantské sbory odešly přes Valašsko do Uher. Opuštěné pluky markraběcí na slezských hranicích, ležící posádkou v městech Odrách, Bílovci a Bruntálu, jež marně čekaly na příchod knížete a uherských vojsk, vzdaly se pak pod tlakem císařských vojsk na akord. Složily zbraně, zavázaly se nebojovat proti císaři a byly volně propuštěny.⁶ Jedině posádka města a pevnosti Kladska se císařským nevzdala a čekala na opětý obrat v událostech, koncem roku 1622 však kapitulovala rovněž.

Odměnou za úspěšné jednání s Bethlenem a za dlouholeté věrné služby císařskému domu i jako náhradu za škody, které utrpěl na svých statcích za povstání, daroval císař kardinálu Dietrichštejnovi a jeho dědicům v březnu 1622 panství Hranice a Drahotuše zabavené Molovi spolu s panstvím helfenštejnským a Lipníkem konfiskovaným Jiříku Bruntálskému z Vrba. Panství hranické bylo darováno s podmínkou, že Dietrichštejn zaplatí věřitelům všechny dluhy váznoucí na statcích, pohledávky věřitelům - rebelantům však nebyl povinen platit. Tyto dlužní zápisy, jež činily na 67 000 zl. mor., měly být zničeny. Dluhy, které byli jiní dlužníci, měly být zaplacený k rukám císaře. Jenom Valdštejn sám dlužil Molovi 33 000 tolarů mor. Dlužní zápisy převzali císařští komisaři.⁷ Protože panství drahotušské bylo po staletí trvale spojeno s panstvím hranickým a spravováno vrchnostenským úředníkem v Hranicích, byl za Dietrichštejnu zaveden a trvale užíván pro obě panství název panství hranického na rozdíl od panství helfenštejnského neboli lipenského, které dostal kardinál rovněž od císaře. Nová hranická vrchnost, olomoucký biskup a kardinál František z Dietrichštejna byl už před povstáním za bojů dvorské strany katolické na Moravě nejaktivnějším stoupencem habsburské strany. Narodil se v Madridě a po otci byl Němec, po matce Španěl. Jeho otec Adam, původem rakouský šlechtic, dostal za dlouholeté věrné služby diplomatické a dvorské od císaře Maxmiliána panství Mikulov a usadil se s rodinou trvale na mikulovském zámku. Nejmladší jeho syn František z Dietrichštejna vděčil za svou rychlou kariéru otcově oblibě u papeže i císaře. Po studiích v Praze a Římě byl r. 1599 jmenován kardinálem a rok nato na přání papeže i císaře zvolen za biskupa olomouckého. Byl oblíbencem císaře Rudolfa II. a později Ferdinanda II. stejně jako jeho otec. Jako olomoucký biskup byl duší a taktikem všech rekatolizačních akcí na Moravě poč. 17. století a zůstal císaři věren i za povstání. Proto také za revoluce 1619 v Brně byl rozvášněnými šlechtici uvězněn a později vypovězen ze země a statky mu zabrány. Po zlomení stavovského odboje převzal jako císařský gubernátor skutečnou vládu na Moravě i správu statků všech rebelů. Darování obou rozlehlých velkostatků Hranic a Lipníka bylo jen důkazem velké panovnickovy přízně a oceněním jeho služeb pro vídeňský dvůr. Darovací listina císaře

Ferdinanda II. byla vystavena ve Vídni dne 16. dubna 1622 a je společná pro obě panství Lipník a Hranice.⁸ Na obou statcích bylo však již v únoru po odchodu markraběcích vojsk obecně známo, že Dietrichštejn dostane obě konfiskovaná panství od císaře. V dubnu odevzdali císařští komisaři město Hranice a Lipník a obě panství kardinálovu zplnomocněnci, jemuž v zastoupení nové vrchnosti složili poddaní také slib poddanské poslušnosti. Vklad panství do zemských desk moravských proveden pro válečné události až v r. 1626. Za panského úředníka v Hranicích ponechal Dietrichštejn zatím katolík rytíře Jetřicha Šmerhovského z Lidkovic, který měl na hranickém předměstí dvůr, ale vrchní správu panství hranického, drahotušského a lipenského svěřil svému přívrženci Janu Portovi z Arlspergu. Kardinál sám přijal poddanský slib věrnosti města a panství hranického v r. 1623 při svém příjezdu do města po velkém uvítání a slavnostní střelbě mušketýrů.

Dietrichštejn dal hned po nabytí panství vyšetřit zradu města Hranic a Lipníka r. 1621, zejména kdo z usedlých měšťanů a rytířů byl ve styku s nepřitelem, kolik peněz půjčila obě města uprchlému vůdci stavovského odboje na Moravě zemskému hejtmanu Ladislavu Velenovi z Žerotína a kdo k tomu dal podnět. Oba purkmistři a rada města Hranic byli sesazeni a správa města svěřena spolehlivým osobám. Protože oba nově dosazení purkmistři Václav Banovský a Lukáš Dobružský byli panskými úředníky Dietrichštejnovými v Hranicích, dostalo se vedení městských záležitostí zcela pod kontrolu a vliv vrchnosti. Stará městská rada prosila kardinála pokornou suplikou, podanou 27. února 1622, jako svého pána a vrchnost o odpuštění, že v minulém roce otevřela město a brány nepříteli. Zapřísahala se nevinou, neboť město bylo krátce předtím zcela odzbrojeno a nepřítel, v jehož vojsku bylo dle supliky množství lidu tureckého, uherského, německého a jiného všelikého národa, hrozil všechen ten lid na ně pustiti, kdyby se chtěli bránit.⁹ Ačkoliv Dietrichštejn měl zprávy o novém srocování Valachů, jejich pohybech a stycích s některými hranickými měšťany a rytířskými osobami (jednomu houfu Valachů operujícímu na Zlínsku a Vsatsku velel bělotínský fojt Brustman), uznal jejich ospravedlnění, že sami nepovolali nepřátelské vojsko k městu a neměli s ním srozumění. Vyslovil také naději, že se nyní budou chovati již jako věrní poddaní císařští, a udělil městu milost. Krátce předtím byla skutečně veškerá munice, kterou bylo město zaopatřeno, i všechny zbraně hranickým pobrány, takže na nějaký odpor měšťanů nemohlo být ani pomyšlení. Všechna vina, pokud byla známá a prokazatelná, byla svalována na několik jistých a jim nepovědomých lidí, kteří byli ve spojení s nepřitelem a opustili s ním též město. Z měšťanů byl značně kompromitován vachmistr města panský kuchař Lukáš Kremz, který byl za to vsazen s jinými na půl roku do vězení, aby příště lépe prokazoval věrnost.

Hůř to dopadlo s Lipenskými, jimž pro dobrovolné otevření města nepříteli a účast na nové rebelii propadla všechna městská privilegia, jež kardi-

nál 1622 zrušil. Značnou vinu na zradě obou měst dával kardinál nekatolickým kněžím na panství, kteří prý stále popouzeli k proticísařskému odboji. Začal proto na obou panstvích ihned s katolickou reformací. V Lipníku odevzdal jezuitům povolaným z Olomouce rozsáhlý bratrský dům na předměstí, který se pak stal pod vedením jezuity P. Drachovia základnou jejich působení v širokém okolí. Do Hranic byl už v červenci 1622 poslán misionář jezuita Jan Skutellan, rodem z Mor. Ostravy, s několika tovaryši, aby obrátili měšťany na katolickou víru. Evangelickým kněžím, luterským i bratrským, bylo zakázáno na obou panstvích vykonávat bohoslužby, dána jim okamžitá výpověď od kostelů, far a škol, jež byly odevzdány misionářům. Privilegia bratrských sborů byla zabavena a zrušena.¹⁰ Do města a do cechů bylo povoleno přijímat jen katolíky a měšťané byli i vězením přeháněni na katolickou víru.¹¹ Koncem září 1622 bylo v Hranicích podle zprávy jezuity P. Skutellana již deset katolíků a měšťané prý chodili rádi do kostela i ve všední dny. V prosinci hlásil Skutellan radostně kardinálovi, že rychtář města již také přestoupil, i literátní bratrstvo a městská rada, dosud pikartská (bratrská), prohlásí se za katolickou na den Narození Páně (23. prosince).¹² Zdá se však, že většina konšelů městské rady a měšťanů tuto horlivost jen předstírala, aby mohli dále provozovat svá řemesla, jež kardinál nekatolíkům zastavil, neboť přes velké nebezpečí byli někteří stále ve styku s emigranty na Slovensku. Koncem roku odešel z Hranic poslední luterský církevní správce kněz Jiřík Johanides Frýdecký (správce bratrského sboru v Hranicích bratr Pavel Hladík uprchl s rodinou a pomocníkem z města již koncem r. 1620), odešli i ostatní luterští a bratrští kněží z obou panství, neboť kardinál nikomu neprodložil výpovědní termín. Rekatolizace postupovala však i potom jen zvolna.

Pro novou válku v druhé polovině r. 1621 nemohli být ani souzení účastníci stavovského povstání, zatčení na Moravě počátkem června toho roku. Až počátkem července 1622 dal Dietrichštejn sestavit zvláštní soud, který měl provést a dokončit vyšetřování všech obžalovaných provinilců, jak se stalo rok předtím v Čechách. Všichni účastníci povstání uprchli do ciziny byli odsouzeni v nepřítomnosti k trestu smrti a zabaveny jim statky. Byl mezi nimi i Ctibor Žernovský, který měl v Hranicích po zemřelém bratru Viktorinovi měšťanský dům na náměstí a držel biskupské panství Přílepy u Holešova. Ostatní zatčení hlavní původci povstání, jimž byl zabaven všechen majetek, byli převezeni z Olomouce v listopadu 1622 na radnici v Brně a tam jim byl přečten rozsudek. Bývalý hranický pán a vrchnost Václav Mol z Modřelic byl jako direktor stavovské vlády na Moravě odsouzen k trestu smrti a konfiskaci veškerého majetku. Trest mu byl však později změněn na doživotní žalář, v němž zemřel již r. 1625. Ke ztrátě veškerého majetku a k doživotnímu žaláři byl odsouzen také Adam Šťastný Žampach z Potenštejna, který držel statek Jeseník nad Odrou a Vražné, v Hranicích měl velký panský dům proti zámku a také na předměstí držel Čaputovský dvůr, nazvaný tak po předchozím

majiteli Ondřeji Čaputovi. Žampach zemřel ve vězení v Olomouci již v dubnu r. 1623 a byl na příkaz kardinála pochován zcela v tichosti.¹³ Zabavený Čaputovský dvůr v Hranicích byl přičleněn k panství a zřízen z něho druhý vrchnostenský dvůr v Hranicích. Žampachovský dům ve městě, vydrancovaný již neapolitánskými vojsky v r. 1621, kardinál zabral a dal v něm šenkovat vrchnostenské víno, dovážené do města z Mikulova. Později za třicetileté války však zpustl a kníže přenesl šenk vína do bývalého panského domu Anny Petřvaldské z Petřvaldu na hlavním náměstí (dnes lékárna č.p. 5), který kardinál zabral.

Méně provinilým účastníkům stavovského odboje byl císařem udělen generální pardon, museli však za svou vinu zaplatit značnou peněžní pokutu. Zvláštní císařská komise zkoumala rozsah provinění jednotlivých šlechticů a pokutovala je ztrátou většího či menšího množství majetku.¹⁴ Podle konfiskačního protokolu sepsaného r. 1623 byli z drobné šlechty usedlé v Hranicích potrestáni konfiskací majetku katolík a bývalý vrchnostenský úředník Jetřich Šmerhovský z Lidkovic držící měšťanský dům a dvůr na předměstí zabavením tří čtvrtin majetku, Jindřich Laryš z Načeslavic, který měl dvůr v Horní ulici (později Světlíkovský), propadl třetinou majetku, všechen majetek ztratil Karel Dobšic z Plavu a Joachim Rašic z Vydova, oba usedlí rovněž na dvorech na hranickém předměstí, pokutován byl rovněž David Tamfeld z Tamfeldu, usedlý rovněž na svobodném dvoře na hranickém předměstí. Také všechna drobná šlechta v okolí Hranic byla potrestána konfiskacemi za to, že přijímala rozkazy od vůdců povstání, odváděla jim platy a pod. Starý Jan Šmerhovský z Lidkovic, otec hranického Jetřicha Šmerhovského, ztratil manský statek Rouské u Kelče, Bernard Žernovský manský statek Skaličku, Ctibor Chorynský z Ledské, který měl panský dům v Hranicích, ztratil léno Choryně.

Zatímco boj císařských vojsk s vojsky protihabsburských spojenců trval v Německu dále, zůstaly na Moravě jen malé císařské posádky ve městech podél slezských a uherských hranic. Slabá císařská posádka ležela i v Hranicích. V r. 1622 to bylo slezské vojsko pana z Donína, který stál v císařských službách, v druhé polovině roku a v r. 1623 praporec pěšího lidu císařského. Vojsko připravovalo město k obraně. Městské zdi byly zpevněny, domy a stavení, jež ležely na předměstí při městské zdi nebo při branách, byly vojáky bořeny, aby se v nich nemohl nepřítel skrýt a škodit odtud městu střelbou. Měšťané a zejména okolní vesnice mnoho vytrpěli od vojska, ležícího ve městě.

V září 1623 vzplála opět nová válka s Bethlenem Gáborem, jehož lehká jízda bleskově pronikla až na jižní Moravu. Císařští stačili sotva obsadit pomocným slezským vojskem pana z Donína města severní a severovýchodní Moravy, mezi nimi i Nový Jičín a Valašské Meziříčí, aby se nepřidala k nepříteli. Do Hranic byl vložen praporec slezského lidu hejtmana Zikmunda Chorovského, který tu pak zůstal až do opětového uzavření příměří. Plenící

uherská a turecká jízda opanovala až na opevněná města celou jižní Moravu, podnikala výpady hluboko do země, rozesílajíc městům listy, aby otevřela městské brány. Dne 22. listopadu 1623 se objevili Uhři až u Hranic a položili se na noc v Bělotíně. Vydrancovali hranické předměstí, sebrali dobytek a při rabování zapálili mnoho domů a stodol hlavně v Horní ulici.¹⁵ Ještě hůř si počínali na venkově, uloupený dobytek, krávy a ovce, hnali pak na Holešov a do Uher. O dobývání Hranic se ani nepokusili, protože zima a zásobovací potíže donutily opět Bethlena k uzavření příměří s císařem. Koncem listopadu táhla uherská a turecká vojska opět domů. Kromě bohaté kořisti odvěkli z východní a jižní Moravy i několik tisíc zajatých poddaných mužů, žen i dětí do otroctví. Bethlenovo tažení nenašlo na Moravě žádný příznivý ohlas, naopak zanechalo všude u domácího obyvatelstva jen hrůzu a zděšení. Na Moravě v zimních kvartýrech zůstalo jen císařské vojsko, protože mír nebyl ujednáno, a obyvatelstvo je muselo živit. Hraniční měšťané a předměšťané museli týdně odvádět obci z každého domu na sbírky na vojáky stanovenou částku peněz kromě ostatních pravidelných ročních platů městu a vrchnosti. Jen za léta 1622 - 1624 sbírký na vojáky z jednoho měšťanského domu v Hranicích činily částku 214 zlatých 29 grošů. Mnozí měšťané, hlavně vdovy, platit nemohli a zůstávali vojenské sbírky dlužní a peníze za ně musela zatím odvádět obec. Město si proto půjčovalo peníze na vysoký úrok, kde se dalo, aby mohlo zaplatit stanovené kvóty, a tak se zadlužilo, že to vedlo po několika letech k finančnímu úpadku městského hospodářství. Stejně postižena byla však i jiná města, např. sousední Lipník, jehož peněžní výdaje na vojsko za léta 1621 - 1623 činily 60 000 zl., zatím co celý roční rozpočet města před povstáním obnášel průměrně 6 000 zlatých.

Protože z valašských hor hrozilo stále nebezpečí přepadu a rabování menších měst (v únoru 1623 napadli Valaši pod vedením Jana Adama z Víckova biskupské město Kelč a město Fryšták u Holešova), byla proti nim povolána polská pomocná vojska dosud nevyplacená, jež císař ubytoval zatím na Moravě. Byli položeni na valašských panstvích, po vánocích 1623 však přitáhli na Hranicko a rozložili se proti valašským horám až ke Kroměříži. Hranické panství, vysáté a zničené nepřátelským i císařským vojskem, nestačilo již na jejich obživu. Sám velitel polských vojsk, ležících v Hranicích, Jiljí Kalinowski psal odtud 1. ledna 1624 list Olomouckým s žádostí o zaslání potravin, poněvadž má ve městě v kvartýrech a okolí velkou bídu, neboť tato města jsou od císařských vojsk i od nepřitele hrozně zničena a přivedena k největší zkáze.¹⁶ Přesto si Poláci počínali v celém okolí hůř než Turci a Tataři, jak si stěžuje v jednom dopise císaři kardinál Dietrichštejn. Pálili, loupili a vraždili, v Horním Újezdě uloupili kalichy a věci sedláků uschované v kostele a oba kostelníky zabili. Poláci z praporce ležícího v Kelči zabili při rabování v Loučce i samého pána v Loučce Jana Chorynského z Ledské. Poddané, kteří se bránili rabování, hned stříleli a zabíjeli. Lidé z vesnic opouštěli svůj

majetek a utíkali před nimi do lesů a tam hladem a zimou umírali. V únoru 1624 zmrzlo tam na 200 lidí v lese nedaleko Hranic. Polské vojsko leželo v Hranicích od Nového roku 1624 do druhé poloviny února. Bořilo bezohledně opuštěné domy na předměstí a dřívím topilo ve svých kvartýrech ve městě i na vartách na městských hradbách, aby zahnal zimu. Opět byly tak zničeny další desítky domů na předměstích, většinou dřevěných.¹⁷ Mezi nimi i opuštěný bratrský špitál, ležící vedle bratrského sboru u Veličky, který tak zcela zašel. Jinde nebylo lépe. Jezuité, kteří vedli rekatolizaci na hranickém a lipenském panství, zapřísahali z Lipníka kardinála, aby přísně zakročil proti ukrutnostem polského vojska, jinak jakmile mrazy trochu poleví, bude mít města i vesnice prázdné, vše uteče před vojenským týráním do lesů. Lidé chodí bosí a polonazí a z větší části nemají ani chleba. Bída jejich je taková, že není možné udržet slz.¹⁸ Kardinál naléhal na císaře, aby se polská vojska hnula z obou jeho panství jinam, na výplatu žoldu však nebylo peněz, proto vojsko bylo ponecháno dále v kvartýrech, strašně vše hubíc. Pouze Valaši způsobovali v horách svými náhlými přepady Polákům citelné ztráty, při jednom trestním výpadu k Hranicím zabili i vůdce Poláků Kalinowského.¹⁹ Trestní výpravy Poláků na Valašsko nic nezmohly. Teprve když začal řádit v Hranicích mor mezi měšťany, hnuli se Poláci jinam, zemi však opustili až koncem léta, když jim byl žold vyplacen. V květnu 1624 uzavřel Bethlen konečný mír s císařem a tím byly pohřbeny všechny naděje a plány emigrace, bojující na jeho straně proti císaři. Vůdce stavovského odboje kníže Jan Jiří Krnovský, jehož konfiskované knížectví krnovské daroval císař r. 1622 opavskému knížeti Karlu Liechtenštejnovi, zemřel zklamán a opuštěn v březnu 1624 v Levoči na Slovensku, kam se uchýlil.

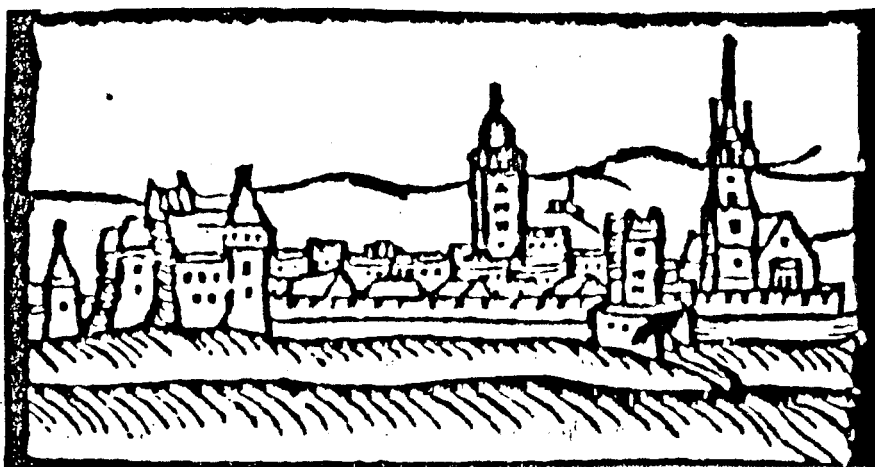
Za věrné služby císařskému domu a za zásluhy o opětné sjednání příměří a výhodných podmínek míru povýšil císař Ferdinand II. kardinála Dietrichštejna diplomem z 26. března 1624 do stavu dědičných říšských knížat a stanovil, že po jeho smrti má knížecí titul přejít vždy na nejstaršího člena rodu Dietrichštejnů. S tím bylo spojeno i právo razit vlastní minci a udílet poddaným služebníkům a měšťanům šlechtický titul.

Město bylo na pokraji zkázy. Byly zničeny domy, úroda, nebylo ani dobytka. Jízdní oddíly Poláků v době svých polních kvartýrů spásly veškerou úrodu na polích. Finančně vyčerpaná obec ve snaze získat peníze na vojenské kontribuce prodávala, co se prodat dalo. Prodala i pánev z městské lázně a jediný kotel na ohřev vody z Teplic, které byly za nepokojných let uloženy na radnici. Městské lázně v Hranicích a Teplicích patřící k městské lázni tak zašly a byly obnoveny až koncem 17. století.

Už v r. 1623 zuřil ve městě hlad a přimorek, který si vyžádal několik obětí, na jaře 1624 propukl však mor plnou silou a dokončil morální i hmotnou bídu města.²⁰ Za tohoto moru muselo město v některých domech věci obyvatel spálit. Misionářské působení Jana Skutellana a jeho pomocníků

prožívajících s měšťany všechna utrpení mělo hluboký účín na náboženskou citovost zbědovaných obyvatel města i vesnic, značná část měšťanů přestoupila v těchto letech na katolickou víru. Jezuita Skutellan, který po dva roky řídil rekatolizaci v městě, zemřel sám r. 1624 ve službě morem nakaženým měšťanům. Po odchodu polských vojsk se vracel život do zpusťovaného města jen velmi pomalu. Vraceli se i rozprchlí vesničané do svých spálených příbytků. Vrchnost poskytla měšťanům i předměšťanům, jejichž domy byly zničeny, tříletou lhůtu od placení dávek, aby mohli domy znovu vystavět, přesto zůstalo ve městě na padesát zničených domů a usedlostí již trvale neosazených a pustých. I mnozí noví osedlí, kteří na předměstích převzali polnosti patřící k pusté usedlosti, čekali se stavbou svých domů a po několika letech je pro nemožnost placení vraceli městu a živili se nuzně jen z polního hospodářství.

Protože rekatolizace města prováděná jezuitou byla úspěšná, dosadil kardinál Dietrichštejn už koncem r. 1624 po smrti Skutellanova na hranickou faru za katolického faráře mladého, sotva dvacetiosmiletého českého kněze Václava Volfanga Schindlera, rodem ze Svitav, pomocníka Skutellanova, odchovance olomoucké jezuitské koleje. Schindler založil jako první katolický farář města od nového roku 1625 novou českou farní matriku křtů pro město a přífařené obce Černotín, Hluzov a Zbrašov, která byla od toho roku soustavně vedena a dochovala se podnes.²¹ Starší luterská farní matrika vedená evangelickými duchovními správci se nedochovala a byla patrně zničena. Na městské škole při faře působil již od r. 1622 po vypuzení evangelického rektora katolický rektor Adam Andreades a kantor Jan Laštovička, kteří se stali účinnými pomocníky farářovými při bohoslužbách a rekatolizaci města. Fara v Drahotuších byla r. 1623 obsazena katolickým farářem Samuelem Tučkem, někdejší zámekským kaplanem holešovským za působení Jana Sarkandra v Holešově. Na příkaz kardinála byly hned r. 1622 vyplaceny městům stříbrné kostelní kalichy, zastavené v Přerově za 350 zlatých, v r. 1624 pořízena pro farní kostel stříbrná monstrance ve Vídni i ornáty z peněz, které shromáždil sbírkami P. Skutellan. Olomoucký knihtiskař Matyáš Handl vytiskl r. 1623 pro město Hranice 1 200 českých výtisků modliteb slovem Denník, které připsal a daroval obci hranické.²² Evangeličtí faráři hraničtí dostávali do té doby od obce kvartálně peněžitý plat ročních 100 zlatých kromě rži, kaše, dřeva na topení a masa k výročním slavnostem. Město platilo i rektora školy s kantorem, varhaníka, zvoníky a dva kostelníky. Vlastní hospodářství a pozemky evangelická fara neměla. Pozemky někdejší katolické fary byly v předhusitské době zabrány vrchností a darovány městu, jež je pak prodalo měšťanům a převzalo za to povinnost platit roční peněžitý plat farářům i rektoru školy. Na plat farářů, vybíraný městem, přispívali všichni měšťané a předměšťané, kteří měli polnosti, i osedlí z přífařených vesnic ročním platem místo kněžského desátku. Od měšťanů a předměšťanů, kteří drželi pozemky někdejší katolické fary tzv. Farářství (dnes část města zvaná „Na farářství“), byl vybírán kromě

Pohled na město Hranice v hradbách před třicetiletou válkou (v r. 1593).

Malý dřevorez zachycuje věrně podobu význačných stavebních dominant panoramatu města: nový renesanční zámek postavený v šedesátých letech 16. stol. s vysokou válcovitou věží s ochozem a střílnami, vystavěnou na bývalé městské hradební baště, zakončenou kuželovitou střechou. V r. 1604 byla věž zvýšena na tzv. tubačskou věž s otevřeným ochozem pro zámeckého tubače a opatřena zvonem, trojkřídlový zámek zkrášlen arkádovým nádvořím. Renesanční městská radnice s vysokou čtyřbokou věží vystavěnou r. 1571 s ochozem a bytem povězného, věžními hodinami s 2 cimbály, opatřena kopulí. Věrně je zachycen vzhled starého gotického farního luterského kostela s vysokou třípatrovou zděnou čtyřbokou věží se zvony, opatřenou štíhlou jehlcovitou střechou se 4 nárožními věžičkami, která stála na boku vysoké gotické chrámové lodi. Farní kostel byl spálen a pobořen r. 1645 dělostřeleckou palbou při dobývání města švédskou armádou Königsmarkovou. Níže čtyřboká renesanční městská brána Dolní (Motošinská) s mostem vjezdu přes hradební příkop s předsunutou mohutnou kruhovou baštou se střílnami. Celé toto mohutné opevnění bylo r. 1645 při obléhání a dobývání města Švédy podminováno, vyhozeno do povětří a zničeno.

(Zvětšený dřevorez 3,5 x 2,3 cm od Jana Willenbergera z grafického orámování titulního listu 4. dílu O městském stavu knihy Bartoloměje Paprockého Zrcadlo slavného markrabství Moravského, vydané r. 1593 v Olomouci.)

toho zvláštní plat. Aby se příjmy katolické fary zvýšily a bylo zajištěno farní obročí, přidělil P. Drachovius z Lipníka se souhlasem rektora olomoucké jezuitské koleje r. 1624 k hranické faře všechny pozemky bývalého bratrského sboru hranického, ležící hlavně na Struhlovsku. Jezuita Skutellan navrhl kardinálovi r. 1624 i další změny. Chtěl dát zbořit městský špitál ležící na hřbitově u farního kostela (dnes Školní náměstí) a rozšířit tak hřbitov při kostele. Městský špitál měl být přenesen do opuštěného domu a školy ležící vedle bratrského sboru u Veličky, bratrský sbor pak navrhl zasvětit na kostel Všem svatých a zřídit v něm tři oltáře. Pro zvýšení zbožnosti doporučoval také, aby kardinál vyprosil u papežské stolice zvláštní odpustky pro kostelík Panny Marie u Hranic, k němuž putovalo každoročně mnoho lidí z města a celého okolí.²³ Pro válečné události v dalších letech a změněné poměry však již k provedení těchto návrhů nedošlo.

Po zdolání nového vpádu nepřátelských vojsk r. 1623 a uzavření míru s Bethlenem Gáborem r. 1624 vystoupil císař otevřeně již proti všem nekato-
líkům na Moravě, aby znemožnil další podporu svých nepřátel v zemi. Koncem listopadu r. 1624 vydal kardinál Dietrichštejn na Moravě jménem císaře patent, který nařizoval, aby do čtrnácti dnů byli ze všech panství na Moravě vybyti všichni evangeličtí duchovní, pokud by nechtěli přestoupit na katolickou víru. Byl to první krok k obecné rekatolizaci celé země. Kardinál uskutečnil tuto akci na svých pozemcích již o dva roky dříve. Fary byly odevzdány katolickým duchovním nebo misionářům, kteří přeháněli poddané na katolickou víru. Měšťanům poddanských měst a poddaným na venkově nebylo povoleno svobodné vystěhování ze země. Za výhostný list bylo nutno zaplatit až sto zlatých. Kdo odešel tajně, tomu propadl všechen majetek ve prospěch vrchnosti a ještě byl stíhán jako zběhlý poddaný. Počet skutečných vystěhovalců pro náboženství nebyl proto velký, řada měšťanů opustila však za válečných událostí spálené a zničené domy a grunty, když nemohli platit kontribuce a vrchnostenské dávky, a utekli jinam, zejména na Valašsko, do Slezska nebo do povážských měst na Slovensko. Opuštěné domy ve městech připadly obci, jež je mohla prodat, nebylo však kupců ani zájemců o zničené usedlosti. Stejně energicky vystoupil Dietrichštejn na obou svých panstvích Hranicích a Lipníku proti všem vůdcům odboje z řad drobné místní šlechty, kteří na panství měli své panské domy a dali se do vojenských služeb krnovského knížete Jana Jiřího a Bethlena Gábora, pomáhali r. 1621 nepříteli a v řadách nepřátel města opustili. V Hranicích to byl především rytíř Alexandr Holub z Nadějova, jemuž kardinál zabavil r. 1624 jako arcirebelu, který se postavil se zbraní v ruce proti císaři a kardinálovi, jeho dvůr v Horní ulici a mlýn na Ludyni, na nichž hospodařila za manželovy nepřítomnosti jeho žena Anna Troubecká s rodinou. Ponechal jí jen její vlastní dvůr u řeky Veličky, někdy patřící rodině Ovesných. Dvůr Holubovský na říčce Ludyni připojil Dietrichštejn k panství, později byl však používán jako vrchnostenský mlýn

Zvěrkovský, nazývaný podle dřívějšího dlouholetého držitele mlýna před Holubem. Obraz, který poskytovalo město Hranice po pěti letech války, byl žalostný.²⁴

Ještě v prvních letech české války bylo podle rejstříků městských počtů v r. 1623 v Hranicích 287 osedlých, t.j. majitelů domů ve městě a na předměstí. Z toho bylo uvnitř hradeb 79 domů šenkovních s právem vaření a šenkování piva a vína, 28 domů nešenkovních (chalup, 10 městských domů patřilo již židům).²⁵ Na předměstích bylo 170 usedlých sousedů. Srovnáme-li počty osedlých r. 1623 a počty rejstříků 1610, je to o 41 domů méně, ačkoliv od té doby do začátku války bylo několik domů na předměstí přistavěno. K celkovému počtu domů r. 1623 musíme však připočítat ještě domy vrchnostenské, farní a městské, jichž bylo 15, jež platy vrchnostenské neplatily a proto nebyly ani do městských výběrčích rejstříků zapisovány. Podle porovnání u jednotlivých gruntů v purkrechtní městské knize bylo k roku 1623 ve městě a na předměstí 50 zcela zničených domů, jež už nebyly do konce třicetileté války vůbec osazeny, většina zbývajících domů pobořena nebo poškozena. Nejvíce domů ve vnitřním městě zničili Španělé a Neapolitánci r. 1621 a posádka císařská v letech 1622 - 1623, vložené do města. Na předměstích bylo zničeno nejvíce domů v Horní ulici a na Novosadech za Veličkou, které vypálili Uhři r. 1623 a Poláci r. 1624.

Početní sílu jednotlivých řemesel ve městě bohužel neznáme, podle dokladů před válkou a po ní byl však stále nejvýznamnější cech soukenický. Celkový počet řemeslnických mistrů známe z výběrčího rejstříku r. 1623. V Hranicích bylo tehdy celkem 181 mistrů, z nichž 122 platilo městu roční plat 8 grošů za provozování řemesla, a to soukeníci, ševci, kožešníci, kováři, koláři, hrnčíři, barvíři plátna, zlatník, kotlář a sedlář, dalších 59 mistrů řemeslných platilo ročně po 4 gr., a to řezníci, pekaři, krejčí, tkalci, zámečníci, nožíři, bednáři, mečíři, pasíři, soustružník a provazník. Kromě toho museli platit z prodeje zboží v trhové dny, řezníci též z jatek. Počet tovaryšů pracujících ve městě neznáme, byl však malý, protože většina mistrů, pokud pracovali, nebyla sto platit tovaryše. Ačkoliv vojenské posádky z města a panství odtáhly, museli měšťané přispívat dále v letech 1625 a 1626 pravidelnými platy a peněžními sbírkami na udržování vojska v zemi.²⁶ Kardinál Dietrichštejn neustával ve své horlivosti obrátit co nejvíce obyvatelstva na katolickou víru. Měšťané byli vyzváni odevzdat všechny nekatolické knihy a byli i exekucí nuceni přijmout novou víru. Řemeslnickým cechům a mistrům bylo zapovězeno vykonávat řemeslo, dokud neslíbili, že půjdou ke zpovědi a přijímání pod jednou, a neodvedli o tom cedulku. Současně bylo obnoveno u všech far placení starých desátkových platů, které za reformace byly všude zrušeny. A marně žádalo 29 hranických rolníků - měšťanů, předměšťanů i rytířských osob, kteří drželi při městě rolnické usedlosti a odváděli z nich každoročně vrchnosti kvartální platovou reč, plecový plat a plat za slepice, aby nemuseli ze svých

pozemků platit farní desátek, který vymáhal od nich farář Schindler a před ním jezuité, pracující na rekatolizaci ve městě. Kardinál zaujal nepřátelský postoj zejména proti drobné šlechtě, která držela purkrechtní domy a dvory na obou panstvích hranickém a lipenském, jež setrvala ve staré víře a zůstávala dlužna platy vrchnosti. V lednu 1626 uložil úředníku obou panství Tobiáši Dukátovi (známému nám už v době jeho působení v Hranicích za Zdeňka Žampacha z Potenštejna), aby nejen zaplatili všechny dlužné dávky a platy, ale aby také nejpozději do 6 neděl buď přestoupili na katolickou víru, šli ke zpovědi a přijímání, jinak aby ve stanovené lhůtě prodali své domy a osadili řádnými katolickými lidmi a sami opustili zemi. Sirotci zemřelých šlechtických rebelů byli odnímání rodičům a posíláni na studie k jezuitům do Vídně. Ukvapený postup kardinálův ve věcech víry a jeho tvrdá konfiskační praxe, jež zbavila mnohé šlechtice držby manských lén a všeho majetku, jitřily nenávist a skličovaly zchudlé šlechtice i nespokojené měšťany i emigraci. Byly pak také jednou z příčin, že se celý kraj přidal za mansfeldského vpádu opět k nové rebelii. Přes všechna kardinálova opatření měla nespokojená šlechta a někteří měšťané stálý styk s emigrací, která je nepřestávala ponoukat k vytrvalosti.

II.

Nová válka, obležení města Hranic Mansfeldovou armádou 1626 a otevření městských bran. Bratr Mikuláš Drábík správcem evangelického sboru v Hranicích, obležení města císařskou armádou 1627, obrana města a jeho dobytí. Vyšetřování odboje města, uvěznění vůdců, konfiskace městských privilegií kardinálem. Poprava vůdců povstání v Hranicích v říjnu 1627, pokuty měšťanů, osud rytíře Holuba. Obdarování věrných Dukáta, Banovského a Hoštického. Emigrace drobné šlechty 1628. Stavební obnova válkou zničených domů ve městě. Založení knížecí květné zahrady na zničeném předměstí Novosadech. Finanční úpadek města.

Na jaře 1626 vzplála opět válka v Německu. Vojska protihabsburské koalice neměla však úspěch proti císařským vojskům. V létě 1626 pronikla nečekaně z Německa vojska generála Mansfelda spojená s českou emigrací do Dolního a Horního Slezska a odtud táhla dvěma proudy přes Krnov, Opavu, Těšínsko a východní Moravu na Slovensko, aby se spojila s vojsky Bethlena Gáboru k rozhodnému tažení proti císaři. Hlavní síly armád Mansfelda a vévody výmarského v síle asi 15 000 mužů protáhly koncem srpna jen spěšně Moravou přes Starý Jičín, Hranice, Přerov, Holešov a Uherský Brod do Uher, velitel dánských oddílů ale ponechal na Opavsku silné oddíly pod vedením komisaře Jana Mitzlaffa, které měly zajistit vojákům zpáteční cestu Moravou do Slezska a upevnit dánské postavení ve Slezsku a na severovýchodní Moravě. Za vojsky mansfeldskými protáhla v září od Nisy přes Dvorce, Olomouc, Přerov a Uherský Brod na Slovensko císařská armáda Valdštejnova, jež se snažila zabránit spojení vojsk dánských s Bethlenem Gáborem.²⁷

Dánská vojska položena na Opavsku upevňovala a rozšiřovala mezitím dánské panství v Horním Slezsku, na severní a severovýchodní Moravě. Spolu se sbory emigrantů v dánském vojsku, k nimž se hned připojili Valaši, dobyla dalších měst v těchto končinách. Hlavní zásluhu o to měli vůdcové emigrace, zejména Jan Adam z Víckova a Václav Bítovský z Bítova dříve na Bystřici pod Hostýnem, kteří se usadili ve Vsetíně a Valašském Meziříčí a odtud podnikali s Valachy útoky proti císařským a zajišťovali i zásobování dánských posádek měst. Když Valaši s panem z Víckova přitáhli 16. října k Hranicím, byly několikrát útoky na město odraženy císařskou posádkou ležící ve městě. Císařští připravili již dříve zámek a město k obraně, opravili hradby a zbořili všechny domy na předměstí ležící v nebezpečné blízkosti městských zdí a bran. Za obléhání města byl také střelením ze zámku hořícími střelami do bratrského sboru u Veličky spálen sbor i sousední bratrský dům, aby se nepřítel nemohl v něm ukrýt a škodit odtud střelbou městu. Střelbou z města byly spáleny čtyři domy před horní branou a další domy pod městskými hradbami.²⁸ Při novém útoku na město dne 21. října, podniknutém příbylými silami z Opavy s oddíly emigrantů, za pomoci Valachů a sedláků hranického panství, zradili měšťané vojenskou posádku a po krátkém boji otevřeli

Mansfeldským brány města. Císařská posádka na zámku byla přemožena, jejich velitel zajat a město padlo.²⁹

Hraniční emigranti v dánském vojsku, kteří se zúčastnili obléhání města v čele s kapitánem Alexandrem Holubem z Nadějova, měli na tom nemalou zásluhu. Poměr měšťanů k emigraci ukazuje nejlépe to, že purkmistr Adam Burkeš nedovolil měšťanům střílet na Holuba a emigranty. Hraniční přijali mansfeldské vojsko s emigranty jako osvoboditele přinášející opět evangelium. Věřili, že je konec panství kardinálova a že se vrátí staré časy. Ochotně sháněli peníze a složili vojsku holdem 1 000 tolarů. Měšťané a předměšťané sehnali sami mezi sebou 500 tolarů, vesnice a Drahotuše složily přes 300 tolarů a zbytek doplatilo město, muselo si ovšem na to opět půjčit. Dobytím města Hranic získali Dánové na Opavsku důležitou strategickou oporu, která zajišťovala jejich državu z jihu. Pokusili se sice několikrát zmocnit i sousedního Lipníka a hradu Helfenštejna, ale marně. Kardinál zajistil včas město Lipník i hrad silnými vojenskými posádkami, které Mansfeldské odrazily a zaháněly jakékoliv myšlenky na opětné spojení města s nepřítelem. Město Lipník však značně utrpělo při obléhání dělostřelbou i ohněm. Když dánské vojsko s emigranty opouštělo po dobytí město Hranice, dalo se více měšťanů i s ženami naverbovat pod kapitána Holuba. Z městských knih známe z nich jménem Václava Pravdu, Pavla Kotšelka, Kašpara Seldenreicha Kožešníka, Martina Žabského, kteří opustili své domy a vytáhli s Holubem z města. Z Hranic odešli také drobní šlechtici Jan Lipovský z Lipovic a David Tamfeld z Tamfeldu, kteří pak sloužili v dánském vojsku na Opavsku jako důstojníci. V Hranicích byla ponechána dánská posádka pod vedením kapitána Bayera (nějaký čas tu leželi i rejtaři Kašpara Láryše).³⁰ A ta podnikala pak časté výpady za proviantem daleko na nepřátelská panství. Z polí kelčských (Kelč byla biskupská) odvezli všechno obilí, Lipenským brali dobytek z pastvy a všude, kde mohli, plundrovali a pálili kardinálovy statky. Těchto štráfů se zúčastňovali hlavně na jaře 1627 v uherském oblečení také hraniční měšťané, nýdecký a bělotínský fojt i sám starý Václav Rousecký z Ejváně, někdy na dvoře a mlýně v Podhoří, který držel po svém zemřelém synu dům v Hranicích.

Mnozí měšťané se hned také zřekli katolického náboženství a žádali v Opavě o vyslání evangelického kněze. Do Hranic byl koncem roku uveden Adamem z Vchynic, důstojníkem mansfeldského vojska a rychtářem správce evangelické církve hranické kněz Mikuláš Drábík, bývalý správce bratrského sboru v Drahotuších, který pak zase napravoval měšťany z papeženského náboženství na evangelické, jak si poznamenal ve svém deníku.³¹ Katolický farář Schindler byl v prosinci 1626 z fary vypuzen a kostel i fara odvedeny opět evangelíkům. Později přijeli i další evangeličtí kněží, kteří pak působili v okolí. Také v ostatních městech obsazených dánskými posádkami, např. v Novém Jičíně a jinde, byli všude dosazováni evangeličtí duchovní. Je pravděpodobné, že také Komenský se v té době vrátil ke svému stádu do Fulneka. Bývalý

purkmistr města Václav Banovský, který se za panství kardinála exponoval zcela pro císařskou stranu, rytíř Jaroslav Opršal z Jetřichovic, který měl dům a bydlel s rodinou v Hranicích, úředník biskupského kelčského panství Bernard Minicator, zeť vrchního úředníka panství Dukáta, a několik dalších nepřátel bylo dáno do želez a uvězněno v Opavě.

Hraničtí měšťané přijali tak otevřený boj proti císaři. Jezdili se zprávami do Opavy a Valašského Meziříčí za panem z Víckova, na zvědy i na plen a sloužili všemožně dánské věci, stejně jako fojtové z celého panství, kteří ochotně plnili příkazy dánského velitele města, i drobná šlechta, která se opět vracela na konfiskované statky. Starý Jan Šmerhovský z Lidkovic, který ztratil manství Rouské a od té doby žil s dcerou Kateřinou, ovdovělou Želeckou z Počenic, na dvoře zemřelého svého syna Jetřicha v Hranicích, ujal se opět bývalého svého statku a ochotně odváděl platy Mansfeldským.

Dánové z Opavy drželi tak ještě před návratem pluků z Uher celý kraj na jih až k Hranicím a Olomouci a na západ až po Sovinec. Mansfeldské pluky na Slovensku se však dočkaly trpkého zklamání. Bethlen, který spoléhal na vydatnou vojenskou i finanční pomoc západních spojenců, se neodvážil boje s armádou Valdštejnovou a začal v rozhodném okamžiku opět couvat. Počal tajně vyjednávat s císařem a koncem roku ukončil 28. prosince 1626 tažení uzavřením míru s císařem bez ohledu na zájmy svých spojenců. Krátce předtím zemřeli Mansfeld i vévoda výmarský a opuštěné zbytky mansfeldských a dánských pluků, prořídle nemocemi a psotou, se vracely ze Slovenska za tuhé zimy karpatskými průsmyky přes východní Moravu na Opavsko. Týden před vánocemi se hnuly za nimi také zbědované zbytky armády Valdštejnovy, aby se zatím rozložily někde ve Slezsku do zimních kvartýrů. V úzkém údolí Bečvy mezi Lipníkem a Hranicemi byla již uchystána léčka a znavené vojsko mělo být zde zaskočeno a zničeno. Dánské síly od Opavy se rychle shromažďovaly u Hranic a velitel hranické posádky kapitán Bayer dal na den Božího narození spálit celé předměstí Motošín a Novosady, aby lépe zajistil obranu města.³² Valdštejn byl však včas varován, uhnul u Lipníka na severozápad a přes Olomouc dosáhl po horských cestách Slezska, odloživ všechny válečné podniky na jaro. Kardinál Dietrichštejn spravený o soustředování dánských vojsk u Hranic se domníval, že se připravují opět dobýt město Lipník a Helfenštejn, učinil proto spěšná opatření na posílení obou posádek. Dánové upevnili zatím své pozice na severovýchodní a severní Moravě a ve Slezsku. Dobyli sousedních Oder, Nového Jičína, Fulneka a dalších a vytrvale sháněli posily k rozhodnému zápasu na jaře, spoléhající na pomoc Bethlena Gábora. Přístupové cesty z Moravy na Opavsko byly v horách uzavřeny záseky, aby císařským byl postup co nejvíce ztížen.³³

Valdštejn s vojskem zdecimovaným po návratu ze Slovenska zimou a nemocemi se rozhodl teprve po jejich doplnění v létě 1627 k zahájení bojů. Zatarasil ve Slezsku Dánům ústupové cesty na sever a zahájil útok, aby

vytlačil dánské posádky z obsazených měst pod Jeseníky. Části dánských vojsk ve Slezsku s Mitzlaffem se podařilo prorazit obklíčení a uniknout, část oddílů byla zničena. V těchto bitvách našlo smrt mnoho českých a moravských emigrantů v dánském vojsku. Císařští sevřeli dánské posádky v obsazených městech Slezska a severní Moravy železnými kleštěmi. Padly Odry, Fulnek i další slezská města. Město Hranice se připravilo na zoufalou obranu. Hradby byly opraveny a zpevněny, město se opatřilo zásobami a municí a všichni měšťané i s purkmistry se dobrovolně podřídili rozkazům bělotínského fojta Jana Brustmana, bývalého císařského důstojníka, kterému byla Dány svěřena obrana zámku a města. Dánská posádka opustila již dříve město, jen na zámku byl ponechán menší vojenský oddíl pod velením Brustmana. Městu byla přislíbena pomoc z Opavy v případě nouze. Brustman dal pro výstrahu všem zrádcům a zběhlíkům postavit před Horní městskou bránu dřevěnou šibenici. Leč boj byl marný a 11. července 1627 bylo město Hranice dobyto císařskými vojsky vedenými plukovníkem jízdy Lorenzem del Maestro.³⁴ Vyžádaná pomoc dánská z Opavy nepřišla. Dánská posádka v Opavě se sama musela bránit a přes všechnu statečnost byla donucena valdštejnskými vojsky 29. července kapitulovat. Už počátkem června padl Krnov. Dlouho se také držel pevný zámek Hradec u Opavy pod vedením kapitána Alexandra Holuba, hranického emigranta, než byl dobyt Jiřím Pruskovským. Valdštejn musel vyslat na 600 pěšáků, celý oddíl dragounů a tři děla, aby se zámku zmocnil útokem 24. července. Kapitán Holub byl pak druhého dne popraven za zradu císaře na opavském předměstí.³⁵ Kapitulovala dánská posádka na hradě Starý Jičín i bývalý velitel hranické posádky kapitán Bayer, který bránil hrad Vikštejn.

Podle staré ústní tradice 17. století, kterou zaznamenal také Gallaš,³⁶ bylo město Hranice dobyto císařskými zradou. Velitel obrany zámku a města bělotínský fojt vida, že je vše ztraceno, skočil prý ze zámecké věže do hradního příkopu, aby unikl zajetí, a zabil se. Jisté je, že při obhajobě města zahynul, neboť protokol o hranické exekuci se o něm zmiňuje již jako o nebožtíku. S ním padla i řada měšťanů, kteří hájili zámek, např. měšťan Václav Kolnovský.³⁷ Po dobytí města bylo povoleno císařským vojákům plenění. V nastálém zmatku se podařilo jen několika nejvíce kompromitovaným utéci z města, např. knězi Mikuláši Drábíkovi, správci hranické církve evangelické, na jehož hlavu vypsal kardinál sto dukátů. Ukryl se na pasekách a dostal se pak k bratřím na Vsetínsko. Hlavní pobočník velitele obrany města měšťan Lukáš Kremz byl na útěku chycen a uvězněn.

Za tuto již druhou proticísařskou rebelii bylo město krutě potrestáno. Měšťané i sedláci celého panství propadli vrchnosti tělem, životy, statky i ctí. Všechna městská privilegia a svobody byly ihned zrušeny a měšťanům uložena pokuta 1 000 dukátů, jež museli složit do šesti týdnů. Kromě toho muselo zaplatit ihned po dobytí města 200 říšských tolarů veliteli císařských vojsk

plukovníku Maestroví. Oba purkmistři odbojných let 1626 a 1627 Adam Burkeš a Jan Poláček byli zatčeni a spolu s mnoha dalšími provinilými měšťany uvězněni a fojtové obou panství, hranického a drahotušského, propadli vrchnosti za zradu statkem i životem. Jejich privilegia a svobodství byla zrušena a uložena jim rovněž pokuta 1 000 dukátů a Drahotuším 500 dukátů. Na obě fary byli dosazeni vypuzení katoličtí faráři. Hranický farář Schindler zapsal po návratu na faru první zápis v matrice opět 15. srpna 1627 a poznamenal, že zápisy v matrice od 29. prosince 1626 do té doby nebyly vedeny pro mansfeldskou rebelii.³⁸

Zvláštní komise, vyslaná do města Dietrichštejnem, vyšetřovala pak podrobně celou rebelii, účast a vinu vůdců odboje i jednotlivých měšťanů. Výsledkem vyšetřování byl obsáhlý protokol, který knížecí komisař, olomoucký kanovník Karel Huttendorf, soudce menšího práva olomouckého Jan Kavaně z Bugery a regent biskupských statků Martin Půhončí z Předmostí předložili Dietrichštejnovi.³⁹

Největší vina za zradu a odboj města byla přisuzována mrtvému „zlopověstnému bělotínskému fojtu“ Brustmanovi a starším purkmistrům obou let Burkešovi a Poláčkoví. Burkeš jako starý purkmistr roku 1626 nesl odpovědnost za to, že město otevřelo brány Mansfeldským a zradilo císařskou posádku. Exekuční protokol kladl mu za vinu, že jako primátor města zapomněl na svůj úřad, závazek a povinnost. Při obléhání města Mansfeldskými nedopustil střilet na rytíře Alexandra Holuba, hranického emigranta ve vojsku dánském, a když město otevřelo brány nepříteli, vyrazil velitele císařské posádky rytmistra Antonína a několik kardinálových úředníků, když se chtěli zachránit útekem ze zámku. Manželku rytíře Jaroslava Opršála z Jetřichovic, paní Esteru z Hartunkova, kterého Dánové věznili v Opavě, zle potupil za to, že přála císařským. O císaři a kardinálovi mluvil jen posměšně a lehkovážně a ve všem se pilně řídil radou a rozkazy bělotínského fojta. Pro tato provinění byl jako „úplné rebelie součastník a jeden předzlého vedúcí“ odsouzen k trestu smrti mečem.⁴⁰

Nový purkmistr města v roce 1627 Jan Poláček byl činěn odpovědným za odboj města v roce 1627 proti císařským. Zřekl se katolické víry a po vzetí města Mansfeldskými přednášel po všech vesnicích na panství přísahu, kterou slibovali věrnost králi dánskému. Když se pak císařští přiblížili k městu, vyzýval bělotínského fojta na zámku, aby nedovolil složit zbraně vojákům, než aby bránili město, že měšťané se budou také bránit. Byl proto také odsouzen k meči.

Pod meč byli odsouzeni rovněž měšťané Pavel Křenek, Lukáš Kremz, Tomáš Šatánek a Martin Myška. Radní Křenek zapomněl nejen na svou přísahu, ale odpadl také od katolické víry a přechovával v domě pikartské predikanty. Vyzradil Dánům skladiště knížecí vlny a jel do Opavy k Dánům s žádostí o pomoc. Zámecký kuchař a měšťan Lukáš Kremz byl kompromitován

už v rebelii r. 1621, kdy byl vachmistrem města. Za zradu a otevření města byl tehdy potrestán půlročním vězením. Nové rebelie se opět zúčastnil jako jeden z nejpřednějších. Zapřel hned katolickou víru, verboval a najímal lid pro nepřitele a spolu s jinými vyjížděl z města v přestrojení na štráf. Byl předním rádcem bělotínského fojta Brustmana, který se s ním vždy radil, než něco nařídil. Za zoufalé obrany Hranic proti císařským sám bojoval a řídil obranu města jako pravá ruka fojtova, jehož byl leytenantem. Útěk po pádu města se mu nepodařil, byl zadržen a uvězněn. Jako nenapravitelný rebel a buřič byl odsouzen k meči. Druhým nejbližším rádcem fojtovým byl měšťan Tomáš Šatánek. Sloužil mu za kaprála, vozil mu zprávy z Opavy a vyjížděl i na výzvedy. Zúčastnil se štráfů a dal také odvést obilí kelečských polí patřících kardinálovi. Odsouzen byl proto také k smrti. Též Martin Myška, bývalý panský polesný, byl označen za předního buřice a nenapravitelného rebelanta. Když se v r. 1626 blížili Mansfeldští k Hranicím, opustil město, přidal se k nim a pomáhal emigrantům při dobývání města. Později agitoval na vesnicích, aby vytáhli k Lipníku a pomohli město dobýt. Také on vyjížděl přestojen v uheršský oděv z města na štráfy a loupeže. Byl odsouzen k smrti, odmítl milost nabízenou mu ve vězení panem Dukátem, panským úředníkem hranickým.

Mnoho dalších měšťanů bylo odsouzeno do vězení a k peněžitým pokutám. Městský písař Kašpar Dobřický byl vsazen na půl roku do želez k práci při zámku, protože psal rebelantům různá lehkovážná psaní. Obilní písař panský Jan Plichta Těmnický, někdejší služebník paní Anny Cedlarky z Hofu, nevěsty páně Molovy, a hranický měšťan, byl dán do želez na tak dlouho, dokud nebude za něho složena pokuta sto dukátů. Byl jedním z předních rebelantů, opatroval peníze pro bělotínského fojta a nejvíce se přičinil o to, že měšťané změnili víru, veřejně je k tomu vyzýval. Nejmladší ze všech provinilců měšťan Jiří Kotlář byl druhým korporálem fojtovým. Jako zjevný rebelant byl odsouzen k tříměsíční práci v okovech při zámku. Měšťan Jakub Kelčák, rovněž horlivý účastník rebelie a křivopřísežník, byl vsazen do želez do složení pokuty sto dukátů.

K smrti mečem byli také odsouzeni oba vůdcové venkovského odboje bělotínský purkmistr Pavel Jan a nýdecký fojt Jan Váňa, kteří se přičinili o úplnou vzpouru sedláků celého panství. Na rebelantských shromážděních vybízeli lid k povstání a potom se připojili se sedláky v Bělotíně k mansfeldskému vojsku táhnoucímu na Hranice a pomáhali mu vzít město. Byli ve stálém spojení s vůdcem emigrace a jezdili za panem z Víckova, jehož rozkazy ochotně vyplňovali. Fojtové celého panství byli zbaveni nejen svých privilegií a svobod, ale konfiskována jim též byla polovina jmění a statků a ještě byli vsazeni do želez na půl roku k práci při zámku. Čtyři měšťané z Drahotuš, kteří se vrátili k luterské víře a přechovávali predikanty, byli vypovězeni na věčné časy z gruntů a panství a jejich statky zabrala vrchnost. Poněvadž také z hradu Helfenštejna zběhlo dvacet šest mužů a přidalo se k nepříteli, byli čtyři

rebelanti odsouzení k smrti provazem, ostatní žoldnéři vsazeni zatím do želez. Mezi odsouzenými byly i ženy hranických měšťanů, které prý „široce tlamu rozevřely“ a různá utrhačná a posměšná slova proti Bohu, Panně Marii, císaři a kardinálovi mluvily. Všechny byly vsazeny do vězení a jedna odsouzena k smrti utopením v koši. Komise neznala slitování s rebelanty. Odsoudila proto k smrti mečem i dva hochy z města, z nichž jeden zastřelil císařského trubáče, vyzývajícího město ke vzdání, druhý prozrazoval posly a radil, jak by hrad Helfenštejn, v němž ležela císařská posádka, mohl být vyhozen prachem do povětří.⁴¹

Provedením exekuce nad městem pověřil kardinál právo města Lipníka v čele s primátorem města Martinem Zikmundkem a městským rychtářem, který si přivedl do Hranic i lipenského kata. Hranický kat Petr nesměl popravu provést, protože soudní právo města bylo zrušeno. V sobotu 16. října na den sv. Havla byla krvavá exekuce v Hranicích vykonána. Časně ráno byly obsazeny a uzavřeny městské brány vojenskou stráží. Ostatní biskupské vojsko dietrichštejnské, které v počtu sto osob vtáhlo den předtím do města, stálo stráží na náměstí u popraviště a mělo rozkaz střilet bez milosti po lidech, kteří by se objevili na střechách domů, v oknech nebo ve dveřích, což bylo přísně zakázáno. Všichni hraničtí měšťané se museli dostavit na náměstí a přihlížet exekuci. Kol deváté hodiny byl přiveden průvod provinilců ze zámeckého vězení k pranýři na náměstí. Komisaři s Tobiášem Dukátem, úředníkem helfenštejnského, hranického a drahotušského panství, lipenským primátorem Martinem Zikmundkem a lipenským rychtářem zasedli ke stolu, přikrytému červeným sukrem. Po přečtení ortele stál pak u pranýře lipenský kat starého primátora Adama Burkeše a po něm Lukáše Kremze. Místo před dveřmi farního kostela, kde pravděpodobně padly hlavy obou nešťastníků, je vyznačeno v dlažbě. Mrtvá těla byla hned vložena do truhel a pohřbena pak u pranýře.⁴² Purkmistr Jan Poláček a radní Pavel Křenek dostali v poslední chvíli milost. Klečeli již u pranýře a čekali, kdy budou sťati. Poláčkovi byl trest změněn v pokutu dvě stě zlatých, Křenkovi ve sto zlatých. Do složení pokuty měli zůstat ve vězení. Milost dostal na popravišti také měšťan Tomáš Šatánek, ale polovina jmění a statku mu byla konfiskována a on sám zakován na rok do želez.

V exekuci se potom pokračovalo na předměstí za Horní branou městskou u šibenice, postavené tam bělotínským fojtem. Pověšeni na ní čtyři rebelantští žoldnéři, kteří zběhli z Helfenštejna a dali se do služeb dánských, poté popraveni vůdcové venkovského odboje bělotínský purkmistr Pavel Jan a nýdecký fojt Váňa. Stát byl také polesný Martin Myška, který odmítl milost. Svůj život tu dokonali pod mečem i oba hoši rebelanti, jejichž jména neznáme. Venkovský lid z hranického panství musel po celou dobu exekuce stát pod šibenicí a dívat se na umírání nešťastníků. Tři zloději koní, kteří měli být rovněž pověšeni a měli již oprátky na krku, dostali milost. Sedm rebelantů bylo stato, čtyři oběšeni, jedna žena utopena, řada měšťanů i žen vsazena do vězení

nebo vypovězena. Mnoha měšťanům konfiskovány statky a pokuty šly do tisíců dukátů. Ihned po exekuci byl vydán pod trestem smrti zákaz přechovávat predikanty a opět zahájena tuhá rekatolizace.

Na obranu města zůstalo v Hranicích císařské vojsko po dobu pěti týdnů a po jejich odchodu dány sem jednotky knížete Dietrichštejna, které ležely ve městě až do konce ledna 1628. Na výživu vojáků museli měšťané přispívat pravidelnými sbírkami týdně po jednom až třech zlatých z domu. Tvrdě potrestal Dietrichštejn všechny účastníky a jejich podporovatele z řad drobné místní šlechty. Hned po exekuci v r. 1627 zabavil paní Anně Troubecké, uprchlé manželce Alexandra Holuba, jejich dvůr Troubeckých u Veličky, který byl jejím majetkem i s rolí při něm ležící a s druhou rolí na Struhlovsku. V městských registrech je zapsáno, že dvůr byl zabaven po panu Holubovi jako úhlavnímu nepříteli císaře a kardinála, který „v rebelii se postavil, mezi lid mansfeldský se dal, s ním město Hranice dobýval a jen plundroval, městu a panství škodil i také s tímž lidem zas z města pryč se vybral. Jest stát u Opavy“.⁴³ Farář Schindler, který se po dobytí města císařskými vrátil opět do Hranic, připojil k darovanému dvoru i polnosti bývalého bratrského sboru, ležící rovněž na Struhlovsku, darované faře již dříve, a zřídil z něj tzv. „farářův dvůr“, který zůstal v držení hranické fary až do začátku tohoto století. Dvůr ležel v dnešní Nerudově ulici č.p. 267. Tím bylo obročí hranické fary materiálně zajištěno, neboť farář pobíral ještě peněžité i naturální dávky od měšťanů, desátky z přifařených vesnic i od vrchnosti. Současně zabral kardinál Dietrichštejn v Bělotíně dvůr bělotínského fojta Jana Brustmana s fojstvím a zřídil ze dvora vrchnostenský dvůr, když k němu připojil další pozemky.⁴⁴ V městě Hranicích zabral kardinál pro sebe i výsadní dům paní Aleny Petřvaldské z Petřvaldu, ležící na náměstí (dnes lékárna č.p. 5), který později byl proměněn v šenkovní dům knížecího vína.⁴⁵

Z drobné šlechty, která měla své dvory na hranickém předměstí a domy ve městě, se opět přidal k rebelii starý Václav z Ejváně, který se účastnil už první rebelie. Nyní ztratil všechnen majetek. Kardinál dal už za vlády Mansfeldských v Hranicích zabavit všechny jeho věci, které měl uschovány v Lipníku, a po rebelii ujal i jeho mlýn a dvůr v Podhoří a zřídil z něj další vrchnostenský dvůr Podhorský. Spálený dvůr Ruseckých na hranickém předměstí odvedl pan Václav už dříve obci. O jeho pozdějších osudech nic nevíme. Rytíř David Tamfeld z Tamfeldu, který měl dvůr na pravém břehu Veličky a byl také trestán už za účast na prvním odboji, přidal se po dobytí města Dány k nepříteli a objevil se s nimi až na Opavsku. Jak byl tentokráte potrestán, nevíme, dvůr však neztratil a žil v něm až do r. 1644, kdy zemřel. Patrně prokázal, že byl donucen k vojenské službě u Dánů jako šlechtic Jan Lipovský z Hranic, který sloužil rovněž jako důstojník Dánům, později však žil opět v Hranicích.⁴⁶ Rytíř Jindřich Láryš z Načeslavic, jemuž patřil spálený dvůr v Horní ulici, opustil jej už před Mansfeldskými, později se vrátil

a dvora se opět ujal a držel jej až do konce třicetileté války. Také okolní moravská šlechta byla vyšetřována z účasti na mansfeldské rebelii. Rytíř Jaroslav Opršál z Jetřichovic, který držel biskupské léno Babice u Kelče a v Hranicích měl panský dům ve městě a dvůr na hranickém předměstí, se jako katolík nezúčastnil rebelie, byl proto za rebelie zbaven léna Babice a uvězněn v Opavě. Po vypuzení Dánů bylo mu léno kardinálem opět vráceno a Dietrichštejn mu za jeho věrnost pomohl k místu písaře menšího práva markrabství moravského. Na svém domě v Hranicích žil pak s početnou rodinou až do šedesátých let 17. století.

Starý Šmerhovský z Lidkovic, který pro účast na stavovském povstání ztratil biskupské manství Rouské, za Mansfeldských se léna opět ujal a půjčil i Hranickým peníze pro nepřítele, byl nyní kardinálem manství opět zbaven. Protože on, ani jeho dcera Kateřina, vdova po Janu Mikuláši Želeckém z Počenic, se nechťeli odříci luterství, museli opustit zemi.⁴⁷ Na dvoře jeho zemřelého syna Jetřicha v Hranicích, na němž pobývali, hospodařila pak vdova Jetřichova Barbora z Hartunkova a po třicetileté válce její syn Bohuslav Šmerhovský. Jiný účastník rebelie rytíř Jiřík Kozlík z Kašenavy, který měl po otci svobodný dvůr v dědině Hluzově, uchýlil se po prohrané akci na Slovensko a zemřel později v Trenčíně. Dvůr v Hluzově kardinál zabavil a prodal jej pak Fragštejnům z Načeslavic.

Drobná šlechta okolní, zchudlá válkou, se všemožně snažila prokázat kardinálovi svou nevinu a věrnost císaři, aby si udržela své majetky. Tak rytíř Bernart Želecký, který držel biskupské manství Všechnovic, si vyžádal svědectví od biskupského města Kelče, že se nestýkal s nepřítelem. Kelečtí, kteří se jako katolíci nepřidali k rebelii, potvrdili věrnost panu Bernartovi, že zůstal vždy s utečenci v lesích, bosý chodil, sám sobě vodu a chléb v košíku nosil, nikam se neodchyloval a vždy se stranil hranických vojáků mansfeldských, kteří tam leželi.⁴⁸ Jeho bratru Mikulášovi byl však dokázán styk s velitelem hranické mansfeldské posádky, proto byly jemu i třetímu jejich bratru zabaveny jejich podíly na Všechnovicích a léno jim odňato. Bernart Želecký žil pak s manželkou na selském dvoře v Černotíně, jeho bratr Vilém s ženou v Hranicích. Na kardinálovo naléhání vydal císař Ferdinand II. již 9. března 1628 patent, kterým se nařizovalo všem nekatolíkům - příslušníkům stavu panského a rytířského na Moravě, aby se dali vyučovat v katolickém náboženství a do šesti neděl k němu přestoupili. Pokud by tak neučinili, měli se po uplynutí této lhůty vystěhovat ze země a v dalších šesti měsících prodat své statky katolíkům. Výpovědní termín byl pak pro nemoc a stáří některým šlechticům prodloužen až do r. 1629, aby mohli urovnat své majetkové záležitosti, zaplatit dluhy apod. Do r. 1630 byli však všichni nekatolíci vypuzeni ze země.

Z měšťanů hranických opustilo již v dřívějších letech město dosti měšťanů, kteří ztratili všechnen majetek a jejichž domy byly pobořeny vojáky. Útěkem ztratili však nárok na jakékoliv pohledávky ve městě. Počet měšťanů,

kteří přehli pro náboženství, nebylo mnoho. Byli to většinou jen příbuzní bratrských nebo luterských kněží, kteří se usadili v povážských městech Lednici, Púchově a Trenčíně. Poslední správce bratrské církve hranické Mikuláš Drabík pobýval nejdříve na Valašsku, v r. 1628 odešel do Lednice a spolu s emigranty z Valašského Meziříčí založili zde soukenický cech a samostatnou moravskou obec emigrantů, která pak tvořila po dvě století samostatný celek. Z významnějších hranických emigrantů, kteří zemřeli na Slovensku, jmenuji alespoň bratrského kněze Jana Efrona Hranického, švagra Komenského, který působil řadu let jako učitel na bratrské škole ve Fulneku a jako správce sboru helvetské církve v Púchově zde také r. 1658 zemřel. Byl synem hranického měšťana a soukeníka Jana Kunčického, jehož druhý syn Jiřík Kunčický zůstal v Hranicích. Také bratr Jan Mikronius, syn hranického měšťana Eliáše Sekaniny působil jako pomocník sboru ve Fulneku a odešel později do Skalice na Slovensku.

Kardinál nezapomněl na několik svých věrných služebníků, kteří za mansfeldské rebelie hájili zájmy jeho i císařské a prokázali mu skutky svou věrnost. Byl to především panský úředník Tobiáš Dukát, který se za rebelie uchýlil z lipenského zámku na pevný hrad Helfenštejn obsazený vojskem a odtud řídil správu všech tří kardinálových panství, získával zprávy o povstalcích a jejich akcích, jež dodával Dietrichštejnovi. Dukát měl hlavní zásluhu o to, že město Lipník odmítlo žádost Dánů o otevření městských bran a odrazilo útoky dánského vojska. Dietrichštejn odměnil Dukáta darováním zabraného panského dvora Skrbenského v Lipníku r. 1627, k němuž připojil pole a louky od několika domů, opuštěných rebelanty. Dukát držel městský dům i v Hranicích (bývalý dům Čaputovský č.p. 20) a další v Uherském Hradišti, od mansfeldské rebelie bydlel však trvale v Lipníku. Odtud vedl i později správu helfenštejnského, hranického a drahotušského panství do r. 1632. Zemřel r. 1640 v Lipníku a byl tam pochován ve farním kostele.⁴⁹ Jeho zetě, Bernarta Minicatora, uvězněného Dány v Opavě, ustanovil kardinál za úředníka panství kelečského a r. 1636 za úředníka panství helfenštejnského. Dukát odstoupil mu a jeho manželce Esterě svůj dům v Hranicích (bývalý dům Čaputovský proti radnici), který ležel od r. 1619 pustý, Dukát jej však r. 1630 opět opravil.⁵⁰

Bohatě odměnil Dietrichštejn i důchodního písaře hranického panství Václava Banovského za jeho pevnost ve víře a věrnost, potvrzenou za dánského věznění v Opavě. Daroval mu zabavený měšťanský dům v Radniční ulici po měšťanu Martinu Žabském, který opustil město a dal se k nepříteli. Na žádost Banovského daroval mu i několik spálených gruntů v Horní ulici a část zabraných rolí na Struhlovsku od dvora Troubeckých spolu s dalšími pozemky. Banovský některé předměstské grunty znovu vystavěl a opět prodal, ze tří spálených gruntů, jež spojil, vystavěl však pro sebe nový dvůr, k němuž připojil i darované pozemky. Držel pak měšťanský dům a dvůr na předměstí s mnoha polnostmi a majetkově se tak obohatil, že patřil k nejbohatším měš-

ťanům hranickým za třicetileté války. Sňatkem se šlechticnou Tamfeldovou a finančními transakcemi získal rodině i šlechtictví.⁵¹

Také purkrabí hranického a drahotušského panství Jiří Hoštický se přízní kardinála Dietrichštejna vyšvihl mezi nejbohatší obyvatele města Hranic. Získal rovněž darem od kardinála četné pozemky ke svému dvoru na hranickém předměstí, takže si mohl v roce 1637 najmout panství hranické a drahotušské. Také on dosáhl od Dietrichštejna udělení erbovního listu a predikát.⁵²

Zatím co většina starých dříve bohatých rodin měšťanských během válečných let zchudla, klesala stále níž nebo opustila město, nastupovalo na jejich místo několik jednotlivců zbohatlých přízní vrchnosti a finančními machinacemi, kteří pak stahují i vedení městských záležitostí do svých rukou a ve svůj prospěch. Počet pustých a zkažených domů ve městě i na předměstích poslední válkou opět značně vzrostl. Nejvíce byla postižena předměstí, jež nebyla nijak chráněná a trpěla při každém nepřátelském nájezdu. Za vlády Mansfeldských bylo celé předměstí Motošín a Novosady, postižené už při dobývání města, vypáleno úmyslně městskou posádkou, aby domy nebyly útočištěm nepřátelskému vojsku při obléhání města. Zůstalo jen několik domů na Novosadech, jež byly od městské zdi dostatečně vzdáleny. Z celkového počtu 161 předměstských gruntů daly se lehce spočítat domy, jež válka ušetřila od ohně nebo jiné pohromy. Předměšťané opouštěli domy a grunty při každém nepřátelském vpádu a uchýlovali se do města, a vojáci dovedli už v opuštěných staveních náležitě hospodařit. Mnoho domů při zdech městských bylo již dříve z obranných důvodů zbořeno a také obě morové rány vyhladily nejedno stavení. Druhé předměstí Horní ulice bylo válkou nyní méně postiženo, ale ještě po patnácti letech byla více než polovina gruntů na obou předměstích pustá a neobsazená a nenesla nejmenšího užitku. Pouze část pozemků pustých gruntů byla obdělávána se souhlasem města zbylými měšťany, spáleniště domů se však nechtěl nikdo ujmout. Ve městě samém, chráněném hradbami, bylo přece jen poněkud lépe. Měšťanské domy trpěly rovněž ubytováním vojska, nebyly však alespoň tak ničeny a bořeny jako domy na předměstích. Obec i vrchnost měly velkou snahu osadit co nejdříve všechny pusté domy hlavně ve městě, aby tak zvýšily městské příjmy a uchránily před další zkázou. Byly proto poskytovány lhůty v placení ročních splátek a různé úlevy, mnoho to však nepomáhalo. I ve vnitřním městě byla celá třetina měšťanských domů ze 132 ještě před prvním vpádem Švédů opuštěná, neboť nikdo nechtěl osadit pustinu, na jejíž vybudování nebo opravu bylo třeba mnoha peněz. Kardinál daroval proto některé opuštěné domy ve městě a zkažené příměstské grunty odměnou svým úředníkům, aby neležely ladem. Jen některé byly však opět vybudovány, spíše tu byla snaha spojovat pozemky opuštěných domů a vybudovat nové domy na předměstích. Také kardinál Dietrichštejn zabral pro sebe na pravém břehu Veličky šest spálených gruntů i s rolemi při nich, jež pojal do

nové zahrady i s rolí Šternberskou, když tu v r. 1628 zřizoval květnou zámec-kou zahradu knížecí. Tím navždy zanikly předměstské grunty Matouše Poláš-ka, Martina Vávrového, Jana Cahela, Matěje Černotského, Jana Vařeje a dům Jana Stařečka. Majitele a nápadníky pozemků, pojatých do zámecké zahrady, odškodnil kardinál tak, že jim dal odměřit kusy polí a luk z konfiskovaných rolí Holubovského dvora v Horní ulici. Kamení na ohrady bylo vzato z grun-tu Wejdovského, který tak rovněž zašel. R. 1636 si koupil první pozemek při zahradě knížecí zahradník Havel Anoch a vystavěl si tam domek.⁵³

V nešťastných válečných letech většina měšťanů neplatila ani povinné domovní splátky k pukrehtu a neodváděla ani platy do knížecích důchodů, neboť jim samotným zbývalo sotva na živobytí. Řemesla a obchod stály a nic nevynášely. Vojska nepřátelská i císařská ležící ve městě stála měšťany velké sumy peněz. Vojáci žádali „úplné vychování“, stravu a ubytování a ještě měš-ťany bezohledně šacovali a okrádali o poslední majetek. Ujímal jim dobytek i úrodu polí, proto mnozí měšťané raději opustili své domy a město a utekli do hor na Valašsko. Městské dluhy vzrostly válkami do závratné výše. Aby ušlo větším pohromám a hrozbám vojska, bylo město nuceno sáhnout i na sirotčí peníze, svěřené obci k opatrování do plnoletosti městských sirotek, a prodat, co bylo lze prodat, ale to vše k pokrytí neúnosných nároků nestačilo. Za těch-to válečných let nadělali na všech stranách takové dluhy, že pak nemohli ani úroky platit. Už po prvním údobí válek r. 1624 měla obec velké finanční ne-snáze, jež překlenula jen s kardinálovou pomocí. Nebyla s to splatit v termínu ani 500 zlatých, jež si půjčila za povstání od Jana Albrechta Žernovského na vojsko. V dochované suplice z toho roku prosí měšťané věřitele, jemuž byl úpis po smrti Žernovského postoupen, o slitování, neboť morem zemřelo ve městě mnoho lidí, takže by nesehnali mezi sebou takovou sumu a jinde nedo-stanou nic vypůjčit. V jiném listě z té doby prosí kardinála pro slitování boží, aby je uchránil před novými sbírkami, neboť vojskem, zvláště Poláky, se tak zadlužili a zchudli, že nemohou platit ani do knížecích důchodů, ačkoliv jsou denně upomínáni.⁵⁴ Neutěšené finanční poměry města novou válkou ještě vzrostly. Situace koncem r. 1627 byla zoufalá, ale podobné poměry byly v té době i v jiných městech moravských. Nepřetržitě války a udržování vojska přivedly nejedno k finančnímu bankrotu. Vysoké sumy peněz půjčené za vál-ky ve zlehčené minci malé hodnoty byly splatné a měly být vyplaceny věřite-lům dobrými penězi.

V tíživé otázce městských dluhů musel zasáhnout kníže Dietrichštejn, aby zabránil finanční katastrofě a úplnému úpadku svých měst. V těchto le-tech byly všude nařizovány komise, jež se měly starat o urovnání dluhů mezi městy a jejich věřiteli. V srpnu r. 1628 nařídil kardinál takovou komisi i pro svá města Hranice a Lipník. Byli v ní manský hofrychtář Zdeněk František Lev z Rožmitálu a Blatné, olomoucký kanovník Václav Trompus a regent bis-kupských statků Martin Půhončí z Předmostí na Skaličce. Komise měla jednat

na schůzi věřitelů a zástupců obou měst o další poshovění, nebo urovnat záležitosti tak, aby věřitelé z hlavní sumy i z úroku dobrovolně část upustili. Jednání byla však velmi svízelná a ukončena teprve po dvou letech.⁵⁵

III.

Dietrichštejnovy snahy o zlepšení hospodářské situace města. Obnovení privilegií městských řemeslných cechů 1628, zásady katolického života. Vrácení privilegií městu Lipníku 1628 a Hranicím 1629. Základní privilegium svobod a práv města Hranic, zákaz prodeje městských domů šlechtě, ponechání Židům 9 domů. Odstoupení městského mýta. Obecní krčma před Horní branou pro šenk městského piva předměšťanům, šenk vrchnostenského vína ve městě. Testament kardinála Dietrichštejna 1634 a ustanovení kardinálova synovce hraběte Maxmiliána z Dietrichštejna dědicem dietrichštejnských panství a statků a v Čechách s titulem dědičného knížete. Stavba kardinálovy hrobky v olomouckém dóme a smrt 1636.

Ke zlepšení hospodářské situace zchudlých měšťanů, opětnému osazení opuštěných domů a gruntů a novému rozvoji městských řemesel musel kardinál vrátit řemeslníkům ve městě cechovní privilegia. Bylo to i v jeho zájmu, aby opět ožila řemesla i obchod a tím se zvýšily i jeho důchody a příjmy z města. Lipenským cechům vydal už počátkem r. 1628 nová privilegia, Hranickým dal potvrdit nové cechovní řády a artikule koncem r. 1628. Z těchto cechovních privilegií, jimiž se měli řídit jako v jiných katolických městech, se nám nedochovalo žádné v originále, protože v r. 1645 za obsazení a rabování města Švédy byla zničena a spálená, jak se o tom zmiňují cechovní privilegia vydaná hranickým cechům po ukončení švédských válek v šedesátých letech 17. století. Podle opisu cechovních artikulí cechu řeznického, vydaného kardinálem Dietrichštejnem hranickému cechu řezníků 11. listopadu 1628, dochovaného ve vrchnostenském archivu hranického panství, můžeme rekonstruovat podle analogie cechovní řády i jiných cechů; neboť v zásadních ustanoveních byla stejná.⁵⁶ Ve všech položil kardinál otázku katolického náboženství na první místo. Žádný nekatolík neměl být přijat do cechu, ani vykonávat řemeslo. Každý cech si musel dát pořídit do kostela svou korouhev a postavníky, na nichž měly hořet každou neděli a svátky, když se konala mše, voskové svíce. Svíce měli rozžít a je opatrovat mladší mistři cechu. Všichni členové cechu byli povinni shromáždit se při mších a kázání při své korouhvi mezi svícemi, zvláště pak o procesích, zejména o Božím těle se měli všichni sejít při korouhvi a svících a každý měl mít na hlavě věnec. O velikonocích byli povinni všichni i s manželkami, dětmi a čeládkou jít ke zpovědi a přijímání, a to pod pokutou zastavení řemesla, pokud tyto povinnosti řádně nevykonávali. Kromě toho o suchých dnech čtyřikrát v roce byli povinni jít na mši a oběť a dáti nějaký peněžitý obnos na kaplana. Při pohřbu mistra, jeho ženy, dítek neb kohokoliv z čeládky se museli všichni zúčastnit a doprovodit nebožtíka s postavníky a rozžatými svícemi k hrobu. Cechovní řád stanovil přesně práva i povinnosti cechovních mistrů, podmínky pro přijetí do cechu, při prohlídkách a prodeji masa, pro učení řemesla, o týdenních trzích a jarmarcích apod. Podobné cechovní řády dal kardinál také cechu soukenickému, tkalcovskému, ševcovskému, pekařskému, kovářskému, kožešnickému.

Poněvadž cechovní řády válečných let se nemohly ani uplatnit a byly většinou zničeny, hranickým cechům po švédských válkách v šedesátých letech 17. století pak opět obnovovány, všimneme si jednotlivých bodů ustanovení až při popisu života hranických cechů a jejich řádů v 2. pol. 17. století. Vrácením cechovních privilegií byl opět zaveden pevný pořádek do jednotlivých řemesel, znemožněna konkurence a poskytnuta ochrana všem členům cechu. Tato právní jistota lákala i cizí mistry a tovaryše k usazení ve městě. Aby město mohlo dostát svým závazkům a platebním povinnostem, bylo nutné pomoci i městské správě a městskému hospodářství, zajistit městu aspoň nějaké příjmy a udělat pořádek v placení činžovních peněz, jež za válečných let nebyly placeny. Desítky gruntů byly spáleny, nikdo se jich neujímal. Městu Lipníku, které se nezúčastnilo mansfeldské rebelie a při obléhání města r. 1626 značně utrpělo, vrátil kardinál městská privilegia, vzata městu r. 1622, už na jaře 1628. Dietrichštejn dal na přimluvu Václava hraběte z Vrby na Fulneku Lipníku listinou z 10. května 1628 staré výsady,⁵⁷ ponechal si však výčep vína ve městě i na panství a omezil i výčep městského piva na město s předměstím a několik vesnic helfenštejnského panství. Rebelantským městům Hranicím a Drahotušim, provinivším se tak těžce teprve minulého roku, vrátil část jejich výsad až dalšího roku. Obě města musela několikrát o to pokorně žádat, než kardinála obměkčila. Drahotušim vrátil jejich výsady privilegiem daným v Brně 19. března 1629, městu Hranicím listinou datovanou v Brně 6. srpna 1629. Dřívější výsady městské, jež byly uděleny městu jejich dřívějšími vrchnostmi, byly však značně okleštěny. Tato česky psaná listina potvrzující základní svobody a práva města a měšťanů hranických byla pak po další staletí hlavní a základní listinou města, jejíž ustanovení byla platná a dodržována městem až do zrušení poddanství r. 1848. Podává nám názorný obraz městské správy a řádů ve městě. Pozdější držitelé města a panství z rodu knížat z Dietrichštejna při nástupu vlády vždy potvrzovali na žádost města další platnost všech ustanovení listiny.⁵⁸ Pro význam této listiny pro život města uvádíme obsah privilegia z r. 1629 ve výtahu. Srovnáme-li nové výsady, dané Dietrichštejnem městu Lipníku, Drahotušim a Hranicím v letech 1628 až 1629, je ve všech uvedeno na prvním místě přijetí katolického náboženství, závazné pro toho, kdo by se chtěl v těchto městech usadit. V Lipníku byla stanovena ještě podmínka znalosti čtení a psaní pro zakoupení domu uvnitř hradeb a zdůrazněna svým významem pro ustanovení do městských úřadů a funkcí i pro členství v literátském bratrstvu. Právo města každoročně provádět volbu a obnovu městské rady bylo sice potvrzeno, Dietrichštejn je však omezil dobrozdáním městského faráře před vlastním schválením a potvrzením vrchností. Právo dělání sladů a vaření piva bylo městům ponecháno v rozsahu, jak je měli před povstáním. Právo šenkování vína, jež měly Hranice, Lipník a Drahotuše od dob Pernštejna, Dietrichštejn již městům nevrátil a vyhradil si je pro sebe k šenkování jihomoravských vín jako výnosný zdroj

příjmů. Jarmarky byly obnoveny, jak je města užívala před povstáním. Aby však ukázal svou přízeň městu Lipníku, vymohl kardinál na císaři Ferdinandu II., že dal Lipníku 24. července 1629 pátý jarmark. Dietrichštejn potvrdil městům staré výsady osvobození měšťanů od všech robot, nestavění sirotků vrchnosti k službám, právo odumrtí, kšaftování majetku aj. Drahotušským měšťanům zůstala jen roboty k panskému rybníku Drahotušskému a povinnost odběru ryb. Hofeři v Hranicích a Drahotuších mohli být vrchností používáni k poselským službám za běžnou úplatou. Poněvadž město Hranice bylo válkou nejvíce zničené a spálené, vymínil Dietrichštejn městské radě právo přidržet hofery, kteří by se chtěli usadit při městě, k robotám při městských stavbách. Hofeři usedlí v Drahotuších měli naopak povinnost pletí trávy, sečení a hrabání při panském rybníku. Svou přízeň městu Lipníku ukázal Dietrichštejn nejen vrácením všeho obecního majetku a různých platů k polepšení města, ale obdaroval město dalším výnosným právem skladu a prodeje soli a přenechal mu a ještě polepšil právo vybírání mýta. Městu Hranicím potvrdil jen právo užívání starých pastvisek a rolí, jež obec užívala od starodávna - Drahotuchu, Michovce, Drahy, pasek, klučí, kopanin, skalky, polí, zahrad a luk a kusu řeky od ústí Veličky až po Skalku u Ústí. Právo vybírání mýta, jež bylo po ztrátě výčepu městského piva ve vesnicích hranického panství před povstáním největším zdrojem příjmů pro město, Dietrichštejn Hranicím již nevrátil. Židům, kteří se usadili ve městě v posledních dvou desetiletích, bylo privilegiem poprvé potvrzeno právo jejich usazení ve městě, měli však platit ze zabraných měšťanských křesťanských domů purkrechtní peníze, domovní platy a sbírky k městu jako jiní měšťané, nesměli však provozovat žádné měšťanské řemeslo. Velkým břemenem pro město a jeho příjmy byla četná drobná šlechta, usedlá na městských domech ve městě a na dvorech na předměstí. Ačkoliv měli odvádět z purkrechtních domů a dvorů při městě platy a sbírky jako ostatní osedlí, neplatili městu žádné platy a nepřispívali na sbírky peněz na vojáky, čímž ostatní měšťané velice trpěli. Dietrichštejn zakázal proto privilegiem prodeje a kupy městských domů a dvorů v Hranicích šlechtickým osobám, aby se tak ty, jež drželi, dostaly opět do rukou měšťanů, platících řádně všechny povinnosti k městu i vůči vrchnosti.

Dietrichštejn měl zájem, aby také poměry na vesnicích se opět upravily a zlepšila se platební situace poddaných. Panský úředník Dukát shromáždil proto na příkaz knížete na obou panstvích lipenském i helfenštejnském fojty a dvořáky všech vesnic a sdělil jim, že kníže projevil ochotu vrátit některé propadlé staré svobody, když o to požádají. Musí však upřímně sdělit jména všech, kteří z gruntů ušli, a kde se zdržují, aby je Dukát mohl dát vyzdvihnout a osadit jimi pusté grunty. Nebudou-li chtít to oznámit, měla celá dědina povinně obdělávat role opuštěných gruntů a oset je obilím knížete a také úrodu sklídit pro knížete. Poddaní neměli z toho mít nic. Každý, kdo by se chtěl ujmout pustého gruntu, měl dostat od vrchnosti potřebné dřevo k opravě domu.

Dietrichštejn polepšil Hranicím i městský znak, který užívaly od 15. století na pečetích a korouhvích, přidáním dvou dietrichštejnských vinařských nožů s knížecím kloboučkem do znakového pole. Město dalo nový znak města, popsany a vyobrazeny v kardinálově privilegii z r. 1629, vyrytý na novou městskou pečeť větší i menší. Menší pečeť městská z r. 1630, rytá dosti neuměle ve stříbře, se dochovala podnes. Město ji užívalo až do 2. poloviny 18. století.⁵⁹ Také městu Lipníku a Drahotuším polepšil Dietrichštejn městské znaky vložení dvou nožů z dietrichštejnského znaku do štítového pole znaku městského.

Za všechny tyto výsady, udělené městu, zavázal kardinál v privilegii purkmistra a městskou radu, aby na jeho památku byla každoročně na den sv. Františka sloužena slavná zpívaná mše - anniversarium za přítomnosti celé obce. Tato mše byla pak skutečně sloužena v Hranicích každoročně v den kardinálových narozenin více než 200 let až do roku 1848.

Privilegium dané městu r. 1629 stanovilo také každoroční platy, jež mělo město vybrat od měšťanů za užívání pozemků a rolí a odvádět pravidelně vrchnosti. Byly to platy o sv. Jiří 76 zlatých, 10 grošů, 5 1/2 peněz, z obecního mlýna 21 zlatých, 11 grošů, o sv. Václavu tutéž částku, o sv. Janu od rolníků z rolí 16 zlatých, 10 grošů, 6 1/2 peněz, o vánocích z šesti masných krámů 2 zlaté, z kusu řeky Bečvy a Krebsbachu 2 zlaté, 2 groše, celkem 216 zlatých, 18 grošů, 3 1/2 peněz. Dále z klučí, kopanin, luk, zahrad, včelínů, z rolí a pasek platy, jež vybírali hajní, 94 zlaté, 21 grošů. Ročně mělo město vrchnosti platit 311 zlatých, 9 grošů, 3 1/2 peněz. Tyto platy se vcelku nelišily od platů odváděných vrchnosti v době před stavovským povstáním. Přibyl pouze plat za obecní mlýn dvakrát ročně, který ležel pustý za Černotínskou branou blízko Bečvy a nikdy už nebyl obnoven. Tento vysoký činžovní plat 43 zlatých 26 grošů za pustý objekt, který městu nenesl nejmenší užitek, byl Dietrichštejn ochoten městu prominout, pustil-li mu užitky městského mýta. Kardinál usiloval již r. 1628 o to, aby se zmocnil výnosu z mýta v Hranicích, daného městu majestátem krále Jiříka z Poděbrad r. 1464, zvýšeného městu r. 1595 na základě snešení všech stavů markrabství moravského. Vytýkal městské radě, že cesty k městu a most přes Bečvu neudrží v pořádku a mýto proto málo vynáší. Poněvadž nové zemské zřízení moravské r. 1628 zakazovalo zřizovat nová mýta a zvyšovat mýtní cla bez císařského svolení, požádal městskou radu, aby mu odvedla obě listiny, že vymůže od císaře zvýšení mýtních poplatků. Hranicím odevzdali obě listiny s těžkým srdcem a dali si poříditi ještě 22. května 1628 v Novém Jičíně spěšně aspoň ověřený opis obou listin z městského manuálu, museli však potom odevzdat opis i městský manuál do knížecí kanceláře. Kardinál dosáhl od císaře Ferdinanda II. zvýšení mýta na hranickém panství, protože cesty k městu jsou špatné a mosty musí být každoročně opravovány pro velkou vodu. V listině dané ve Vídni 29. března 1630 zvýšil císař dosavadní mýtní tabulu hranickou, přihlédaje přitom - jak je uvedeno v listině

- k věrným službám kardinálovým, jež mu prokázal za rebelie v království českém, a povolil vybírat v Hranicích vyšší mýtní poplatky, za to však byla stanovena povinnost udržovat mosty, silnice a cesty v řádném stavu.⁶¹ Nová mýtní tabula obsahovala výčet mýtních poplatků, jež musely být zaplaceny při průchodu lidí a dobytka, průjezdu vozů se zbožím městem nebo městským teritoriem, a stanovilo značné mýtní poplatky hlavně za kupecké zboží provážené městem nebo dovezené na trh do města i poplatky o tržních dnech z tržního místa pro kramáře, ševce, prodavače srpů a kos, solených ryb a medu atd. Mýtní tabula s uvedenými mýtními poplatky je značně obsáhlá a byla pak vydána tiskem česky a také německy. Pro informaci každého byla vyvěšena trvale na mýtě.⁶² Uvádíme příkladem několik položek nově stanovených mýtních poplatků: od pěšího 1 haléř, od kupce na koni 2 haléře, od sedláka 1 haléř, od pěšího Žida 2 haléře, od Žida na koni 4 haléře, od Židovky 2 haléře, za vědro uherského vína 6 haléřů, rakouského 4 haléře, moravského 3 haléře, za vědro pálenky 2 krejcar, od naloženého vozu s kupeckými věcmi s 2 koňmi 15 krejcarů, od zboží na voze nic, od vozu s 3 koňmi 20 krejcarů, s 4 koňmi 25 krejcarů, s 5 koňmi 30 krejcarů, kdo zapřáhne více než 5 koní, má dát od koně 6 krejcarů, z 1 funtu šafránu 3 krejcar, z kusu vlašského plátna 2 krejcar, z kopy různého plátna 1 krejcar atd.

Dietrichštejn si osobil právo, že nové mýtní privilegium bylo uděleno císařem jemu, a začal hned s vybíráním mýta. Dal postavit na předměstí před Horní branou na svůj náklad na místě spáleného domku Mocze Provazníka chalupu a pronajal vybírání mýta hranickým Židům. Vybíral je však jen do r. 1637, kdy bylo zakázáno v celé zemi, aby mýta a cla vybírali Židé, výběrčí museli být křesťané. Když město vidělo, že by se nedovolalo spravedlnosti proti kardinálovi, souhlasilo s postoupením práva vybírání mýta kardinálovi a bráním užitku z mýta do důchodů panství za závazek vrchnosti, že bude dodávat městu Hranicím potřebné dřevo z vrchnostenských lesů na opravu mostu přes Bečvu a menších mostů na cestách na území města. Povinnost opravy mostů a cest a náklady na řemeslníky při stavbě a opravách mostů zůstaly tak městu, výnos z mýta brala však vrchnost. Tím přišlo město trvale o právo vybírání mýta a jeho výnos, o nějž je chtěl připravit již Žampach, jemuž se to však nepodařilo. Ztratilo tím poslední větší zdroj příjmů. Stejně tak si přisvojil kardinál i mýto v Lipníku. Za toto dobrovolné narovnání zrušil kníže městu Hranicím roční plat 42 zlatých 22 grošů z pustého obecního velkého mlýna před Černotínskou městskou branou, vyhradil však sobě i nástupcům právo dát mlýn kdykoliv znovu vystavět na svůj náklad, kdyby se to vrchnosti zalíbilo. To se však už nestalo. Jediným ziskem pro město bylo získání panské hospody v Horní ulici na předměstí za Horní branou, v níž začal Žampach svévolně šenkovat vrchnostenské pivo ze zámeckého pivovaru proti vlastnímu slibu a dohodě s městem. Dietrichštejn zastavil zde šenkování panského piva podle privilegia daného městu a pustil r. 1630 hospodu městu za 54 zl. hotově

zaplacených. Tato obecní hospoda, v níž se šenkovalo pivo z městského pivovaru, byla ještě počátkem 17. století svobodným dvorem, který patřil šlechtickému rodu Munků z Ejvančic. Za hospodou se táhla zahrada až k potoku Ludyni, tekoucímu od mlýna Holubovského (dříve Zvěrkovského). V této obecní krčmě, jež ležela v místech pozdějšího zájezdního Bartkova hostince č. p. 309 před Horní městskou branou se šenkovalo městské pivo předměšťanům jen do švédských válek, kdy byla hospoda zničena. Po válce třicetileté koupilo město pustý předměstský grunt Jiřího Zámečnicka hned při městské Horní bráně a po jeho vystavění zřídilo zde obecní hospodu, která tu pak fungovala po více než 250 let. Od 2. pol. 19. století byla přejmenována na hotel Černý orel (dnes kino Mír).

Kardinál Dietrichštejn, jemuž dal císař Ferdinand II. při povýšení do knížecího stavu r. 1624 právo, aby určil za dědice někoho z rodu Dietrichštejnů, který by zdědil se statky i titul říšského knížete, určil za pravého svého dědice r. 1629 svého synovce Maxmiliána hraběte z Dietrichštejna, syna svého zemřelého bratra Zikmunda. Podle císařského diplomu měl dědičný knížecí titul připadnout vždy jen na nejstaršího člena přímé linie Dietrichštejnů, ostatní sourozenci a členové rodu měli zůstat ve stavu říšských hrabat. Aby trvale zajistil knížecí hodnost a moc rodu Dietrichštejnů, spojil kardinál své panství na Moravě, v Čechách i v Rakousku v jeden nedělitelný celek, dietrichštejnské knížectví, jehož součástí na Moravě byla panství Mikulov, Hranice a Drahotuše, Lipník a Helfenštejn, panství Žďár (moravská i česká část), Dolní Kounice (Kanitz), statky Pouzďřany (Pausram), Vlasatice a panství Nové Město na Moravě, jež postupně skupil, spolu s knížecími domy v Olomouci, Brně, Znojmě a Jihlavě, dále české statky panství Polná a Přibyslav a knížecí dům v Praze, v Rakousích panství Stainprunn a knížecí dům ve Vídni. Přikázal, aby tato panství zůstala na věčné časy v knížecím rodě Dietrichštejnů a žádným způsobem nebyla prodána, vyměněna nebo podobně. Takto vytvořené rodové knížectví zůstalo nerozděleno v rodě Dietrichštejnů do r. 1858, kdy zemřel poslední mužský potomek knížecího rodu a statky byly rozděleny mezi pozůstalé dcery. Toto ustanovení bylo zapsáno i do kardinálova testamentu. Jím adoptoval za svého syna a pravého dědice knížecího titulu, knížectví, všech v něm inkorporovaných panství a městských paláců svého synovce hraběte Maxmiliána z Dietrichštejna, radu císaře, komořího a nejvyššího hofmistra císařovny, aby po jeho smrti je řádně převzal a držel se všemi právy. Současně určil, aby v knížectví následoval vždy nejstarší syn knížete, a kdyby neměl dětí, jeho mladší bratr.⁶³

Centrem knížecích statků se stal mikulovský zámek, který začal budovat jako rodové sídlo Dietrichštejnů už kardinál. Odtud, pod řízením vrchního hejtmána všech rodových statků, byla také vedena vrchní správa všech knížecích panství, sem byly také odesílány hlavní účtárně každoročně roční finanční výnosy hospodaření a příjmů ze všech panství i naturálie pro knížecí dvůr

v Mikulově nebo ve Vídni. Jako olomoucký biskup položil Dietrichštejn pevné základy nové organizace katolické církve na Moravě po rozbití církve luterské a bratrské a vypuzení jejich kněží a nejhouževnatějších přívrženců z řad šlechty, jež nepřestoupila ve stanovené lhůtě na katolickou víru. V otázkách víry a rekatolizace země byl neoblomný a neústupný a opětne pokatolictví celé Moravy jako olomoucký biskup a zemský hejtmán moravský si vzal za svůj životní úkol.

Už v letech před stavovským povstáním započal také s přestavbou olomouckého dómu, později v třicátých letech začal i stavbu biskupské hrobky v dómu, v níž mělo být pochováno i jeho tělo. Ve své poslední vůli určil na jeho dostavbu ročně 3 000 zlatých, jež měly být placeny do Olomouce z důchodů panství hranického a lipenského. Po smrti kardinálova bylo pak v letech 1637 až 1661 zaplacen mnoho tisíc zlatých olomouckým zedníkům, kameníkům a řemeslníkům, pracujícím na těchto stavebních a vnitřních úpravách. V testamentu, který byl po jeho smrti otevřen a 7. ledna 1637 zapsán na zemském soudě v Olomouci do zemských desk, pamatoval i na poddané, a to zcela ojedinělým způsobem v té době. Nařídil, aby na každém panství bylo shromážděno v panských sýpkách určité množství obilí, jež mělo být půjčováno v nouzi poddaným k osetí polí a k zachování života. A pro panství hranické byla tato stálá záloha obilí pro potřebu poddaných stanovena na 20 mtů. Obilí, jež si poddaní půjčili, měli vrátit příští rok ve stejném množství, bude-li úroda, nic více. Kardinál tu měl na paměti zoufalá léta hladu a bídy venkovského lidu za válečných let 1622 - 1624, kdy císařská i nepřátelská vojska vše vyjedla a zničila a poddaní neměli obilí ani na zasetí, hynuli hladem nebo sbíhali z panství jinam. Nemohli a neplatili proto ani činžovní platy vrchnosti, a výnosy poddanských platů byly proto značně hubené. Půjčkami obilí mělo být zajištěno živobytí poddaných i řádné odvádění poddanských platů a dávek vrchnosti.

František Dietrichštejn, první držitel města a panství hranického z rodu Dietrichštejnů a zakladatel knížecí moci rodu, zemřel 19. září 1636 v Brně ve věku 66 let. Do krypty olomouckého dómu, kterou začal budovat značným nákladem (výstavba byla přerušena několikaletou švédskou okupací města Olomouce), byl však uložen až po dokončení stavebních úprav v r. 1661. Jeho dědic a nástupce kníže Maxmilián z Dietrichštejna byl při převzetí statků čtyřicetiletý, narodil se 27. ledna r. 1596. Otec jeho hrabě Zikmund z Dietrichštejna, starší bratr kardinála Františka z Dietrichštejna, zemřel již v r. 1607. Při potvrzení nástupnictví v hodnosti knížete a dědice pro případ smrti jeho strýce kardinála Dietrichštejna, užíval Maxmilián titulu svobodného pána z Hallenburgu, Finkensteinu a Talbergu, dědičného šenku v Korutanech, byl císařským radou a komořím a nejvyšším hofmistrem císařovny Eleonory. Císař Ferdinand II. udělil mu r. 1629 dědičný palatinát a v r. 1631 mu potvrdil knížecí titul. Po smrti svého strýce kardinála Dietrichštejna byl po dobu jednoho roku i zemským hejtmánem moravským.

IV.

Potvrzení privilegia města 1637 knížetem Maxmiliánem z Dietrichštejna, vydání privilegia samostatné židovské obce v Hranicích. Pronájem hospodářství hranického a lipenského panství úředníkům obou panství Hoštickému a Banovskému na šest let, prodloužení nájmu Banovskému. Urbář hranického panství z r. 1636. Spor vdovy Beřkovské s Dietrichštejnou o dědičné nároky na hranické panství. Vpád švédských armád 1642 na Moravu, obsazení Olomouce. Zimní ležení císařského vojska v Hranicích 1642. Dobyť Lipníka a Hranic 1643 Švédy. Přepad švédského zásobovacího konvoje u Hranic císařskou posádkou na hradě Helfenštejně. Trestní tažení císařské armády 1644 na Valašsko, krvavá exekuce. Soupis obyvatel a stav města Hranic 1644. Návrat švédských armád na Moravu 1645, dobytí Hranic Koenigsmarkovou armádou, plnění města a odvezení městských knih do Olomouce. Poboření městských bran a hradeb Švédy 1646, pro znemožnění obrany města. Smrt Banovského 1646, nový nájemce obou panství Václav Rek. Prominutí placení činží a dávek poddaným na jeden rok pro úplnou zkázu panství. Zajištění majetku Banovského knížetem pro dlužné částky nájemného, rozdělení majetku. Výhrůžné palné listy švédské, zaslané Hranicím 1646 - 1648 na placení kontribuce, naturálií apod. Ukončení nájmu obou panství r. 1648 po uzavření míru a převzetí do přímé správy knížetem. Vyúčtování nájmu Václavem Rekem. Stav města a hranického panství 1649 po skončení třicetileté války. Odchod švédských posádek z Moravy 1650.

Městská rada v Hranicích využila nástupu nového knížete při konfirmaci privilegií města, udělených městu kardinálem Dietrichštejnem r. 1629, k zajištění práv a svobod města, stále více narušovaných početným přistěhovalectvím Židů do města a jejich zásahy do výdělků a obchodu měšťanů i poškozování městských příjmů. Od dob Molových vzrostl počet městských domů uvnitř hradeb, jež Židé koupili a drželi z původních 2 již na 17 domů. První domy ve městě před r. 1622 získali od vrchnosti Pergara a Mola zaplacením značných peněžních částek za domy, výhodně položené na hlavních tepnách města (při vjezdu do ulice Radniční, při průjezdu Zámeckou branou do města při vstupu na Zámecké náměstí, na konci Janáčkovy ulice při vjezdu na hlavní náměstí a tržiště). Další domy získávali od zadlužených měšťanů hlavně v letech 1628 - 1636 výhodnou koupí nebo i zabráním a obsazením domu, když dlužník nemohl půjčenou částku peněz zaplatit ve stanoveném termínu, za niž se zaručil v dlužním úpisu propadením domu.⁶⁴ Městská rada se bránila těmto praktikám a židovským machinacím, neuznávala kupy měšťanských domů sjednané mezi měšťany - dlužníky a židovskými věřiteli a nedovolovala zápisy převodů městských domů do městských knih křesťanských držitelů na židovské majitele. Kolem r. 1635 drželi Židé už všechny domy v dnešní Janáčkově ulici (od těch dob zvané Židovská ulice) a početně tak vzrostli, že vystupovali již jako zvláštní židovská obec ve městě. Otevřeli si se souhlasem vrchnosti synagogu a židovskou školu a na předměstí před Horní branou u potoka Ludyně si zřídili židovský hřbitov na pozemku, který zakoupili od panské hospody. Zabrané měšťanské domy ve městě, poškozené válečnými událostmi a řádním vojáků posádkou ležících ve městě, však nechtěli znovu vystavět. Usazovali se tu v nouzových chalupách, postavených často na po-

zářistích a vzpírali se platit městu roční domovní splátky a jiné platy a domovní sbírky, uložené všem měšťanům.

Město získalo už v privilegiu kardinála Dietrichštejna r. 1629 výslovné potvrzení zákazu kupu dalších městských domů i předměstských gruntů v Hranicích šlechtici, kteří poškozovali městské finance i příjmy vrchnosti, neboť prohlašovali své domy a dvory za svobodné a nechtěli platit žádné poplatky a sbírky městu a městu jen škodili. O Židech kardinál dobře věděl, jak vydatným zdrojem příjmů jsou v jeho městech Mikulově, Lipníku aj. a sám jim svěřil v Hranicích vybírání mýta pro vrchnost. Proto Židy chránil a ve svém privilegiu městu r. 1629 jen stanovil, že mají platit z domů, jež drží, domovní platy a sbírky jako ostatní křesťanští měšťané, zato jim však výslovně potvrdil právo držet měšťanské domy v Hranicích. Počet domů, jež mohli držet, nebyl však privilegiem omezen. Městská rada připojila proto k prosbě o potvrzení městských privilegií knížeti Maxmiliánovi též žádost o ochranu města a měšťanů od Židů, kteří stále nepřívětivěji zasahovali do života města i jeho příjmů a poškozovali i městská řemesla a obchod. Kníže Maxmilián potvrdil městská privilegia německou listinou, danou v Mikulově 1. listopadu r. 1637,⁶⁵ ve věci Židů však jen stanovil, aby nebyli již dále oprávněni kupovat, přijímat nebo vyhandlovávat žádné další měšťanské domy nebo pustiny ve městě. Měšťanské domy, které již drží, měly jim však být ponechány, měli je však vystavět a platit z nich na poplatcích k městu, co náleží. Aby prokázal svou přízeň městu, vzdal se kníže při konfirmaci privilegií města trvale nároku na peněžní pohledávky a sirotčí peníze po osobách zle zachovalých, vykázaných z trestu z města nebo uprchlých, jejichž jmění propadlo a připadlo dosud vždy podle práva vrchnosti. V budoucnu mělo vše případnout městu na opravu hradeb, městských bran a městských budov.

Pro vrchnost byli Židé nejvýnosnějšími poddanými jako plátcí i pohotoví věřitelé při nutném rychlém opatřování peněžních půjček, kupiteli i zprostředkovateli prodeje produktů vrchnostenského hospodaření, např. ovčí vlny apod. Není proto divu, že hraničtí Židé dosáhli zprostředkováním mikulovské židovské obce při konfirmaci privilegií města Hranic u knížete Maxmiliána vrchnostenského písemného potvrzení všech práv židovské obce hranické vůči křesťanské obci města Hranic i značné jejich rozhojnění. Pergamenovou listinou, psanou v Mikulově 3. listopadu 1637, udělil a stanovil kníže v 11 artikulích základní práva a směrnice pro život hranických Židů i jejich vztah a poměr k městu Hranicím.⁶⁶ Osvobodil Židy od všech robot, za nekonání hlídek na hradbách a branách města měli však platit městu jako dosud střelným prachem a olovem. Potvrdil jim držbu městských domů, které již měli, zakázal jim však koupit dalších křesťanských domů, převzetí pustiny ke stavbě apod. Svou školu neb synagogu měli nerušeně užívat, také hřbitova mimo město i vodní jámu neboli lázeň, kterou si zřídili podle židovského obyčeje. K výročním židovským svátkům povolil jim dovoz 40 věder košerovaného vína do

města pro potřebu Židů, nesměli je však prodávat křesťanům. Za tuto milost měli platit do knížecích důchodů za každou bečku vína dva široké říšské tola-ry. Spory Židů s křesťany v jakýchkoliv záležitostech se měly řešit žalobou před vrchnostenským úředníkem v Hranicích, který měl strany urovnat nebo spor rozsoudit. Kdyby však jedna neb druhá strana nebyla spokojená s rozsudkem, mohla věc znovu přednést před knížetem. Židé si vymohli a kníže to potvrdil, že předvolání a stání před vrchnostenským úředníkem nebo knížetem nebudou konána v sobotu, kterou světili jako den sváteční, ale v úterý. Schválil a potvrdil jim i další výsady, poškozující měšťany. Dovolil jim zabíjení dobytka a výsek zdravého masa a jeho prodej v židovských domech ve městě jak Židům tak křesťanům, když sami za tyto výsady nabídli ročně platit 20 zlatých moravských do knížecích důchodů. Za dalších ročních 10 zlatých moravských povolil jim provozování krejčovského řemesla mezi Židy. Mohli také nerušeně kupovat a prodávat ovčí vlnu a provozovat jiné obchody jakýmkoliv zbožím, do křesťanských řemesel ve městě se však neměli míchat. Obchod vlnou a zejména volný výsek a prodej masa křesťanům škodily měšťanům a hraničtí řezníci si později vymohli u vrchnosti aspoň omezení počtu židovských řezníků ve městě na dva. Udělením knížecího privilegia hranickým Židům r. 1637 bylo jejich právní postavení ve městě upevněno a trvale zajištěno. Vrchnostenský úředník knížecí v Hranicích byl povinen je chránit v jejich právech a výsadách a tvrdě trestat všechny narušovatele. Domy, jež Židé drželi, musely jim být zapsány do městských knih, aniž mohli často doklady doložit, za jaký obnos dům koupili neb nabyli. Počet židovských domů ve městě se tak ustálil na sedmáct, další kupy již nebyly realizovány. Kromě domu proti zámku, ležícímu mezi křesťanskými domy, patřilo hranickým Židům 12 domečků a 5 měšťanských bývalých várečných domů ležících vedle sebe od vyústění Janáčkovy ulice na hlavní náměstí až k hlavnímu vjezdu do zámku (s výjimkou 2 měšťanských várečných domů na Zámeckém náměstí). Tyto domy, tvořící tzv. Židovskou ulici, byly jádrem náboženské a později i politické obce židovské až do jejího zrušení r. 1919 a sloučení s městem Hranicemi, kdy jim byla také přidělena nová domovní popisná čísla 728 a výše. Při zavedení číslování domů v Hranicích r. 1771 a 1806 byly totiž židovské domy číslovány zvlášť římskými číslicemi od I do XVII. Většina těchto židovských domů zůstala v rukou Židů až do r. 1942, kdy byli násilně odvezeni Němci do koncentračních táborů. První hraničtí Židé, kteří získali domy ve městě v letech 1611 - 1621, byli Josef, Kašpar, Šalomon, Lazar a Izák, za válečných let 1621 - 1627 však všichni opustili město a domy nechali zpustnout. Teprve když se poměry zase uklidnily, vrátili se na své domy Žid Izák a Sára, vdova Lazarova, přišli i synové a zetové Žida Izáka, Mojžíš a Jakub Sraul a zetové jeho Žid Daniel a Jocy Žid, kteří si zakoupili nebo lichvou získali další opuštěné domy v Janáčkově ulici. Do r. 1637 se tu pak usadili ještě Židé Markus Macerle, Aron, Lewek Žid sklenář, Adámek Žid a Abrahám Žid.

V nouzově opravených židovských domech bydlelo kromě majitele vždy více židovských rodin, jejichž jména ani neznáme. Celkový počet židovských obyvatel města v letech před švédskou invazí bylo asi 200. Zápisy židovských domů do městských knih byly však vedeny jen několik let, neboť ještě před příchodem švédských vojsk a dobývání města všichni Židé z města opět uprchli a jejich opuštěné domy byly švédskými vojáky vyrabovány a zničeny.

Odlehlost hranického a lipenského panství od jihomoravských rodových statků dietrichštejnských, spravovaných vrchním hejtmanem, z nichž však každý měl ještě samostatnou správu politickou i hospodářskou, ztěžovaly správu a řádnou kontrolu hospodaření. Kníže Maxmilián pro častý pobyt ve Vídni a v Rakousku z titulu státních funkcí, jež zastával, se jim nemohl věnovat. Proto již brzy po nabytí zděděných statků se rozhodl pronajmout hospodaření odlehlých panství Hranic, Drahotuš a Lipníka za vysoký roční plat spolehlivým panským úředníkům, což by mu zajišťovalo pravidelný roční čistý peněžní příjem bez starostí a hospodářských záležitostí. Ihned r. 1636 po převzetí vlády dal pořídit nový seznam všech osedlých na vesnicích obou panství a prověřit správnost odváděných činžovních platů a dávek, aby zjistil roční peněžní i naturální výnos obou panství. Starý urbář Kropáčovský panství hranického a drahotušského r. 1569 byl proto revidován a obnoven podle stavu k r. 1636.⁶⁷ Podle nově sestaveného urbáře odváděli poddaní z jednotlivých vesnic hranického a drahotušského panství i města Hranic a Drahotuš vrchnosti pravidelné peněžité platy a o sv. Martině, o Vánocích a Velikonočních a o s. Jiří, jež k pololetnímu platovému termínu svatojiřskému obnášely celkem 2 207 zl. 9 gr. 1 denár, dále platy o sv. Duchu, o sv. Janu Křtiteli, o sv. Jakubu, o Narození Panny Marie a o sv. Václavě, jež k druhému pololetnímu platovému termínu svatováclavskému činily 964 zl. 14 gr. 3 denáry 1 1/2 h. Spolu s některými jinými menšími platy a tzv. běžnými důchody činil úhrn všech peněžitých platů stálých i běžných z vesnic panství hranického a drahotušského za celý rok 3 171 zl. 23 gr. 3 denáry 1 1/2 h. V naturáliích dostávala vrchnost ročně od poddaných o sv. Martině celkem 39 kop a 39 platových slepic, což činilo v penězích celkem 219 zlatých 24 gr. (1 slepice stála 3 groše), 103 kopy a 11 vajec platových v penězích 24 zlatých 14 gr. 3 denáry (1 vejce za 1 denár), 24 husí v penězích 4 zl. 24 gr. (1 husa po 6 groších), 328 měřic rži a 1 068 měřic ovsa.

Z města Hranic byly odváděny podle již revidovaného urbáře r. 1636 kromě stálých platů, stanovených v privilegii města z r. 1629, ještě tyto platy dodatečně zjištěné nebo nově stanovené:

- a) rolníci na hranickém předměstí o veliké noci plat plecový - 2 zl.
- 1 kopy a 51 slepic platových - 11 zl. 9 gr.
- b) hraničtí nožíři ze šlejřfíren o sv. Jiří - 5 zl. 15 gr.

c) cechmistrři řemesla řeznického z 23 krámů masných po 1 kamenu přepuštěného loje (1 kámen loje 2 zl.) - 46 zl.

d) hraničtři Židé ze svých domů o sv. Jiří - 34 zl.
o sv. Václavu - 34 zl.

Celkový roční příjem stálých platů odváděných vrchnosti městem činil nyní 451 zlatých 3 gr. 3 1/2 denáru. Do těchto výnosů z ročních platů poddaných nejsou ovšem započteny výnosy hospodaření vrchnosti na obou panstvích ve vlastní režii, ze sedmi panských dvorů (Horního a Čaputovského v Hranicích, Běloutinského, Klokočovského, Opatovického, Podhorského a Velického), z šesti mlýnů a dvou pil (Horního mlýna s pilou, Klichovského, Holubovského, Vojtkovského v Hranicích, Trávníckého v Drahotuších a Podhorského s pilou), z lovu ryb a dobytka, prodeje vlny, z šenkování piva a vína, cihlen a vápenek. Po propočtu všech těchto příjmů a odpočtu všech vydání za platy úředníkům a zaměstnancům ve vrchnostenských dvorech, daných rovněž do pronájmu, stanovil Dietrichštejn roční nájemní plat za panství hranické a drahotušské na 10 000 zl. rýnských a z panství helfenštejnského na 8 000 zl. rýnských. Smlouvou, sepsanou 29. září 1637, pronajal pak na dobu šesti let panství hranické a drahotušské od termínu sv. Michala 1637 do sv. Michala 1643 svému vrchnostenskému úředníku obou panství Jiříku Hoštickému.⁶⁸ Nájemné měl platit ročně na dva termíny o sv. Jiří a sv. Michalu vždy po 5 000 zlatých. Kníže přenechal nájemci vybírání všech činžovních i naturálních dávek a jiné příjmy z obou panství i s robotami poddaných, jako by vše sám užíval. Všechny hospodářské objekty a věci byly nájemci odvedeny podle inventáře a po ukončení nájmu měl opět vše vrátit v téže počtu a stavu. Poddanské záležitosti, jež se netýkaly hospodaření, jako spory poddaných, propouštění poddaných na jiná panství, přijímání cizích poddaných na panství, příjem sirotčích peněz propadlých ve prospěch vrchnosti měl Hoštický vyřizovat jen s předběžným vědomím a schválením knížete jako vrchnostenský úředník knížecí. Císařskou a zemskou kontribucí vypsanou na panství měl sám platit, co bylo vysazeno na poddané, měl od nich vybrat, též vinný tác a pivní groš a vše řádně odvádět výběrčím. Z trestu a pokut poddaných měl mu připadnout třetí díl, vše měl však řádně evidovat. Kníže mu přenechal i všechna osetá pole, vymínil si toliko vlastní správu lesů, hor a potoků. Potřebné dřevo k hospodaření mělo však být nájemci každoročně vydáváno. Kdyby bylo hospodářství postiženo požáry, krupobitím a nájemci vznikla škoda, měl se s ním kníže vyrovnat, škody vzniklé válkou měl však kníže nést sám. Všechny hospodářské budovy na panství měly být udržovány v dobrém stavu, kdyby však kníže chtěl co stavět, mělo to být bez výloh nájemce. Také návštěvy knížete nebo jeho služebníků na panství neměly být na účet nájemce, ale měli se stravovat na vlastní útraty. Podle pořízeného živého inventáře

domů a věcí převzal Hoštický v panských dvorech 7 koní, 83 dojných krav a 149 kusů různého hovězího dobytka, 2 182 ovcí a beranů, 139 prasat, 176 husí, 47 indických slepic, 86 kačen, 300 slepic, dále zásoby vajec, másla, sýrů, lněného oleje, kamenné soli aj. koží hovězích a ovčích, železo, hřebíky, 32 000 kusů šindele, 588 sáhů dřeva a další hospodářské potřeby přesně sepsané, len, obilí čisté i nevymláčené, slad žitný i ječmenný, chmel, mouku a pod. Kromě inventářů hospodářských ve dvorech byl pořízen také inventář mobiliáře všech budov, jenž byl v zámku, pivovare a v ostatních vrchnostenských objektech. Smlouvy a inventáře podepsané oběma stranami byly vyhotoveny dvojmo a obě strany si ponechaly po jednom exempláři. Současně pronajal kníže Maxmilián i panství helfenštejnské na dobu šesti let od sv. Michala 1637 do sv. Michala 1643 bývalému důchodnímu písaři hranického panství Václavu Banovskému, rovněž hranickému měšťanu, za roční nájem 8 000 zl. rýnských.⁶⁹ Také na tomto panství byly pořízeny podrobné inventáře dobytka ve dvorech a veškerého mobiliáře, odvedeného nájemci. Kníže si tak zajistil čistý roční příjem 18 000 zlatých rýnských z obou panství, kromě dalších výnosů z leního hospodářství, lovu zvěře a ryb. Zůstával nadále majitelem obou panství a vrchností, neboť oba nájemci hospodářství byli panští úředníci a jeho poddaní. Pronájem hospodářství obou panství včetně robot poddaných poškozoval poddané, protože nájemci vymáhali tvrdě povinné dávky a platy a snažili se nejen sehnat potřebné peníze za nájem pro knížete, ale ještě si nahospodařit co nejvíce pro sebe.

Jiřík Hoštický, dlouholetý purkrabí hranického zámku, byl už za Mola obilním písařem na zámku a přešel později i do služeb dietrichštejnských. Jmenoval se vlastně Jiří Kubičný a pocházel z Hoštic. Za dlouholeté věrné služby kardinálu Dietrichštejnovi dostal erbovní list a psal se pak Jiřík Hoštický z Hoštic.⁷⁰ V Hranicích měl měšťanský dům a dvůr na předměstí s četnými pozemky a zahradami, další grunt držel v Opatovicích. V r. 1636 po smrti kardinálově a rezignaci starého panského úředníka Tobiáše Dukáta stal se místodržícím panství hranického a drahotušského a pronájmem panství byl pak současně úředníkem panství až do své smrti. Službou a půjčováním peněz nabyl značného majetku, že se mohl odvážit najmout hranické panství za sumu 10 000 zlatých ročně. Dříve však, než šestiletý nájem skončil, Hoštický 15. srpna 1641 v Hranicích zemřel ve věku 70 let.⁷¹ Po jeho smrti požádal kníže nájemce lipenského panství Václava Banovského, aby do konce nájemní lhůty, t.j. od sv. Michala 1641 do sv. Michala 1643, převzal také nájem panství hranického a drahotušského.⁷² Nájemné za hranické a drahotušské panství bylo však zvýšeno na 10 500 zlatých. Nový nájemce Václav Banovský pocházel z bratrské rodiny hranické. Jeho otec Pavel Banovský se přičlenil do Hranic jako služebník fulneckého pána Jana Skrbenského z Hříšť. Později sloužil hranické vrchnosti Karlu Pergarovi z Pergu a jeho manželce Kateřině Onšické z Bělkova a dosáhl od nich propuštění z poddanství. Syn Václav vstoupil do

dietrichštejnských služeb jako důchodní a sirotčí písař hranického panství. Jako věrný služebník kardinála Dietrichštejna nabyl po mansfeldské rebelii značný majetek z konfiskací a výhodných koupí. Držel pak ve městě dva právovůrečné domy Doležalovský a Vavřinovský, na předměstí dvůr Doležalovský s rozsáhlými pozemky. R. 1633 již jako dvojnásobný vdovec, měšťan a důchodní písař vrchnostenský se znovu oženil se šlechticnou Mariánou Tamfeldovou z Tamfeldu. Oba bratři nevěsty rozpoutali velký boj proti tomuto sňatku šlechticny z prastarého rodu Tamfeldů s neurozeným chlapem Banovským a napadli i hranického faráře, že ukrýval nevěstu, údajně Banovským unesenou. Nepodařilo se jim sňatku zabránit, prohlásili u zemského práva, že se sestry zřikají a nepovažují ji za urozenou. Je zřejmé, že mladé chudé nevěstě imponovalo více bohatství a majetek Banovského, než urozená bída jejich bratrů. Jako nájemce panství měl Banovský k dispozici i velký zámek v Hranicích, kde také úřadoval jako vrchnostenský úředník. Dietrichštejn, který měl palatinát, udělil mu za dlouholeté věrné služby měšťanský znak a Banovský byl na vrcholu životních úspěchů. Další jeho kariéru zastavily však ničivé vpády Švédů na Hranicko a Banovský ukončil r. 1643 po uplynutí nájemní lhůty nájem panství pro značné ztráty.

Ačkoliv po svém strýci kardinálu Dietrichštejnovi zdědil Maximilián z Dietrichštejna rozsáhlé statky ohromné hodnoty, jež mu vynášely roční příjem přes 100 000 zlatých, nebyl ochoten uznat a platit jakékoliv starší závazky a dluhy na těchto statcích. Byl nemile překvapen, když r. 1637 bylo nařízeno císařem Ferdinandem III. zemskému soudu moravskému vyšetřit a podat vyjádření k suplice Johany Prudencie Beřkovské z Šebířova, rozené Pergarové z Pergu, která žádala o zaplacení zbytku kupní sumy 73 000 zl. mor. od knížete Dietrichštejna za statek hranický a drahotušský, jež Václav Mol zůstal dlužen jejímu strýci Karlu Pergarovi z Pergu. Mol koupil hranické panství od Pergara r. 1612 za 172 000 zlatých, do smrti Pergarovy r. 1614 zaplatil však jen 100 000 zlatých. O dědictví po Karlu Pergarovi vznikl pak spor mezi jeho bratrem Bohuslavem a vdovou Kateřinou Ončickou, který však nebyl vyřešen, protože Bohuslav zemřel již r. 1615 a Kateřina r. 1616. Mol pak již nic nezaplatil. Advokát Dietrichštejnův prokazoval, že Mol celou částku dávno zaplatil a nezůstal nic dlužen, později odkazoval Beřkovskou na dědice Kateřiny Ončické Kryštofa a Annu Cedlarovou z Hofu, jejichž statky opět připadly za dluhy na předního rukojmí Kryštofa Karla Podstatského. Císař Ferdinand II. daroval totiž r. 1622 statek hranický a drahotušský kardinálu Dietrichštejnovi s podmínkou, že zaplatí dluhy váznoucí na statku. Beřkovská prokázala, že její otec Bohuslav Pergar byl nedílný bratr Karlův v majetku a že po jeho smrti r. 1614 pohnal vdovu Kateřinu u zemského soudu o nepořádný spolek, učiněný s manželem při koupi statku hranického a drahotušského, a činil si nárok na majetek pozůstalý po nedílném bratrovi. V době otcovy smrti byla Beřkovská i ostatní její sourozenci - děti Bohuslava Pergara, nezletilí a dověděl

se o této záležitosti až mnohem později. Beřkovská se vrátila na Moravu s třemi dětmi v úplné chudobě, když její manžel Jan Jiří Beřkovský padl jako císařský důstojník v Pomořanech r. 1635. Z jejích sourozenců jeden bratr a jedna sestra již zemřeli a další tři sestry žily rovněž v úplné bídě. Kníže Dietrichštejn jí povolil r. 1639, aby se ubytovala v jeho domě v Olomouci, a snažil se ji pohnout, aby se spokojila peněžitým darem a spor zastavila. Nabízel jí 300 dukátů, Beřkovská však žádala ještě o postoupení dvora, na němž by mohla žít se sirotky. Jednání byla protokolována, a poněvadž nemohla prokázat žádnými zápisy dluh nebo nárok, zemské právo v Olomouci r. 1641 její žalobu zamítlo. Beřkovská se však ohradila proti nálezu, neboť rozsouzení náleželo zemskému tribunálu. Prokázala pak svědectvím Kryštofa Karla Podstatského, že převzal od paní Cedlarky tři zápisy Molovy, jež nezaplatil Pergaru, a předložil je při křidě kardinálu Dietrichštejnovi jako zemskému hejtmánovi a gubernátorovi. Ten prohlásil, že zápisy nepatří Cedlarce ani Podstatskému, ale svědčí na dědice Pergarovské a ponechal si je u sebe v opatrování s tím, že kdyby někdo z dědiců Pergarových se hlásil, chce on toho odírat, protože jemu ty statky byly dány od císaře. Také další svědek Tharoul potvrdil, že sám pohnal Podstatského, aby přihlásil dlužní zápisy Pergarové u kridy a radil knížeti Maxmiliánovi, aby pohnal dědice Pergarové, aby se zrekli nároků za milodar. To kníže potvrdil a sestry Kateřina, Kristina a Alena Pergarovy za peněžitý dar vydaly mu potvrzení, zapsané 30. 4. 1642 do zemských desk, že od všeho nápadu, který podle zdání měly po otci na statku Hranice a Drahotuše, upouštějí. Pouze Prudencie Beřkovská se nároku nezrekla. Žádala o zaplacení náhrady 2 000 zlatých, jinak se obrátí na císaře. Vše zůstalo však potom v klidu pro švédský vpád na Moravu, za něhož byla Beřkovská po dobytí Kroměříže o vše připravena. Teprve po uzavření míru a odtažení Švédů se obrátila na císaře, konce sporu se však nedočkala, protože zemřela. Až v r. 1667 uzavřel kníže Ferdinand z Dietrichštejna tvrdošíjný spor paní Prudencie Beřkovské nepatrným odškodným jediné již žijící dceři, za něž se zrekla všech nároků a vydala knížeti všechny doklady a spisy týkající se pergarovských nároků na panství hranické a drahotušské.⁷³

Kníže Maxmilián zápasil sám v těchto letech na sklonku třicetileté války se značnými finančními potížemi. Příjmy a peněžní výnosy jednotlivých statků strádajících a zplundrovaných válkou byly malé, Dietrichštejn však neomezil vydání svého dvora a výdaje vlastní. Značně se proto zadlužil vysokými částkami např. u fulneckého hraběte Vrby aj., později si však půjčoval stále víc i menší částky od svých měšťanů nebo šlechticů usedlých na jeho panstvích. Úroky z vypůjčených peněz se platily z nájemného hranického a lipenského panství.

V červnu 1642 po porážce císařských vojsk u Svídnice ve Slezsku a zmateném jejich ústupu k Opavě vtrhla hlavní vojska Švédů pod Torstensonem nečekaně na Moravu. Zatímco císařská vojska pod velením ge-

nerála Fernemonta prchala přes Opavu k Odrám, kam dorazila 8. června, a chtěla se dostat přes Hranice a Lipník do Olomouce, kde byla očekávána, dosáhly přední voje Torstensonovy armády usilovnými pochody přes Osoblahu, Krnov a Dvorce Olomouce již 8. června. Příštího dne provedla švédská armáda úplné obležení města.⁷⁴ Menší jednotky švédské chránící boky postupující armády se objevily v širokém okolí. Císařská vojska překvapena nečekaným vývojem a obávající se obklíčení změnila směr postupu a spěchala přes Hranicko pod ochranu valašských hor a dále na jih a zastavila se až v Uherském Hradišti. Olomoucká císařská posádka se až po čtyřech dnech obléhání vzdala Švédům a město zůstalo pak v jejich moci až do konce třicetileté války jako význačná pevnost a nejjižněji vysunutý opěrný bod švédských vojsk na Moravě. Hned na to švédské oddíly napadly i okolní města Litovel, Uničov, Přerov, Budišov, Odry i Nový Jičín, jež vyplundrovaly a zapálily, pouze Uničov obsadily větší posádkou a zapojily město jako svůj opěrný bod, zajišťující jim cestu do Čech. Torstenson zanechal v Olomouci vojenskou posádku pod velením plukovníka Paikula, sám pak táhl k Opavě, která se mu vzdala, a dále pak do Slezska. V Opavě pak ležela švédská posádka pod plukovníkem Erichem Schlangem, koncem roku však byla vypuzena opět císařským vojskem.

Hlavní císařská armáda se zatím sbírala u Brna a 15. července vytrhla k Olomouci, aby dobyla pevnosti opět zpět. Než obléhání bylo bezúspěšné, a proto vrchní velitel císařských vojsk arcivévoda Leopold Vilém, biskup olomoucký, s generálem Piccolominim zanechali u obležené Olomouce menší jednotky a vytáhli 19. července přes Lipník a Hranice do Slezska na pomoc městu Břehu, tísněnému Torstensonem. Téhož dne vydal generál Fernemont z hlavního svého stanu v Lipníku dispoziční o pochodu vojsk, v Jezernici ležely oddíly generála Buchheima. Drahotušský městský písař tehdejší Matěj Konorza zapsal o tažení císařské armády, že nadělala lidem velké škody, protože jela přes pole a obilí a zničila úrodu.⁷⁵ Jeviště válečné se tak přesunulo do Slezska a Saska, ale celá severní a východní Morava trpěla i potom značně od švédských i císařských posádek. Švédská posádka olomoucká činila časté výpady a štráfy za obilím a dobyt看. Cenné služby jim v tom prokazovali Valaši, kteří jim vozili potraviny a sůl do Olomouce. Velitel olomoucké pevnosti Paikul zasílal městům v olomouckém kraji písemné výzvy a ukládal jim platit švédské posádce pravidelnou válečnou kontribuci. Výzvy byly však málo účinné, protože kontribuci vymáhala všude i císařská vojska, jež opět obsadila většinu měst, dobytých Švédy. Na Hranicku ležela stále císařská posádka na hradě Helfenštejně. Do Hranic a okolních vesnic byly koncem roku 1642 vloženy do zimních kvartýrů ještě dva císařské pluky, jež byly pro obyvatele města i vesnic nesnesitelným břemenem. Podle městských účtů zaplatilo jim město od 13. listopadu 1642 do 15. května 1643 na penězích 3 439 zlatých a vydalo 58 779 liber chleba, 58 779 mázů piva, 35 681 liber masa a 5 596

měřic ovsu. Není divu, že opět mnoho měšťanů opustilo své domy, když nemohli platit kontribuční sbírky na vojáky, uložené jednotlivým majitelům domů ve městě i na předměstí.

Torstenson, aby porazil císařská vojska, vedená arciknížetem Leopoldem Vilémem, přezimoval v Sasku. V dubnu 1643, když se dověděl o tíživé situaci olomoucké posádky, odtáhl přes Čechy zase na Moravu. V červnu posílil olomouckou posádku zásobami i čerstvými oddíly a snažil se zajistit jí bezpečnější a výhodnější podmínky jako hlavní švédské pevnosti proti Vídni. Nastaly opět zlé časy. Švédi dobyli v krátké době řady moravských měst. Oblehli a zmocnili se za pomoci Valachů, kteří se hned přidali na jejich stranu, města Kroměříže a švédské jednotky generálů Wittenberga a Wrangela pronikaly na jih Moravy až k Vídni. Z vojenského tábora u Tovačova vybudovaného Švédy psal Torstenson 3. července 1643 kancléři Oxenstiernovi, že nyní ještě dobude zbývající města Přerov, Lipník, Hranice a jiná, jež leží v nebezpečné blízkosti, aby tak zajistil sobě i olomoucké posádce tůl. Z jiného listu švédského plukovníka Derflinga z 1. července se dovídáme, že Torstenson dal příkaz k dobytí Hranic právě plukovníku Derflingovi.⁷⁶

Švédové se skutečně zmocnili v krátké době v těchto končinách Přerova, Lipníka, Nového Jičína, Fulneka, Oder, Potštátu, Příbora, Valašského Meziříčí a dalších měst. Obsadili je však jen dočasně a po vyrabování a vybrání výpalného je opět opustili. Jediný Fulnek obsadili pro jeho významnou strategickou polohu a zařadili jej do řetězu svých pevností. Hraniční historiografové J. H. A. Gallaš⁷⁷ a Libor Scholz popírají rozhodně možnost, že Švédové tehdy město Hranice dobyli, naopak chválí statečnost měšťanů a věrnost města císaři, jež prý nebylo nikdy dobyto. V r. 1643 se prý sice pokusili o dobytí města, museli však odtáhnout s nepořízenou. Na památku obležení a bombardování města Švédy byly prý zasazeny mezi okny 1. poschodí radnice dělové koule. Z těch tam dodnes zůstala bohužel jen jediná, ostatní byly při pozdějších úpravách zdíva radnice počátkem 20. století nesmyslně odstraněny a uloženy v městském muzeu.

Města Lipníka dobyl generál Derfling s plukovníky Winteren a Robem 5. července 1643 po silné dělostřelecké palbě a zapálení města. Po prostřelení městských hradeb u Osecké brány bylo město vzato útokem. Pod hrozbou zkázy města ohněm muselo město do týdne složit 6 000 tolarů, přesto však město zkáze neušlo, vojákům bylo povoleno drancování domů. Po 14 dní ležela pak švédská vojska a 2 000 koní v Lipníku a měšťané je museli živit. Zvláště lipenští Židé byli při plundrování svých domů surově týráni, a aby vydali ukryté peníze a poklady, obrali je o všechnu majetek a mnoho Židů bylo při plenění zabito.⁷⁸ Tuto krvavou lázeň Židů připomínala od těch dob v lipenské synagoze kamenná tabule s modlitbou o záhubě židovské obce, každoročně pak vzpomínanou ve výroční den až do zničení židovské náboženské obce v Lipníku za okupace. Marně se však Švédi pokoušeli po několik dnů dobyt

pevného hradu Helfenštejna, obsazeného početnou císařskou posádkou, ačkoli hrad silně ostřelovali. Před odchodem z Lipníka spustili z městských bašt všechna městská děla a odvěkli je s sebou.

V téže době se Švédové určitě zmocnili i města Hranic. Máme o tom několik věrohodných zpráv v soudobé Scheithauerově kronice města Nového Jičína zachycující podrobně události hrůzných let 1642 - 1648. 5. července zaznamenáno dobytí Přerova, pak Lipníka a Hranic, hradby města Oder stekli Švédové v noci a vyplundrovali i město Fulnek. Dne 7. července ukládali již ranc městu Novému Jičínu a 14. července opět. V té době bylo předměstí Hranic opět dvakrát plundrováno císařskými z Helfenštejna a mnoho lidí bylo při tom zraněno a zabito. Vše to se událo před 6. srpnem, kdy Švédové plundrovali již město Potštát. Přepaden byl v té době naopak velký zásobovací transport více než 40 vozů císařskou posádkou z Helfenštejna dne 23. července 1643 u Travnického mlýna mezi Hranicemi a Drahotušemi, vezoucí švédské posádce v Olomouci potraviny, doprovázený více než 200 ozbrojenými Valachy. Švédové dobyli města Hranic v první polovině července 1643, patrně 6. nebo 7., a několik týdnů pak město drželi. V gruntovních knihách hranického předměstí je u mnoha gruntů zapsáno, že byly r. 1463 zpustošeny, u pěti je výslovně uvedeno, že byly zcela vypáleny r. 1643 od lidu švédského, také u mýtnice v Horní ulici ležící při Horní bráně městské je uvedeno, že byla spálena toho roku od Švédů. Vrchnostenský mlýn tzv. Vojtkovský, ležící pod hradbami města blízko Dolní brány městské, byl podle městských knih Švédy r. 1643 rovněž do gruntu spálen a to „když hrabě z Vrbna a Mitzlaff město Hranice blokovali“.⁷⁹ Hrabě Štěpán z Vrbna byl velitelem císařské posádky na hradě Helfenštejně, Joachim Mitzlaff císařským plukovníkem, o němž víme, že v září táhl z Opavy na Fulnek, aby odtud vypudil švédskou posádku. V Hranicích zůstala po dobytí města nepochybně menší švédská posádka, která se tu držela až do srpna. Někdy v té době byly však švédské sbory vypuzeny z města a Hranice obsazeny opět císařskými. Také oba zápisy novojičínského kronikáře o plundrování Hranic císařskými v červenci a pobití a ukořistění švédského konvoje u Hranic⁸⁰ nelze jinak vysvětlit, než že město Hranice tehdy bylo v moci Švédů a cesta zásobovacího konvoje z Valašska přes Hranice a Lipník obsazené švédskou posádkou zdála se být Švédům zcela bezpečná. Na zpětné dobytí města Švédy nebyl pak už čas. Také zápisy v knihách vnitřního města dokládají řádění Švédů ve městě. Ve výkazu škod, napáchaných Švédy ve městě a na vesnicích celého panství, sepsaném nájemcem panství Banovským o sv. Michalu 1643, je vidno, že Židům byly jejich domy v Hranicích Švédy zbořeny, zřejmě při hledání zakopaných peněz švédskými vojáky. Soupis vypočítává desítky vesnic lipenského a hranického panství, ležících na pravém břehu Bečvy, jež byly při tažení švédských vojsk 1643 zcela zničeny, dobytek odehnán, úroda zničena a lidé rozehnáni, vesnice ležící za Bečvou na levém břehu řeky byly ušetřeny švédského plundrování. Ves Prusy, která ležela

v těsné blízkosti švédského tábora, Švédové zcela zničili, rozbořili domy a materiál použili na stavbu šancí. Obyvatelé vsi se rozutekli a vesnice zcela zanikla.

Na podzim 1643 donutila kritická vojenská situace v Německu Torstensonovu opustit spěšně Moravu. Podle jeho rozkazu z 9. září měly být švédské posádky ponechány jen v Olomouci, Uničově, Tovačově, Šternberku a ve Fulneku, všechna ostatní města, jež byla v rukou Švédů, měla být zbavena opevnění, brány vyhozeny do povětří a hradby pobořeny. Pro spěch nebyly však destrukční práce u všech měst zcela provedeny. Torstenson spěchal s hlavní armádou od Olomouce ke Krnovu, Osoblaze a dále přes Slezsko do Dánska. Hranice nejsou uvedeny ve výčtu měst, jež měly švédské posádky opustit a zbavit opevnění, protože nebyly již v rukou Švédů.

Po odtáhnutí Švédů byl na Moravě skoro celý rok 1644 vyplněn snahou císařských dobýt zpět Olomouce, obsazené již po dva roky Švédy. Menší oddíly císařských vojsk byly dočasně vloženy do Švédy opuštěných měst a pomáhaly odstraňovat škody na pobořených hradbách. Také do Hranic byly vloženy oddíly pluku Chorowského. Protože Valaši nepřestali ani po odchodu Švédů udržovat spojení s olomouckou posádkou a zásobovat ji potravinami, byla proti nim vyslána r. 1644 trestná výprava, která táhla na Vsetín třemi proudy ze tří stran. Odbojní Valaši byli poraženi, část jich pochyтана a krutě potrestána. Desítky vůdců byly podle rozhodnutí zvláštní vyšetřovací komise ve Fryštátě popraveny, čtvrceny a lámány kolem, nebo pověšeny. Valaši ze všech obcí museli odevzdat pušky a zbraně a reversem slíbit pod trestem vybití vesnic poslušnost císaři a své vrchnosti. Popravy desítek Valachů vykonával lipenský kat.⁸¹ Císařští se po sedm měsíců pokoušeli o dobytí olomoucké pevnosti, všechny útoky byly však krvavě odraženy a ztráty byly značné. Ranění vojáci od Olomouce byli ubytováni od listopadu 1644 do března 1645 zčásti i v Hranicích. Poněvadž město bylo válkou zcela zruinováno, vesnice na panství pobořeny a zpustošeny, byla císařská vojska koncem r. 1644 vložena do zimních kvartýrů do méně poničeného Potštátu, Nového Jičína aj. Hraničtí museli však přispívat na jejich udržování penězi i potravinami jako jiná okolní města.

Stav města Hranic po odchodu Švédů zachycuje nám soupis křesťanských domů ve městě i na předměstí, obyvatelstva (bez Židů), stavu dobytka provedený 22. března 1644. Z celkového počtu 288 křesťanských usedlostí (bez domů židovských a vrchnostenských) bylo uvnitř hradeb ve vlastním městě 89 domů obydlených a 38 pustých, na předměstí obydleno 34 domů a 127 usedlostí pustých. Osedlých v celém městě bylo tehdy 123 sousedů s rodinami, 165 usedlostí bylo zbořených a pustých. Ve městě přibýlo k 17 domům pustým již od let 1621 - 1627 (kromě domů mezitím opět osazených) v letech 1643 a 1644 dalších 21 pustých domů, na předměstí k 84 pustinám, jež nebyly od mansfeldské rebelie již osazeny v letech 1643 a 1644 dalších 43 zničených usedlostí. Všichni měšťané a předměšťané měli dohromady jen 9 koní,

72 krav, 63 ovcí a vyseto jen 68 měřic obilí. Mnoho řemeslníků pro chudobu a „nemožnost“ řemeslo vůbec nevykonávalo a živilo se jen z nuzného polního hospodaření. Z tehdy nejpočetnějšího cechu soukenického pracovalo už jen 8 mistrů, 14 řemeslo nedělalo pro chudobu, tkalců pracovalo jen 5, ostatní počty zcela nepatrné.⁸²

V obou panských dvorech, Horním a Čaputovském, zůstalo přece jen více hovězího dobytka a ovcí, neboť císařská vojska se knížecích dvorů nedotkla a před příchodem švédských armád byl dobytek vždy včas zahrán a ukryt po celou dobu nebezpečí v hlubokých lesích helfenštejnských, v připravených tajných tábořištích, kam se Švédové neodvážili. Také zásoby obilí byly včas odvezeny nebo ukryty. Když na jaře 1645 se Torstenson se svými armádami vrátil opět do Čech, zanechal císařští obléhání Olomouce a stáhli se k Brnu. Torstenson táhl přes Jihlavu a Znojmo k Vídní, nepokusil se však ani o její dobývání a obrátil se zpět na Moravu. Dobyl opět mnoho měst, Brno se však uhájilo. Generálu Königsmarkovi, který ležel v Bruntále, přikázal, aby při svém přesunu ze Slezska na Moravu opatřil švédské pevnosti potravinami a zajistil hlavně Olomouci trvalé zásobování. Königsmark na této cestě všude, kudy táhl, si počínal jako nepřítel, pálil, plundroval městečka i vesnice, loupil dobytek, obilí, tak že pak mohl opatřit Olomouci zásoby na celý rok. Cesta jeho pluků k Olomouci vedla před Nový Jičín, Hranice, Lipník. Města Nového Jičína bylo dobyt 10. října vojsky plukovníka Justa von Hundshausena, jež vyplundrovala město a městská rada musela ještě složit 6 000 říšských tolarů výpalného. Před Hranicemi se švédské pluky objevily rovněž již 1. října. Hranický farář zapsal v oddací matrice města, že švédská armáda Königsmarkova přitáhla k městu 10. října večer v síle 25 000 mužů.⁸³ Po silné dělostřelecké palbě dobyl Königsmark města útokem, Švédové měli však značné ztráty. Vojsko vtrhlo do města prostřílenou Dolní branou a po čtrnáct dní plenilo domy měšťanů i předměšťanů i vesnice na celém panství. Při plenění byla opět řada domů na předměstí zcela spálená, hlavně v Horní ulici, na Novosadech a Motošíně. Také knížecí pila při Horním mlýně byla Švédy zcela spálená a Horní mlýn pobořen. Židovské domy ve městě, Židy před příchodem Švédů ze strachu zcela opuštěné, byly při plundrování a hledání peněz strženy. Vojáci hledali v domech měšťanů v obytných místnostech, ve sklepích i půdách ukryté peníze, cenné věci, ale i obilí, vše překopávali a hledali tajné skryše. Řádili na radnici i v kostele, kde otvírali hroby a vypáčili hrobky, v nichž někteří měšťané ukryli všechny své peníze a stříbro. Na radnici vypáčili železné radniční dveře na altán a hospodařili tu několik dní, hledali deponované sirotční peníze měšťanů a odnesli vše, co se odnést dalo.⁸⁴ Aby donutili měšťany k pravidelnému odvádění válečné kontribuce švédské posádce v Olomouci, odvěkli rukojmí a vzali s sebou do Olomouce i hlavní městské knihy, městské a předměstské na zápisy kupů a prodej domů. Knihy byly vráceny městu až v r. 1647, když město zaplatilo do Olomouce nezaplacenou

kontribuci z let 1642 - 1645 a zavázalo se k pravidelné měsíční kontribuci. Jedna ze zazděných městských knih byla nalezena až při bourání domu č. p. 94 z r. 1554.⁸⁵ Ve farním kostele objevili plundrující vojáci všechny skryše a vybrali je. Pouze monstranci a kalich ukryté spolu se čtyřmi bečičkami peněz, stříbra a klenotů nájemce hranického panství Václava Banovského v kostele Švédů nenašli a ty tak byly zachovány. Švédové po dobytí města kostel zapálili, přičemž se gotické klenby zřítily. Byly zcela spáleny varhany a také oltáře byly poškozeny ohněm. Gotická socha Matky Boží z bočního oltáře byla pak opravena a restaurována r. 1656.⁸⁶ U Kostelíčka vyloupili všechny úly hranických měšťanů a pak je zapálili. Podle staré lidové tradice byli švédští vojáci padlí při dobývání města pohřbeni u cesty ke Kostelíčku v místech, kde stojí podnes Boží muka na rozcestí cest k Hluzovu a ke Kostelíčku.

Při odchodu armády dal Königsmark podmínovat věže obou městských bran Horní a Dolní a vyhodil je do povětří, aby se město nemohlo bránit a ohrožovat jejich postavení v těchto končinách. Stejně řádili v Drahotuších a okolních vesnicích. Drahotušský kronikář Konorza píše o těchto pohnutých událostech, „leta 1645 dne 10. Octobri nepřítel Švéda dostal se do města Hranic a Drahotuš a pořád tu zůstával 2 neděle, škody veliké udělal, jámy a skryše vyhledal, obilí pošmatlal, nejvyšší generál byl Königsmark. Brány u Hranic zházel, koní do 300 zdechlo při Drahotušské bráně u Hranic“. Zprávu o dobytí města potvrzuje i Matheus Merian r. 1650, který uvádí při popisu města Hranic, že Königsmark dobyl skoro bez ztrát kromě jiných měst i Hranice a Lipník.⁸⁷

Po dobytí Hranic oblehla Königsmarkova vojska město Lipník a pokoušela se dobýt i hrad Helfenštejna. Měšťané s vojenskou posádkou se zoufale bránili, po osmidenním obležení a ostřelování bylo však Lipníka 23. října 1645 dobyt. Celý týden pak drancovali švédští vojáci domy měšťanů, kostely, zámek i kolej piaristů. Poněvadž město nemohlo zaplatit žádané výpalné 5 000 říšských tolarů a složilo jen 800, dal Königsmark odvléci nejstaršího purkmistra a tři další měšťany a vsadil je do švédského vězení v Krnově. Propuštění byli až v prosinci příštího roku na příkaz generála Wittenberga, když město část výpalného zaplatilo. Vojenská posádka na Helfenštejně hrad opět ubránila. Našlo v něm útočiště i mnoho měšťanů z Lipníka, šlechta okolní i duchovenstvo se svým nejcennějším majetkem. Trvale tu pobýval i vrchnostenský úředník dietrichštejnský a nájemce panství hranického a lipenského Václav Rek, v době nejvyššího nebezpečí sídlil zde také krajský hejtman olomouckého kraje. Po celou dobu pobytu Švédů na severovýchodní Moravě byly bleskové výpady helfenštejnské posádky stálou pohružkou švédským transportům i jízdním posílům jedoucím Pobečvím do Olomouce. Švédové zanechali v těchto končinách trvale posádku jen na pevném hradě ve Fulneku, která měla zajišťovat cestu ze Slezska na Moravu a současně ohněm a mečem

vymáhat na všech panstvích Pobečví a Kravařska, vzdálených od Olomouce, pravidelné odvádění kontribuce, sena, vápna a jiných potřeb pro švédské posádky na Moravě i ve Slezsku, když Paikulovy výzvy zůstaly neúčinné. Königsmarkova armáda měla za svého tažení za úkol surovým ničením donutit všechna města k plnění uložených povinností.

Císařští dobyli sice na sklonku roku některá města zpět a objevili se až u Hranic, ale celá střední Morava, Pobečví a Kravařsko stály již pod trvalým nátlakem a pohrůzkami Švédů z Fulneka a Olomouce. Posílené posádky obou míst činily po celý rok časté výpady za účelem rekvizice, podobně jako ve Slezsku švédské posádky z Krnova a Hlubčic, jež Königsmark dobyl v listopadu 1645 a zapojil je do řetězu švédských pevností, zajišťujících spojení Olomouce s hlavními švédskými posádkami ve Slezsku, do něhož patřil již od r. 1643 i pevný hrad Sovinec. Na východě bránila tyto spojovací tepny proti císařským švédská posádka na hradě Fulneku.

Hned na jaře 1646 muselo hranické panství složit fulnecké posádce 30 tolarů, 4 kusy hovězího dobytka, 16 věder piva, 2 centnéře soli a 8 fůr sena. Takové kvóty určovala a žádala posádka od všech okolních panství. Ale i ty byly placeny liknavě, neboť město muselo současně platit i na císařská vojska, jež tu ležela nebo táhla městem. Většina měšťanů byla již zcela ozebračena, řemesla opuštěna, pole ležela ladem. V celém městě zbylo jen několik koní, krav a ovcí. Ani výhrůžky Švédů mnoho nepomáhaly, když nebylo z čeho dávat. Švédští velitelé pevností Fulneka už v dubnu 1646 urgovali odvedení kontribuce a hrozili Hranickým, že s nimi naloží ještě hůře než s Hustopečskými. Od císařských se prý pomoci nedočkají. Vyslaní měšťané s prosbou o poshovění pro nemožnost placení a odvedení žádaných dávek byli uvězněni a puštěni až po odvedení řádné dávky. Na venkově bylo ještě hůře. Švédská posádka fulnecká přepadávala v noci náhle vesnice i městečka a brala, co se dalo. Ani ve dne nebyl nikdo bezpečný před náhlým přepadem švédských jízdních oddílů, jež braly koně a dobytek z pastvy, vypřáhaly koně z vozů na cestách a bránící se hned střílely. Snažily se přepadnout a zajmout hlavně vrchnostenské úředníky a venkovskou šlechtu, aby pak mohli dát vysoké výkupné. Na ochranu robotníků při obdělávání vrchnostenských polí, při pracích a výlovu rybníků byly proto posílány ozbrojené skupiny vojáků, vyžádané z Helfenštejna.

Stejně tvrdě však vymáhal od měšťanů i z vesnic kontribuci na císařská vojska krajský hejtman olomoucký. Hned to byla žádost o dodávky proviantu a krmiv pro císařské pluky ležící ve Valašském Meziříčí, pro vyživování posádky na Helfenštejně, na zaopatření císařských pluků táhnoucích přes Lipník a Hranice do Slezska, ba i na opevnění hradu Špilberka, jež stály město Hranice jen za rok 1646 dle městských účtů 3 350 zlatých rýnských.

Na podzim v říjnu a listopadu 1646 táhla opět švédská armáda pod generálem Wittenbergem na cestě z Čech do Slezska přes Olomouc, kterou dosta-

tečně zásobila a dále přes Lipník a Hranice a na čas vložila do obou měst své posádky. Před Lipníkem rozložila se Wittenbergova armáda 2. listopadu. Proviant nežádala, zato však opět silnou kontribuci. Městská rada padla mu k nohám a uprosila generála, že s ohledem na úplné zničení a značné vyliďnění města spokojil se 100 říšskými tolary, které měšťané sehnali, a přičinil se pak ještě, že lipenští měšťané, věznění v Krnově, byli už koncem listopadu propuštěni z vězení. Městu Hranicím uložil kontribuci 180 tolarů. Poněvadž venkovské obyvatelstvo opět uteklo do hor, plundrovala vojska opuštěné vesnice, spásala co se dalo a vypustila i několik vrchnostenských rybníků na obou panstvích a vylovlila ryby. Z Hranic, jako hlavního stanu, vydal a poslal generál Wittenberg městu Novému Jičínu ochranný list (tzv. salva guardia) proti násilí nebo jakýmkoliv požadavkům švédských vojsk, protože splnili a řádně zaplatili uloženou kontribuci.⁸⁸

Teprve když Wittenbergova armáda odtáhla do Slezska a nehrozilo již nebezpečí přímého návratu, vraceli se na počátku r. 1647 zubožení vesničtí poddaní do svých prázdných a zpola rozbořených domů. Nájemce panství vrchnostenský úředník hranický Václav Rek, který po smrti Banovského koncem r. 1646 převzal na žádost knížete Dietrichštejna i nájem panství hranického, dal sepsat všechny škody způsobené r. 1646 císařskými vojsky i nepřátelskou armádou Wittenbergovou a žádal knížete, aby pro zoufalou bídu poddaných byly jim prominuty aspoň vojenské dávky za měsíc říjen a listopad, kdy ve městě a na panství ležely císařské a švédské posádky. Prosil, aby se kníže ujal ubohých poddaných, poněvadž obilí jim bylo vojáky vzato a nemají ani na denní chléb. Kníže prominul proto všem poddaným na celém panství s výjimkou Židů placení činží a vrchnostenských dávek od sv. Michala 1646 do sv. Michala 1647, takže je pak ani nevymáhal a celoroční výnos byl mu sražen z nájemného.

Wittenbergova armáda ležela dlouho u Bohumína a později u Ratiboře a vysílala odtud menší přepadové a zásobovací oddíly hluboko na Moravu. Ještě v dubnu 1647 přepadl a zabil takový oddíl v Malhoticích pana Bujakovského a u Hranic vzal deset koní. Válečný komisař švédský a výběrčí Busso uložil už r. 1646 Hranicím, že budou švédské posádce na Fulneku měsíčně kontribuovat patnáct rýnských tolarů a dodávat jiné žádané naturální potřeby. Zástupci města na to přistoupili, aby obyvatelé města byli jisti aspoň životem. Uložené požadavky bylo však často zcela nemožné splnit. V dubnu 1647 žádal ještě bývalý velitel olomoucké pevnosti Jürgen Paikul, v té době generálmajor v hlavním stanu Wittenbergovy armády ve Slezsku, aby město Hranice s panstvím složilo stejně jako město Lipník ihned novému veliteli olomoucké pevnosti Winterovi 2 000 tolarů jako náhradu za nezaplacenou válečnou kontribuci a dávky švédské posádce v Olomouci v letech 1642 - 1645, kdy byl velitelem pevnosti.⁸⁹ V té době bylo město a celá krajina převážnou dobu v rukou císařských vojsk, jimž musela být odváděna kontribuce, proto

na výzvy Paikulovy nebylo dbáno. Nyní hrozil ohněm a mečem a vyhlazením města švédskou armádou, nezaplát-li ihned náhradu. Dával jim za příklad město Valašské Meziříčí, tutéž kvótu peněz náhrady zaplatilo již v březnu. Posly, vyslané do Olomouce s prosbou, aby mohli zaplatit obnos ve splátkách, dal Winter zavřít, i další posly a vyhrožoval pobráním všeho dobytka a obrácením města a vesnic v popel. Nakonec sehnalo město půjčkami žádanou sumu, když jim už jako několikrát vypomohl nájemce panství Václav Rek, město Drahotuše přispělo do této částky 270 zlatými. Po složení peněz v Olomouci byla městu vrácena r. 1647 městská i předměstská registra, odvečená r. 1645 vojáky Königsmarkovými.⁹⁰ Po uspokojení požadavků velitele švédské posádky v Olomouci zůstala městu i panství hranickému velkým břemenem a stálou hrozbou švédská posádka na Fulneku. Válečný komisař švédský Busso přidělil jí od r. 1646 pro zásobování a vybírání válečné kontribuce pro švédská vojska celou oblast severovýchodní Moravy od Lipníka po Valašské Meziříčí a Opavu. Velitelé fulnecké posádky posílali městu Hranicím neustále výhrušné upomínky, tzv. palné listy, a hrozili zapálením města, pleněním a pobitím bez ušetření žen a dětí, neodevzdají-li měšťané v požadovaném termínu stanovenou kontribuci, určenou kvótu obilí, piva, soli, hovězího dobytka, ovsa, dříví, vápna, přípravné vozy nebo robotníky na šance. Hranicím měšťané Tomáš Šatánek, Martin Kolář a jiní vyslaní k vyúčtování a jednání o poshovění byli několikrát uvězněni na fulneckém hradě pro nedodání naturálií, nedodržení kontribučních termínů a pod. Také ostatní města Lipník, Hustopeče, Valašské Meziříčí a jiní kontribuovala Švédům na Fulneku ze strachu z plundrování a zapálení města, jak je zkusili v r. 1646 Hustopečtí, v lednu 1647 městečko Kelč, jež Švédové spálili, nebo v témž roce dvakrát město Valašské Meziříčí a Krásno. Švédský velitel se neštítel pro výstrahu ani hrdelních trestů. V únoru 1647 si vyžádal od městských rad v Hranicích a v Lipníku vyslání a zapůjčení katů obou měst do Fulneka k provedení exekuce. Počátkem března 1647 přitáhla opět Wittenbergova armáda na Příborsko a 12. března se položila ve Slezské Ostravě a ve Frýdku a odtud plundrovala celou krajinu až k Příboru, Jičínu a Fulneku. Paskovský úředník utekl až pod Lysou horu, poddaní se rozprchlí do lesů.

V archivu města Hranic se dochovalo až do druhé poloviny 19. století dvacet šest palných listů velitelů a kontribučních výběrčích švédské posádky fulnecké, jež dostalo v letech 1640 - 1648.⁹¹ Takové listy dostávala v těchto letech i všechna okolní města a panství.

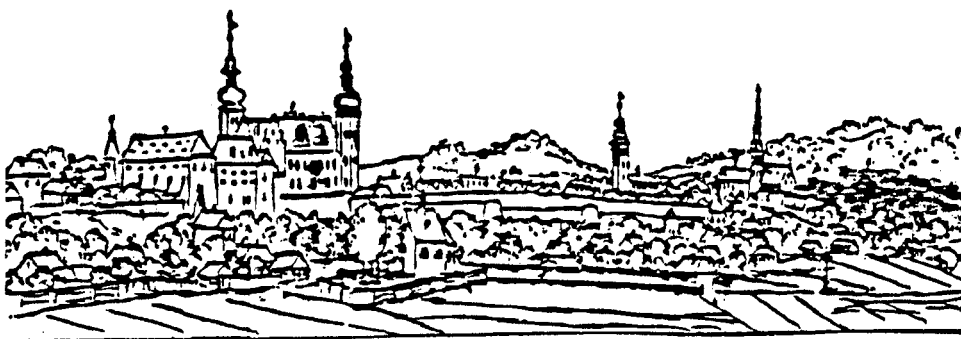
V roce 1648 bylo uloženo Hranicím a Drahotuším dodat Švédům 1 800 měřic rži, ječmene, ovsa a žita a kromě toho měsíčně odvádět 120 tolarů. Švédský komandant hrabě Jan Sperr z Greyfenburgu tvrdě vymáhal uloženou kontribuci. V dopise jím podepsaném 28. července 1648 hrozí Hranickým, že navštíví město ohněm a mečem a všechny do posledního vyhubí, nedodají-li

mu ihned vyžádané nehašené vápno. Na město Valašské Meziříčí přitáhla švédská jízda v únoru 1648 a žádala o zaplacení kontribuce. Když měšťané ze strachu zavřeli brány města a nechtěli Švédy pustit do města, vzali je útokem, vnikli do města, plundrovali domy a pobrali, co se dalo, a desítky lidí, kteří se bránili loupení, zabili. Ještě 29. října 1648 po půlnoci vnikl jízdní oddíl Švédů z Fulneka do města Lipníka, když několik Švédů slezlo městské hradby a přepadlo šest hlídačů na hradbách. Sekerami utloukli pak zámky u městské brány a vpustili do města osmdesát Švédů na koních, kteří vpadli rovnou do domů předních měšťanů a hledali císařského rytmistra Schmidta a pobočníka de Souches a naverbované vojáky. Když důstojníky nenašli, vyrabovali mušketýry a vzali s sebou i věci vojáků, peníze a mobilie manželek obou důstojníků a mnoha měšťanů a za hodinu již ujížděli i s lupem ve spěchu rovnou k Fulneku.

Sjednání vestfálského míru 24. října 1648, o němž však došly zprávy na Moravu až počátkem listopadu, uvítalo město Hranice a celá Morava s radostí. Měšťané i poddaní na vsích si oddechli, byl konec stálému strachu a válečným ukrutnostem. Na příkaz císaře byly ve všech městech a městečkách konány slavnostní mše dikuvzdání na ukončení války spojené se slavnostní střelbou dělových salv. Švédské posádky zůstaly sice podle dohody ještě na Moravě, nesměly však loupit a vydírat obyvatelstvo. Země je musela žít až do 8. července 1650, kdy odtáhli z Olomouce, Uničova, Fulneka a hradu Sovince. Hranicím měli však od nich pokoj již od r. 1648. Také císařská posádka z hradu Helfenštejna odtáhla 28. srpna.

Pohled na město Hranice po třiceti letech války, která tolikrát prošla městem a panstvím, byl žalostný. Hradby města byly pobořeny, obě městské brány ležely v troskách, zámek, kostel, radnice byly vypáleny, více než polovina městských domů pobořena a opuštěna a celé předměstí spáleno a zničeno. Řemesla skoro zanikla a zbylí měšťané živořili jen z polního hospodářství, všem kynula však naděje v klidnější a bezpečnější život. Otázka evangelické víry byla dávno zatlačena do pozadí a obyvatelé vydíraní po tolik let nemilosrdně evangelickými Švédy byli již pravověrnými katolíky. Důsledky dlouhé války a ničení města byly takového rozsahu, že se je nepodařilo odstranit ani do konce století.

Ještě smutnější obraz skýtaly okolní vesnice. Poddaní ze vsí ležících na pravém břehu Bečvy při hlavní silnici, po níž táhla všechna vojska císařská a nepřátelské armády, rozprchlí po celém okolí se opět pomalu vraceli a shromažďovali ve svých vesnicích, jež byly zpustošeny a domy spálené. Většina z nich nebyla po pět let doma a živořili v horách, kde byli jisti aspoň životem. Začali si stavět nouzové obydlí z hlíny a desek a sháněli nutné živobytí. Ihned však byli opět zatíženi kontribucí na císařská vojska a měli denně robotovat jako za pokojných let před válkou. Sám hejtman Rek, který po všechna ta léta žil v Hranicích nebo na Helfenštejně a viděl a znal jejich bídu a zoufalství,

Pohled na Hranice po jeho poválečné stavební obnově na poč. 18. století.

(Od leva) Obecní hospoda na předměstí (nyní kino) před troskami pobožené Horní brány městské, panské sýpky a pivovar (přestavěný starý zámek), stavebně opravený vrchnostenský zámek, s 2 věžemi, vystavěnými r. 1671. Druhá věž v protějším rohu budovy zámku s průjezdní branou, uzavírající po pobožení Horní brány městské vstup do města a zámku, byla zbořena r. 1784 při stavbě císařské silnice přes město do polské Haliče. Vysoká věž městské radnice opravená po švédském bombardování r. 1645. Budova městské fary a farní kostel sv. Jana Křtitele rekonstruovaný v šedesátých letech 17. stol. na troskách spáleného a pobořeného starého gotického kostela. Po vystavění nového barokního farního kostela na velkém náměstí v letech 1753 - 1764 byl starý kostel u fary zbořen a odstraněn, nyní zde stojí školní budovy. Niže věže malé Motošinské městské brány, znovu postavené, uzavírající vstup do města. Zbořena a odstraněna byla při stavbě císařské silnice městem r. 1784 pro umožnění průjezdu těžkých nákladních povozů městem do Haliče a naopak. Dole před městskými hradbami na pravém břehu potoka Veličky pod zámkem barokní kostelík sv. Šebestiána, vystavěný r. 1680 za moru knížetem Dietrichštejnem na troskách býv. bratrského sboru. Po zrušení kostelíka 1786 přestavěn na sklad polské soli. 1923 upravený na sbor českobratrské církve. Vedle panská zahrada vystavěna 1628 jako květná zahrada knížecí na místě předměstských domů, spálených a pobořených při obléhání a dobývání města v letech 1626 a 1627, zahrada zrušena a rozdělena v 19. století.

(Perokresba Jos. H. A. Gallaše: rekonstrukce pohledu na město podle svědectví otce Františka Gallaše, hranického sochaře (1723 - 1795), a vlastních vzpomínek z dětství pořízená r. 1811 jako příloha 3. dílu rukopisu „Památky města Hranic“. Foto orig. kresby B. Indra 1934 v knihovně kláštera v Rajhradě.)

prosil knížete, aby aspoň na čas byli zproštěny kontribuce a robot a mohli si postavit obydlí a opatřit nějaké živobytí, jinak by s pláčem museli opět vše opustit.⁹²

*

Po celou dobu válečných událostí až do uzavření vestfálského míru nutil Dietrichštejn své vrchnostenské úředníky v Hranicích a v Lipníku, aby převzali nájem hospodaření obou panství, hranického a helfenštejnského, za vysoké roční nájemné. Věděl, že kdyby hospodařil ve vlastní režii, neměl by z obou válkou zpustošených panství žádný užitek a příjem. Nájem mu zaručoval každoroční peněžitou sumu, i když její výši bylo nutné v nejtěžších letech poněkud snížit. Prvním nájemcům panství hranického Jiříku Hoštickému a panství helfenštejnského Václavu Banovskému se dařilo v klidných letech 1637 - 1641 nejen zaplatit vysoké nájemné a nahospodařit si ještě značné jmění na úkor poddaných. Po smrti Hoštického r. 1641 převzal Banovský i nájem panství hranického, ale po vpádu Švédů na Moravu r. 1642 se poměry značně zhoršily. Důsledky válečných událostí a řádění Švédů na Hranicku r. 1643 a 1645 rozvrátily zcela hospodářství na celém panství, zničily a vyhladily vesnice i města, činže a platy od poddaných se proto značně ztenčily.

Banovský si po skončení nájemní smlouvy r. 1643 ponechal dále jen nájem hranického panství, když Dietrichštejn našel v nově ustanoveném vrchnostenském úředníku helfenštejnského panství Václavu Rekovi současně i nového nájemce hospodaření velkostatku. Rek byl po dlouhá léta důchodním písařem hranického panství a v té době úředníkem panství Velká Brtnice. Nájem za hranické panství byl Banovskému po zkáze města a panství r. 1643 snížen na 3 000 zl. Po druhém dobytí a vyplundrování města Königsmarkovou armádou r. 1645 bylo vůbec obtížné donutit zbylé poddané, připravené vojáky o vše, ještě k placení činží a odvádění naturálií vrchnosti, když současně byla vybírána kontribuce na císařské a později i na švédské vojska, jež hrozila hned trestní exekucí. Dlužné dávky a nedoplatky poddaných proto stále narůstaly, když živořící měšťané a vesničané neměli čím zaplatit. I na vojenské kontribuce byly vymáhány platy neúspěšně a často jen z obavy před vojáky. Banovský upadl do dluhů, měl odvádět čtvrtletní kvótu nájemného knížeti, ale sám málo vybral a ještě ztratil mnoho i v r. 1645 za vpádu Königsmarkovy armády do Hranic. Nemohl zaplatit nájemné knížeti a zůstal dlužen, vypomáhal si proto prodejem dobytka a inventáře, který převzal při nájmu panství. V r. 1646 v obavách z řádění švédských vojsk, vpadlých do země, zemřel 13. září.⁹³ Aby kníže o nic nepřišel a zajistil si zaplacení dlužného nájemného z majetku Banovského, byla vdova

Banovského pozvána na Helfenštejn a tam uvězněna a nato spěšně zinventarizováno veškeré hospodářství i majetek Banovského. Bylo to krátce před příchodem Wittenbergovy armády na Hranicko. Po sedmi týdnech vězení byla Banovská na příkaz knížete propuštěna, když Švédi již odtáhli k Bohumínu. Vdova se hájila, bránila majetek svůj a sirotků, zpustošený opět Švédy za její nepřítomnosti v Hranicích. Dietrichštejn se spokojil po odchodu Švédů a zjištění aktiv a pasiv Banovského pozůstalosti zaplacením poloviční dlužné částky nájemného a chybějícího inventáře z majetku Banovského. Protože Banovská se r. 1648 opět vdala za Georga Antona Ederera z Sultzdorfu, komorníka knížete Maxmiliána z Dietrichštejna, bylo z rozkazu knížete provedeno 15. března 1649 rozdělení majetku po Václavu Banovském mezi vdovu a pět jeho dětí, sirotky Josku, Annu a Františka, syna Kristiána a jeho sestru z prvního manželství s určením podílů z měšťanského domu v Hranicích, dvora na předměstí s ovocnou zahradou, včelínů a přikoupené role.⁹⁴

Nájem hranického panství vnutil kníže po smrti Banovského do sv. Michala 1646 Václavu Rekovi, nájemci helfenštejnského panství, kterého ustanovil současně za hejtmana obou panství helfenštejnského i hranického. Pro vpád Wittenbergovy armády převzal však hranické panství skutečně až 4. ledna 1647. Nájem převzal jen na rok a ten byl stanoven na 5 000 zlatých. Podle inventáře, jímž převzal všechny vrchnostenské mlýny a dvory na panství, bylo tehdy hovězího dobytka a ovcí v jednotlivých dvorech:

Dvůr	Dojných krav	Jalovic a telat	Býků a volů	Ovcí	Skopců	Jehňat
Horní	25	11	4	-	-	738
Čaputovský	17	8	4	-	-	344
Bělotský	18	8	2	403	-	-
Kločovský	19	10	12	-	400	-
Opatovický	29	11	6	199	-	-
Velický	-	37	12	-	-	221

Poněvadž se však jiný zájemce nenašel, ponechal si na přání knížete nájem na další rok za 5 500 zl. Od sv. Michala 1648 do sv. Michala 1649 bylo již ná-

jemné zvýšeno na 7 000 zlatých. Smlouva na rok 1648 - 1649 byla podepsána, když ještě nebyla naděje na skončení války a na uzavření míru. Rek neměl kořistnické schopnosti Banovského, proto také za celou dobu vlády na panství a nájmu hospodářství obou velkostatků nic pro sebe nenahospodařil. Když po ukončení války a uzavření vestfálského míru zřídil Dietrichštejn v prosinci 1648 v Mikulově zvláštní vyšetřovací komisi a nařídil na všech svých panstvích, aby měšťané i vesničané, kteří by měli jakékoliv stížnosti proti komukoliv, zejména proti vrchnostenským úředníkům za léta války, dostal Rek to nejlepší vysvědčení. Jako úředník vrchnostenský a nájemce obou panství byl citován před komisí. Obě města, Hranice a Drahotuše, prohlásila, že jako úředník panství se choval vždy spravedlivě, byl přímý a zvláště v těžkých dobách se jich ujímal a chránil je, častokrát v největší nouzi a nebezpečí je zakládal vlastními penězi, aby uložená válečná břemena unesli, a měl z toho velké škody, obě města nebyla s to dlužné částky mu dosud zaplatit. Rek si skutečně majetku nenadělal. Drahotušští postoupili mu místo dlužných peněz malý poddanský mlýn na dvě složení u Drahotuš, zvaný na Koutech, ležící na hrázi Slavíčského rybníka, kde pak měl i malé hospodářství. Kníže mu dal na mlýn privilegium a osvobodil jej od všech poddanských a mlynářských povinností. Po skončení války a ukončení nájemní smlouvy v říjnu 1649 převzal kníže Maxmilián z Dietrichštejna opět hospodaření na obou panstvích do vlastní správy a režie. Reka ponechal však i nadále jako úředníka obou panství helfenštejnského i hranického. Jako uznání jeho věrných služeb, zvláště v čase švédských vpádů, udělil mu Dietrichštejn r. 1653 šlechtictví, znak a predikát „z Černotína“, odkud Rek pocházel.⁹⁵

* Práce navazuje na historii města do počátku třicetileté války v Dějinách města Hranic I. vydaných tiskem r. 1969. Citované archiválie měst Hranic, Drahotuš a Lipníka n. Bečvou z archivu těchto měst jsou uloženy ve Státním okresním archivu Přerov, archiválie bývalého panství Hranice a Lipník n. B. jsou uloženy v archivních fondech Velkostatek Hranice a Velkostatek Lipník n. B. v Zemském archivu Opava.

- 1 Inventář Molových svršků a zařízení jednotlivých pokojů hranického zámku, rozpůjených kapitálů sepsaný 1621 dvěma komisaři otiskl Fr. Hrubý, Selské a panské inventáře v době předbělohorské. Český časopis historický, 33, 1927, s. 264 a n. (Dále jen ČCH.) Zajímavý a cenný je také soupis počtu dobytka hovězího, ovčího, drůbeže ap. všech panských dvorů Molových v Horním dvoře v Hranicích, při dvorech v Opatovicích, Klokočí a Stříteži. Inventáře zabaveného majetku Adama Žampacha z Potenštejna v jeho domě v Hranicích, Ctibora Chorynského z Ledské v jeho domě v Hranicích a věci Ctibora Žernovského uložených v domě paní Anny Semoradské otiskl Fr. Hrubý, Moravské korespondence a akta z let 1620 - 1636. Díl I. (1934), č. 76, 83 a 99.
- 2 Tento katolický šlechtic přišel z Opavy koupil ve Velké u Hranic r. 1613 dvůr, přikoupil k němu pozemky a dosáhl na hranické vrchnosti Molovi, že mu dvůr vložil jako svobodný statek do zemských desk. Vstoupil za povstání do císařských služeb, postavil na vlastní náklad kompanii vojáků, ale byl r. 1622 zastřelen na cestě z Uherského Brodu do Olomouce. Dvůr ve Velké pak držela vdova Sára Sedlnická z Choltic se sirotky.
- 3 Rkp. městských účtů Lipníka n. B. z r. 1621. Španělé a 5 praporů mušketýrů z Těšína, jimž velel Mutius Orilli Capotropo, leželi v Lipníku od 25. září do 1. října.
- 4 Zikmundkova zpráva z června 1622. Otiskl ji Fr. Hrubý, cit. dílo, I., s. 254 - 258, též B. Indra, Odboj města Hranic. Časopis Vlastivědného spolku muzejního v Olomouci (dále jen ČVSMO), 1940, s. 104 - 110. O A. Holubovi viz B. Indra, Záhorská kronika, 17, 1934, s. 104 - 110.
- 5 Boh. Fišer, Paměti Hradištské. Paměti Jiřího Rudolfa Přenského (1920), s. 90.
- 6 Acta publica 1621. Vratislav 1875, s. 198.
- 7 Jindřich Slovák, Konfiskační protokol moravský z r. 1623. Kroměříž 1920, s. 11.
- 8 Orig. pergamenová listina německá s přivěšenou císařskou pečeti je uložena v archivu Velkostatek Lipník n. B., in. č. 352.
- 9 Opis této supliky z 27. 2. 1622 pořízen z originálu do Kopíře městských privilegií a listin Hranic. Rkp. z r. 1812 J. H. A. Gallaš, Památky města Hranic, epocha III, s. 23 - 31.
- 10 Orig. pergam. listina z r. 1612 potvrzující privilegia hranických bratří i listina na bratrský sbor v Drahotuších z r. 1602 byla bratřím odňata a uložena do archivu. Dnes jsou ve Sbírce rkp., č. 605, v Moravském zemském archivu Brno (dále jen MZA Brno). Fotokopii listiny hranických bratří z r. 1612 jsem otiskl v Dějinách města Hranic I., fotopřilohy.
- 11 J. A. Komenský, Historie těžkých protivenství církve české, píše v kapit. 103 o hranickém měšťanu Janu Poláčkovi, který, když byl od komisařů a jezuitů rozličně namlouván k odpadnutí, padl na kolena, ruce spínal a žádal, aby mu raději hlavu vzali, než svědomí násilí činili. Později však přestoupil, ale v r. 1626 za vpádu mansfeldského náležel opět k předním vůdcům odboje města proti císaři.
- 12 Fr. Snopek, Akta kard. Dietrichštejna. Časopis Matice moravské, 1915, s. 111.
- 13 Žampach z Potenštejna pohřben tajně ve Velkých Losinách, viz. B. Indra, Odboj města Hranic.
- 14 Slovák Jindřich, cit. dílo.
- 15 Dopis Kryštofa Lubovského Heinrichovi Bruntálskému z Vrbna ze dne 24. listopadu 1623 in: Fr. Hrubý, cit. dílo, I, s. 364. V gruntovních knihách předměstských Hranic je u 7 gruntů a dvorů poznamenáno městským písařem, že byly zcela spáleny od Uhrů 1623, když rabovali před vánoci.
- 16 Fr. Hrubý, cit. dílo, s. 446, 447.

- 17 Byly to hlavně domy, v nichž celé rodiny vymřely r. 1623 na mor, jež zůstaly bez hospodářů, např. grundy Jana Šternberského, Johany Tchořky a bratrský špitál na Novosadech u Veličky, Martina Cahla, Martina Bendy, Pavla Kerycha kováře, Jana Strojického, Matouše Kelečského, u nichž je zapsáno, proč tyto grundy byly zcela zničeny a zašly.
- 18 List Jezuity Drachovia kard. Dietrichštejnovi z 20. 3. 1624, F. Hrubý, cit. dílo, s. 414.
- 19 Bylo to poč. r. 1624, viz B. Indra, Vyznání Valacha svobodníka při útrpném právě lipenském r. 1628. Naše Valašsko, VIII, 1943, s. 27 - 29.
- 20 Obě morové rány si vyžádaly ve městě značný počet obětí, viz B. Indra, Morové rány v Hranicích. Záhorská kronika, XVII, 1934, s. 12 - 15. (Dále jen ZK.) Zprávu J. Schmidla v Historia societ. Jesu, prov. Bohem., III, 78 (1754), že P. Skutellan zemřel po dvouletém působení v Hranicích ve službě morem nakažených, jinde se mi nepodařilo tuto informaci ověřit.
- 21 Zemský archiv Opava, Matriky křtů 1625 - 1754, sňatků 1628 - 1727, úmrtí 1627 - 1728, sv. I. (Dále jen ZA Opava.)
- 22 Státní okresní archiv Přerov, AM Hranice, Rejstřík počtů města Hranic za rok 1624. (Dále jen SOkA Přerov.)
- 23 List Skutellanův datovaný z Hranic 9. 3. 1624 je uložen v MZA Brno, fond G 140, kar. 442. Srovnej též Fr. Hrubý, cit. dílo, I., s. 414.
- 24 Dvůr v Horní ulici koupil Alexandr Holub r. 1616 od rytíře Jana Rejchla z Neuwaldu, panského úředníka na Odrách za 1 200 zl. mor., mlýn Zvěrkovský koupil r. 1619 od Ondry Zvěrka za 1 000 zl. Viz též článek B. Indry, Alexandr Holub z Nadějova. ZK, 17, 1934.
- 25 Šenkovní domy ve městě platily dvakrát ročně o sv. Jiří a o sv. Václavu plat k obci, a to 12 domů po 28 gr., 1 dům 24 gr., 4 domy po 20 gr., 23 domů po 16 gr., 1 dům 12 gr., 37 domů po 10 gr., Židé z 9 domů platili po 16 gr. a z 1 po 6 groších.
- 26 Na hlásky a hradby platili všichni osedlí ve městě dvakrát ročně po 8 gr., předměstí po 2 gr., Židé z 9 domů 16 gr. a 1 po 6 gr., na plat rektora přispívali všichni osedlí bez rozdílu po 6 krejcarech, na mistra popravičního po 2 groších.
- 27 Viz B. Indra, Odboj města Hranic 1620 - 1627.
- 28 B. Indra, Mansfeldská rebelie města Hranic. ZK, 22, 1939 - 1940, s. 84 - 88.
- 29 Podle svědectví soudobé kroniky Holešovské vyd. V. Fialová, Kronika Holešovská 1615 až 1645. Holešov 1967.
- 30 Zajímavou zprávu k tomuto období otiskuje J. Polišenský v čl. Valaši a Valašsko v anglických pramenech 17. století, Naše Valašsko, X, 1947, s. 101 - 107.
- 31 Národní knihovna v Praze, rkp. V E 21, Diarium Drabicii.
- 32 Viz B. Indra, Odboj města Hranic, pozn. 27.
- 33 F. Roubík, Itinerář Albrechta z Valdštejna z let 1625 - 1634, Časopis Společnosti přátel starožitností českých, 1930, s. 124 - 130.
- 34 J. Krebs, Schlesien in den Jahren 1626 - 1627. ZVGASchl. 1891, s. 158 a n.
- 35 Zpráva o Holubově popravě v Opavě je zapsána soudobým písařem v městské knize při zabavování jeho dvorů i tehdejšími faráři ve farní kronice v Hradci u Opavy, s. 42.
- 36 J. H. A. Gallaš, Památky města Hranic.
- 37 Jeho syn Konstantin Ignác Kolnovský jako sirotek byl dán na vychování k jezuitům, v letech 1673 - 1988 až do své smrti byl děkanem v Přerově.
- 38 Matrika města Hranic, sv. I.
- 39 Opis protokolu v Pamětní knize Martina Zikmundka, primátora lipenského, uložen v ZA Opava, rkp. 283, f. 133 - 136. Protokol otiskl F. Hrubý, cit. dílo, II., s. 65 - 70.
- 40 Viz B. Indra, Primátor Adam Burkeš (Rodina nešťastného st. purkmistra hranického, popraveného r. 1627). ZK, 19, 1936 - 37, s. 12 - 16.
- 41 Zikmundkova zpráva o popravě 1627 viz pozn. 39.
- 42 Jejich kostry byly nalezeny v květnu 1754 při kopání základů nového kostela na náměstí asi v místě chrámové věže.
- 43 Viz. B. Indra, Alexandr Holub z Nadějova, I. c., s. 104 - 110.

- 44 Bývalý panský dvůr v Bělotíně, později JZD, stojí na svém místě podnes.
- 45 Šenkovní dům Anny Petřvaldské, později dům lékárny č. p. 5 viz B. Indra, Zpravodaj města Hranic a lázní Teplíc, květen 1984, s. 6 - 9.
- 46 Tamfeldský dvůr v Hranicích. ZK, 15, 1932 - 33, s. 50 - 52.
- 47 Starý Jan Šmerhovský z Lidkovic, někdy na Rouském, který žil v Hranicích, se zdržel urovnáváním pozůstalosti po svém zemřelém synu Jetřichovi, prosil ještě 3. 3. 1630 kardinála, aby ho ještě ponechal v zemi, chtěl se vystěhovat v létě, nezemře-li do té doby, nyní by cestu nevyržel. V r. 1630 se musel vystěhovat i Karel starší z Žerotína, který se usadil ve Vratislavi. Ctibor Žernovský z Žernova, který nechal v Hranicích dům, se usadil ve Střelíně ve Slezsku, ale zemřel tam již r. 1632. Jiní odešli na Slovensko a usadili se v povážských městech.
- 48 Svědectví Lelečských o věrnosti Bernarda Želeckého v lesích viz Fr. Hrubý, cit. dílo, II., s. 71.
- 49 O Dukátovi viz B. Indra, Dům Čaputovský na Dolním náměstí. Zpravodaj města Hranic a lázní Teplíc n. B., leden 1984, s. 6 - 9.
- 50 Viz pozn. 49.
- 51 Václav Banovský, viz k tomu blíže ZK, 15, 1932 - 33, s. 86 - 89.
- 52 Hoštický z Hoštic, dvůr, nájem panství viz o něm dále při nájmu panství r. 1637.
- 53 Zápisy z gruntovních register o domech zabraných pro knížecí zahradu na pravém břehu Veličky viz B. Indra, Knižecí zahrada při zámku hranickém. ZK, XIV, 1931 - 1932, s. 118 - 119.
- 54 První suplika dat. 17. 8. 1624, druhá není dat. Opisy obou J. H. A. Gallaš, Památky, I. c., sv. I, epochy III., s. 31 - 35, 35 - 39.
- 55 Komise o urovnání městských dluhů viz Fr. Hrubý, cit. dílo, II., s. 143 - 144.
- 56 Viz cechovní privilegia a artikule města Hranic, Vs Hranice, inv. č. 344.
- 57 Orig. perg. česky v archivu města, listina č. 3. Dne 1. listopadu 1628 potvrdil též cechovní artikule cechu tkalcovského, ševcovského. Duplikáty obou listin ve fondu Vs Lipník, inv. č. 218 a 220.
- 58 Orig. česká perg. listina z r. 1629, vázaná v deskách, je uložena v archivu města Hranic. Doslovný její text otiskl V. Bartovský v knize dějin města „Hranice“, vyd. 1906, na s. 112 - 118, a v novém vydání knihy r. 1924 na s. 79 - 83. Městu Drahotušům obnovil Dietrichštejn privilegia již 19. března 1629. Orig. perg. česky v archivu města Drahotuš, ověř. opisy obou listin ve fondu Vs Hranice, listiny č. 39 a 42.
- 59 Nová městská pečeť z r. 1630, neuměle vyrytá, zobrazuje proti vydanému popisu a vyobrazení znaku Cimburků v privilegiu z r. 1629 správný znak jako řadu cimburů za sebou. Pečeť má opis v majuskulích SIGILUM MINVS CIVITATIS HRANICENSIS (M).
- 60 Orig. papír česky vidimus města Nového Jičína z r. 1628 je uložen v archivu Vs Hranic, listiny č. 58.
- 61 Orig. německy pergamenový konvolut o 6 listech svázaný v knihu, podepsaný císařem s přivěšenou velkou císařskou pečetí, je uložen ve fondu Vs Hranice, sign. 29 a inv. č. 57, ZA Opava.
- 62 Německá tištěná mýtní tabele se dochovala ve fondu Vs Hranice, sign. 14, inv. č. 359, kart. 37, ZA Opava. Český výtisk mýtní tabele se ve spisech nedochoval.
- 63 Testament kardinála Dietrichštejna z r. 1634 otiskl doslovně Fr. Matějka in: Zemské desky moravské. III. Kraj Olomouc 1567-1642 (1953), s. 599 a n. O peněžních kvótách odváděných z panství hranického a lipenského na stavbu hrobky kardinála a olomouckých biskupů viz J. Matzura, Der Domchor in Olmütz und seine Bauherren Kardinal Franz, Fürst Max und Ferdinand von Dietrichstein, ZDVGMsch., 33, 1931, s. 91 - 115.
- 64 Zápisy městského písaře u městských domů, jak se dostaly v letech 1611 - 1637 do majetku Židů, viz B. Indra, Židé v Hranicích, ZK, XIII., 1931 - 1932, s. 111 - 114.
- 65 Orig. perg. něm., je připojen k listině kardinála Dietrichštejna z r. 1629 v měst. archivu Hranic. Ověř. opis něm. s papír. pečeti je v archivu Vs Hranice, listiny inv. č. 43.
- 66 Orig. perg. něm. se zavěšenou pečeti knížecí, je uložen ve fondu Vs Hranice, listiny inv. č. 36. Viz k tomu mapku židovských domů v čl. B. Indry, Židovská obec v Hranicích do roku 1939. Vlastivědné listy Severomoravského kraje, 1989, č. 2, s. 18 - 22.

- 67 Revidovaný urbář poddanských platů panství hranického a drahotušského z r. 1636 a 1663 je uložen ve Vs Hranice, inv. č. 173.
- 68 Smlouva o pronájmu hospodářství panství Jiřímu Hoštickému r. 1637, orig. papír. něm. 4 listy s 2 pečeti je v archivu Vs Hranice, listiny inv. č. 145. Černá přítiská pečeť Hoštického má na štítě 2 zkřížené kopí hroty vzhůru, v prostoru křížení 4 hvězdy. Kolčí helm má v klenotu 2 zkřížené kopí, po stranách helmu iniciály GK-ZH (Jiří Kubičný z Hoštic). Soupis převzatého inventáře na panství je uložen tamtéž, listiny č. 148.
- 69 Smlouva o pronájmu hospodářství panství lipenského Václavu Banovskému r. 1637, orig. papír. něm. s 2 přítiskými pečeti je uložena ve fondu Vs Lipník n. B., listiny inv. č. 2. Černá pečeť Banovského přítiská na smlouvě má na štítě vojenský buben, nad ním 2 zkřížené paličky, kolčí helm má stejný klenot. Po stranách helmu iniciály WB - ZB (Václav Banovský z Banova). Převzatý inventář na panství je uložen tamtéž, listiny inv. č. 150.
- 70 Viz pozn. 68.
- 71 Hoštický byl pochován v kostele sv. Jana v Hranicích. Matrika far. kostela v Hranicích, tom I. fol. 30.
- 72 Smlouva orig. papír. něm. 2 listy s 2 pečeti je uložena ve fondu Vs Hranice, listiny, inv. č. 146. Soupis převzatého inventáře je tamtéž, listiny, inv. č. 147.
- 73 Listiny a akta sporu a narovnání Beřkovské s Dietrichštejnem o hranické panství z let 1612 až 1667 jsou ve fondu Vs Hranice, inv. č. 125, 126, 141, 142, 591.
- 74 B. Dudík, Die Schweden in Böhmen, Mähren und Schlesien, 1879, 59 a n.
- 75 J. Konorza v Pamětní knize Drahotuš, fol. 128. in: B. Indra, Paměti drahotušských kronikářů 1571 - 1911, 1947, s. 43.
- 76 B. Dudík, cit. dílo, s. 85.
- 77 J. H. A. Gallaš, rkp. Památky města Hranic, ep. III, sv. II (1808), s. 55, a ve své Kurzgefasste Geschichte der Stadt Weisskirchen, Olomouc 1836, s. 86 - 87, totéž L. Scholz, Památky města Hranic. Dělové koule zazděné na zdi radnice pochází z dobývání Hranic 1645, uloženy v radnici, zazděny poč. 19. století.
- 78 Pamětní deska modliteb za zavražděné židovské rodiny 1643 po dobytí Lipníka a plundrování švédskými vojáky, umístěna v synagoze v Lipníku do r. 1940. Zmiňuje se o ní lipenský židovský rabin Dr. F. Hillel, Geschichte der Juden in Leipzig, ve sborníkové knize H. Golda, Die Juden und Judengemeinden Mährens in Vergangenheit und Gegenwart, Brno 1929, s. 301 - 306.
- 79 Spálení mlýna zapsáno v Grunt. knize města Hranic - III. knihy v AM Hranic, uloženo v SOKA Přerov, Kronika novojičínského měšťana Andrease Scheitenhauera 1642 - 1645 otištěna v Das Kuhländchen, Nový Jičín, I, 1919, s. 37 - 38, 45 a n.
- 80 O tom zpráva hraběte Vrby, velitele císařské posádky na hradech Helfenštejně z konce června 1643, B. Dudík, cit. dílo, s. 89.
- 81 Viz J. Radimský, Soupis Valachů z roku 1644, Naše Valašsko, 1941, s. 5 - 24, uvádí z 1936 poddaných 4 valašských panství podle soupisu urb. 148 Valachů popraveno, na kole lámáno, za živa čtyřceno.
- 82 Tento popis všech gruntů ve městě a na předměstích města Hranic, pořízený 22. března 1644 pro berní účely, obsahující jméno a zaměstnání majitele domu, inventář domu, dobytka atd. (nyní ztracený) vypůjčil si r. 1808 od bělotínského faráře, dřívějšího kaplana v Hranicích Jindřicha Harthausera a opsál jej doslovně J. H. S. Gallaš do svých rkp. Památek města Hranic ep. III, sv. II, na str. 15 - 48. Orig. rkp. dnes ztracený, pocházel z registratury města Hranic.
- 83 Matrika farního kostela v Hranicích, tom I 1628 - 1727.
- 84 Starý Laryš u Načeslavic, který držel na Horním předměstí rytířský dvůr, zachránil své nejlepší stříbro a klenoty tím, že je hodil do studny na dvoře a tak je zachránil, neboť vojáci po vyplundrování dvůr zapálili.
- 85 K uloupení městských knih Švédy a jejich vydání 1647 viz pozn. 90. Zazděná městská kniha, ukrytá před dobytím města Švédy r. 1645, je Registrem předměstských domů se zápisy kupů

- a prodejů domů v letech 1554 - 1573. Kniha velmi dobře zachovaná má celokoženou hladkou vazbu, zdobenou reliéfním ornamentem, podobiznami Husa, Luthera ap. K nálezu viz B. Indra. Dům Novákovský č. p. 9 na náměstí, Zpravodaj města Hranic, 1985, prosinec, s. 7 - 10.
- 86 Renovovaná gotická socha Matky Boží s Jezulátkem v náručí byla po vystavění nového farního kostela na velkém náměstí a zboření starého kostela u fary r. 1770 prodána předměšťanu v Horní ulici, který nahradil gotické koruny P. Marie a Jezulátka jednoduchými korunami. Stav sochy v r. 1945, kdy měla být restaurována viz fotopříloha č. 15 v Dějinách města Hranic, I, 1969. K restaurování nedošlo, socha byla prodána a odvezena ing. Janečkou, vydavatelem hranického týdeníku Přehled do Ostravy, další osudy nejsou známy.
- 87 Viz B. Indra, Paměti drahotoušských kronikářů 1571 - 1911, Olomouc 1947, s. 44. Math. Merian, Topographia Bohemiae, Moraviae et Silesiae. Frankfurt 1650.
- 88 Das Kuhländchen, I, 1919, s. 45.
- 89 Palné listy švédské zasláné městu Hranicím 1646 - 1649, otiskl je J. Losert, Aus der Schwedenzeit, ZDVGMSchl., 1912, s. 103 - 111.
- 90 Městský radní Tomáš Šatánek vyslaný do Olomouce pro městské knihy zapsal o tom v purkrechtní knize městských domů D (Čtvrté knihy purkrechtní), sv. II, na fol. 243 na zadní straně před rejstříkem: Léta Páně 1647 za purkmistra Martina Zákřovského a Václava Jedličky tyto registra su vydány z města Olomouce, neb byly vzaty z domu radního od lidu švédského. Pán Bůh rač dát, aby se víc nestalo: Tomáš Šatánek, Martin Kolářů. Výše začal psát zápis, který nedopsal: Já níže poznamenaný...
- 91 Viz pozn. 89. Palné listy dnes uloženy v MZA Brno, Nová sbírka, č. 604, odd. Hranice.
- 92 Vs Hranice, inv. č. 504, sign. 106b, kart. 150.
- 93 Při soupisu pozůstalosti a dluhů Banovského knížeti vypověděl jeho zeť měšťan Jan Pop, manžel nejstarší jeho dcery Zuzany, že mu Banovský dal r. 1645 před vpádem Königsmarka k úschově 4 bečičky stříbra a šperků. V jedné bečičce bylo 1 200 zlatých rýnských, v druhé 500 říšských tolarů a 11 stříbrných lžic. Peníze společně přepočítali. Obě bečičky uschoval v tajné skrýši ve farním kostele. V třetí a čtvrté bečičce bylo samé stříbro, 8 tuctů stříbrných lžic, stříbrných pásů, pohárů, lahviček, 1 stříbrná loď a 2 páry zlatých náramků. Tyto bečičky se stříbrem uschoval pak ve svém domě vzdáleném od města. Vše se dochovalo. Vs Hranice, inv. č. 503, sign. 106 a.
- 94 Vs Hranice, inv. č. 503, sign. 106 a, kart. 149. Mariana Banovská zemřela 1659 a byla pochována ve farním kostele sv. Jana v Hranicích, ve věku okolo 70 let. Její manžel Ederer ze Sultzdorfu zemřel již 11. 4. 1654 ve věku 46 let.
- 95 Václav Rek pečetil r. 1646 a ještě r. 1651 černou pečeti, na štítě má 2 zkřížené šipy hroty vzhůru, na štítě kolčí helm, klenot půlměsíc, hroty vzhůru. Po stranách helmu iniciály WR - ZC (Václav Rek z Černotína). Zprávu knížeti Maximiliánovi 2. 8. 1654 pečetil červenou pečeti, je titulován edler und gestrenger a má nový znak: čtvercý štít má v 1. a 4. poli lva ve skoku, v 2. a 3. poli tři čtyřlísté květy, dva nahoře, jeden dole, na kolčím helmu s korunou je mezi orlími křídly jeden Dietrichštejnský nůž, po stranách tytéž iniciály. Rek zemřel jako hejtman hranického a lipenského panství 25. 6. 1655 ve věku 58 let. Jeho syn Jiří Rek z Černotína byl r. 1657 hejtmanem panství letovického na Boskovsku.

PŘÍLOHA

Purkmistři a rychtáři města Hranic v letech 1618 - 1650

Jména starších a mladších purkmistrů a městských rychtářů, každoročně volených, jsou uvedena a ověřena podle datovaných zápisů kupů domů, smluv ap. v městských knihách, za válečných událostí nepravdělně vedených a poškozených (r. 1645 po dobytí města Hranic odvláčených Švédy do Olomouce), se změnami osob dosazených vrchností.

- 1618 Valentin Stašek, Lukáš Měchovský, rychtář Martin Benešek
 1619 Daniel Filaxin, Mikuláš Libavský, rychtář Václav Mlynářů
 1620 Valentin Stašek, Jan Kunčický, rychtář Václav Paška
 1621 Valentin Stašek, Jan Kunčický, rychtář Jiřík Jindrů
 1622 Valentin Stašek, Jan Kunčický, sesazení v březnu - dosazení Mikuláš Pichoň, Lukáš Dobrušský, rychtář přísežný Mikuláš Kavka (Pichoň nahrazen pak Václavem Banovským)
 1623 Václav Banovský, Lukáš Dobrušský, rychtář Václav Kulíšek
 1624 Jan Poláček, Kašpar Majtan (dosazen pak Pavel Balšánek), rychtář Jan Nebesák
 1625 Kašpar Dobřický, Mikuláš Kavka, rychtář Pavel Křenek
 1626 Adam Burkeš, Jan Masalík, rychtář Kašpar Kožešník
 1627 Jan Poláček, Kryštof Zlatník (místo Poláčka dosazen Mikuláš Kavka a rychtář poručený Jan Pop)
 1628 Mikuláš Kavka, Jan Lisý, rychtář poručený Jan Pop
 1629 Jan Poláček, Jiřík Kotlář, rychtář přísežný Pavel Klevar
 1630 Mikuláš Kavka, Pavel Křenek, rychtář Martin Zákřovský
 1631 Jan Poláček, Jan Masalík, rychtář Jiřík Kotlář
 1632 Pavel Křenek, Tomáš Kolančík, rychtář neuveden

- 1633 Jan Poláček, Jan Masalík, rychtář přísežný Pavel Klevar
- 1634 Mikuláš Kavka, Tomáš Kolančík, rychtář přísežný Jiří Kotlář
- 1635 Jiřík Kotlář, Jan Masalík, rychtář Václav Štefek
- 1636 Pavel Křenek, Martin Zákřovský, rychtář Jan Pop
- 1637 Václav Štefek, Jan Masalík, přísežný rychtář Václav Milocký
- 1638 Jiřík Kotlář, Jan Pop, rychtář Martin Zákřovský
- 1639 Jiřík Kotlář, Jan Pop, rychtář Zlechovský
- 1640 Mikuláš Kavka, Jan Masalík, rychtář Pavel Klevar
- 1641 Mikuláš Kavka, Jan Masalík, rychtář neznám
- 1642 Pavel Křenek, Šebestián Kučera, rychtář neznám
- 1643 Pavel Křenek, Šebestián Kučera, rychtář neznám
- 1644 Pavel Křenek, Šebestián Kučera, rychtář Jakub Chmulík
- 1645 Tomáš Kolančík, Jan Masalík, rychtář neznám
- 1646 Jan Masalík, Tomáš Kolančík, rychtář Jan Velický
- 1647 Martin Zákřovský, Václav Jedlička, rychtář neznám
- 1648 Václav Jedlička, Martin Zákřovský, rychtář neznám
- 1649 Martin Zákřovský, Václav Jedlička, rychtář neznám
- 1650 Jan Pop, Jiřík Neviš, rychtář Václav Stehlík